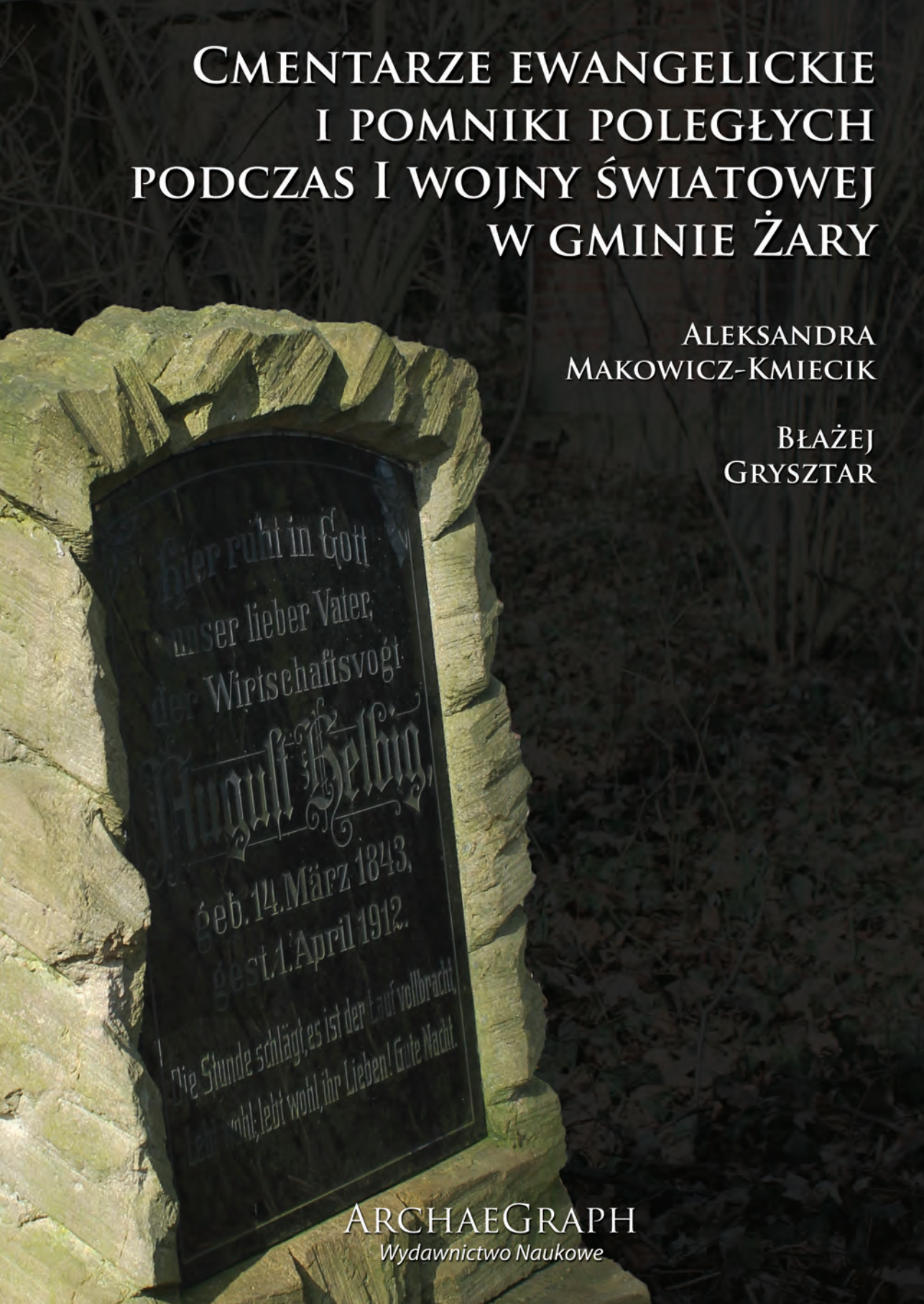

CMENTARZE EWANGELICKIE I POMNIKI POLEGŁYCH PODCZAS I WOJNY ŚWIATOWEJ W GMINIE ŻARY

ALEKSANDRA
MAKOWICZ-KMIECIK

BŁAŻEJ
GRYSZTAR

Hier ruht in Gott
unser lieber Vater,
der Wirtschafsvogt.
August Helbig
geb. 14. März 1843,
gest. 1. April 1912.
Die Stunde schlägt, es ist der Lauf vollbracht,
Lebt wohl, lebt wohl, ihr Lieben! Gute Nacht.

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

CMENTARZE EWANGELICKIE
I POMNIKI POLEGŁYCH
PODCZAS I WOJNY ŚWIATOWEJ
W GMINIE ŻARY

CMENTARZE EWANGELICKIE I POMNIKI POLEGŁYCH PODCZAS I WOJNY ŚWIATOWEJ W GMINIE ŻARY

ALEKSANDRA
MAKOWICZ-KMIECIK

BŁAŻEJ
GRYSZTAR

ARCHAEOGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

AUTORZY:

ALEKSANDRA MAKOWICZ-KMIECIK

BŁAŻEJ GRYSZTAR

RECENZENCI:

DR HAB. MAŁGORZATA KONOPNICKA, PROF. UZ

DR HAB. RADOSŁAW DOMKE, PROF. UZ

KOREKTA REDAKTORSKA:

KAROL ŁUKOMIAK

DIANA ŁUKOMIAK

SKŁAD I PROJEKT OKŁADKI:

KAROL ŁUKOMIAK

ZDJĘCIE Z OKŁADKI:

ALEKSANDRA MAKOWICZ-KMIECIK

© COPYRIGHT BY AUTHORS & ARCHAEGRAPH

ISBN: 978-83-66035-33-1 (KSIĄŻKA)

ISBN: 978-83-66035-34-8 (EBOOK)

WERSJA ELEKTRONICZNA KSIĄŻKI DOSTĘPNA NA STRONIE WYDAWCY:

archaeograph.wixsite.com/archaeograph/publikacje

ARCHAEGRAPH

Wydawnictwo Naukowe

ŁÓDŹ 2019

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
--------------------	---

Spis miejscowości	12
-------------------------	----

Katalog

Biedzychowice Dolne	15
---------------------------	----

Bieniów	21
---------------	----

Bogumiłów	35
-----------------	----

Dąbrowiec	49
-----------------	----

Drozdów	53
---------------	----

Drożków	59
---------------	----

Grabik	63
--------------	----

Janików	71
---------------	----

Kadłubia	75
----------------	----

Kunice	83
--------------	----

Lubanice	97
----------------	----

Lubomyśl	105
----------------	-----

Łukawy	109
--------------	-----

Marszów	113
---------------	-----

Miłowice (A. Makowicz-Kmiecik, M. Dalidowicz)	119
---	-----

Miostowice Dolne	143
Miostowice Górne	151
Olbrachtów	155
Olszyniec	159
Rusocice	169
Rościce	173
Sieniawa Żarska	177
Siodło	181
Surowa	195
Włostów	205
Złotnik	209
Zakończenie	235
Alfabetyczne zestawienie nazwisk zmarłych	236
Zdjęcia	251
Bibliografia	271

WSTĘP

Po zakończeniu II wojny światowej Polska uzyskała szereg nabytków terytorialnych na zachodzie i północy. Wcześniej tereny te zamieszkiwane były przez ludność niemiecką, którą postanowiono wysiedlić. W ich miejsce przybyli polscy osadnicy z Kresów Wschodnich, Wielkopolski, Małopolski, Podkarpacia i wielu innych regionów II Rzeczypospolitej¹.

Polacy, którzy osiedlali się na tzw. „Ziemiach Odzyskanych”, przejawiali wrogość do wszelkich śladów ich niemieckości. Wyrażało się to chociażby w niszczeniu witryn sklepowych, paleniu zastanych broszur, gazet i książek, rozbieraniu budynków, a nawet w dewastowaniu i plądrowaniu kościołów i kaplic.

Wrogość objawiała się także względem dewastowania i rozkradania cmentarzy ewangelickich, które po 1945 r. pozostawały w większości opuszczone. Cmentarze luterzańskie różniły się znacznie od ich katolickich odpowiedników. Cechowały je zdecydowanie wyższy kunszt wykonania płyt nagrobnych, bogata ornamentyka, liczne cytaty pochodzące z Pisma Świętego, a także opisy osób pochowanych w poszczególnych mogiłach. Niszczenie owych cmentarzy można podzielić na płaszczyzny ideologiczną i praktyczną. Pierwsza z nich nacechowana była wrogością w stosunku do Niemców i wszystkiego co niemieckie. Było to szczególnie zauważalne po zakończeniu II wojny światowej. Druga z nich była po części konsekwencją pierwszej kiedy to w miejsce rozkradzionych, zdewastowanych i zapomnianych terenów cmentarnych starano się uzyskać miejsce użyteczności publicznej, m.in. place zabaw i tereny zielone.

Kwestia cmentarzy niemieckich pojawiła się ponownie w świadomości mieszkańców po 1 stycznia 1972 r. kiedy zezwolono na bezwizowy i bezpaszportowy ruch na granicy polsko-enerdowskiej. Z możliwości podróży skorzy-

¹ S. Jankowiak, *Przemiany narodowościowe na „Ziemiach Odzyskanych” po II wojnie światowej*, [w:] *„Ziemie Odzyskane” po drugiej wojnie światowej*, red. Cz. Osękowski, G. Strauchold, Zielona Góra 2015, s. 33-43.

stało bardzo wielu Niemców, których wizyty zyskały określenie „podróży sentymentalnych”. Byli mieszkańcy odwiedzali wówczas właściwie dwa miejsca, a były to rodzinne domy i cmentarze, na których spoczywali bliscy i przyjaciele. Zły stan nekropolii spowodował rozgoryczenie Niemców, a ze strony Polaków powrócił niepokój o możliwość pozostania w zajętych gospodarstwach. Relacje pomiędzy narodami pogorszyło także masowe likwidowanie niemieckich cmentarzy wyznaniowych w połowie lat 70. XX wieku².

W ostatnich latach zauważa się większe zainteresowanie cmentarzami ewangelickimi ze strony Polaków. W wielu miejscowościach autorzy niniejszej publikacji spotkali się z pomnikami z wrytymi słowami „Byłym mieszkańcom – obecni” oraz tworzonymi lapidariami z zachowanych nagrobków. Coraz częściej dostrzegane są akcje porządkowe na cmentarzach ewangelickich. Niestety wiele z nich usytuowanych jest na uboczu miejscowości lub w środku lasu i przez szereg dziesięcioleci znajdujące się tam płyty nagrobne uległy znacznej degradacji.

Tematyka cmentarzy ewangelickich na zachodnich terenach Polski przez wiele lat nie była podejmowana w literaturze przedmiotu. Nie przeprowadzano także szerszych prac inwentaryzacyjnych, a te dokonywane ograniczano jedynie do pobieżnych czynności. Dopiero w ostatnich latach historycy Uniwersytetu Zielonogórskiego pod kierownictwem prof. Joachima Zdrenki podjęli się wnikliwej próbie zinwentaryzowania napisów wykonanych w materiale twardym do 1815 r. w ramach aktualnych granic administracyjnych województwa lubuskiego. Wynikiem prac jest seria wydawnicza *Corpus inscriptionum Poloniae*. Powstała jednak luka czasowa w tematyce przedmiotu nieobjęta okresem 1815-1945, którą autorzy niniejszej publikacji postanowili wypełnić. Dla przejrzystości książki i wyników podjętych prac terenowych przyjęli identyczne płaszczyzny merytoryczne i metodologiczne, co już prowadzone prace.

Ze względu na własne zainteresowania, autorzy ograniczyli teren prowadzonych przez siebie badań terenowych do współczesnego obszaru gminy wiejskiej Żary w woj. lubuskim. Obejmuje ona swoim zasięgiem 26 miejscowości. Dodatkowo w pracy zdecydowano się ująć również Kunice (dzielnica miasta

² Cz. Osękowski, *Otwarta granica pomiędzy NRD i Polską w latach siedemdziesiątych. Wymiar polityczny, gospodarczy i społeczny*, [w:] *Przyjaźń nakazana? Stosunki między NRD i Polską w latach 1949-1990*, red. B. Kerski, A. Kotula, K. Wóycicki, Szczecin 2003, s. 136.

Żary), które do 1945 r. były samodzielną wioską. W wyniku przeprowadzonych badań, autorzy ustalili, że materiał inskrypcyjny możliwy do odczytu znajduje się na 23 nekropoliach w 21 wioskach (w Bogumiłowie i Mirostowicach Dolnych ulokowane są po 2 cmentarze). Dodatkowo autorzy zdecydowali się ująć w pracy pomniki ku czci poległych żołnierzy niemieckich w okresie I wojny światowej. Zachowały się one w 6 miejscowościach, ale tylko w 4 wraz z tablicami inskrypcyjnymi.

Książka została podzielona na rozdziały, którymi są alfabetycznie ułożone miejscowości z terenu gminy wiejskiej Żary. W każdym z nich zawarto nazwę miejscowości, przybliżone położenie cmentarza ewangelickiego, krótki rys historyczno-geograficzny wsi oraz jeżeli było to możliwe opis nekropolii. Właściwą część, którą jest spis nagrobków ujęto w kolejności chronologicznej (za datę powstania pomników autorzy przyjęli rok śmierci zapisany na materiale twardym). Część opisowa płyt nagrobnych zawiera: osobę bądź osoby wymienione w inskrypcji, ich kształt, materiał z którego zostały wykonane, stan zachowania i wygląd oraz wymiary (długość i szerokość) nagrobków oraz pól inskrypcyjnych. W pracy ujęto również wielkość liter, rodzaj pisma i użyty język. Większość nagrobków w gminie wiejskiej Żary zawierała inskrypcje na jednej stronie nagrobka. Napisy zostały podzielone w postaci liter A, B, C etc. Zapis odczytów wzorowany jest na wytycznych Międzyakademickiej Komisji ds. wydawania niemieckich inskrypcji („Deutsche Inschriften”) oraz polskiego *Corpus Inscriptionum Poloniae*³. W pracy starano się zachować oryginalne oraz możliwie najdokładniejsze odczyty inskrypcji. Niekiedy ze względu na uszkodzenia lub braki było to niemożliwe. W tej części niniejszej monografii użyto szeregu oznaczeń nie występujących w oryginale na badanych obiektach.

Znaki:

= znak równości odpowiada oznaczeniu znakom rozdzielającym słowa na końcu i początku wersu – oryginalnie używano takiego znaku bądź podwójnego przecinka (,,),

[...] nawiasem kwadratowym oznaczano tekst uzupełniony bądź utracony, gdzie jedna kropka odpowiada jednej utraconej literze. Trzy kropki to brak trzech bądź większej ilości liter,

³ *Corpus Inscriptionum Poloniae*, t. X *Województwo lubuskie*, red. J. Zdrenka, z 5. Powiat zielonogórski, oprac. A. Górski, P. Karp, Toruń 2012.

[---] myślники w nawiasie kwadratowym oznaczają brak całych wyrazów, gdzie jeden myślник odpowiada jednemu całemu wyrazowi. Trzy myślniki to brak trzech lub większej ilości wyrazów,

() w nawiasach okrągłych zawarto tekst rozwinięty przez autorów. Przeważnie były to rozwinięcia skrótów oznaczone znakiem skrótu (kropką) na nośniku inskrypcji. Poza tym w tłumaczeniach nawias okrągły z kropkami oznaczał braki lub fragmenty niemożliwe do przetłumaczenia.

Tłumaczenia inskrypcji niemieckich zrealizowano w sposób wolny, aby zapewnić współczesnemu czytelnikowi możliwość ich zrozumienia. Przekładu fragmentów biblijnych dokonano z kolei w oparciu o *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*⁴.

Na końcu publikacji autorzy umieścili zestawienie alfabetyczne zmarłych pochowanych na poszczególnych cmentarzach oraz wybraną dokumentację fotograficzną, która pozwala zobrazować współczesny wygląd płyt oraz stan ich zachowania.

W tym miejscu autorzy pragną podziękować osobom, które wspierały i pomagały im w powstawaniu niniejszej książki. Szczególne słowa uznania kierowane są do dr hab. Małgorzaty Konopnickiej i dr hab. Radosława Domke, którzy jako pracownicy Instytutu Historii Uniwersytetu Zielonogórskiego zgodzili się podjąć trudu recenzji owej książki i przekazali autorom wiele cennych uwag. Praca nie powstałaby również gdyby nie dawna współpraca autorów z dr Adamem Górskim, obecnie pracownikiem Uniwersytetu Jagiellońskiego, który zaszczerpił w autorach wrażliwość na zapomniane cmentarze ewangelickie i wprowadził w meandry epigrafiki. Duży wkład w powstanie pracy miał Radosław Kmiecik, który poświęcał swój cenny czas wolny na udzielanie wskazówek i zawsze był gotowy wyruszyć do prac terenowych. Nieoceniony wkład w powstanie monografii miało wsparcie tłumacza przysięgłego języka niemieckiego, Krzysztofa Witczaka, który niejednokrotnie służył autorom pomocą, ale również samodzielnie podejmował się tłumaczeń trudniejszych fragmentów płyt nagrobnych. Autorzy nie mogą pominąć różnorakiej pomocy i życzliwości Huberta Pytla i Artura Luszki oraz Grzegorza Ostrowskiego. Serdeczne podziękowania należą się również Henrykowi Kmiecikowi za pomoc przy pracy

⁴ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Poznań 2002.

w terenie i osobiste zaangażowanie przy inwentaryzacji na terenie cmentarza w Złotniku.

Serdecznie podziękowania należą się także Michałowi Dalidowiczowi, który dokonał szeregu badań epigraficznych w Miłowicach i jest współautorem rozdziału owej miejscowości.

W osobistych podziękowaniach Aleksandra Makowicz-Kmiecik pragnie wyrazić wdzięczność swoim dawnym nauczycielom, Bartoszowi Hołodiukowi oraz Lidii Nesce za zaszczerpiecie „bakcyła” do historii oraz wyrazić ogromną wdzięczność swojej siostrze i mamie, które zawsze okazywały wsparcie, zrozumienie i wierzyły w końcowy sukces prac nad ową lekturą – *to wy dajecie mi siłę do działania i utwierdzacie w tym, że warto spełniać marzenia.*

Drugi z autorów, Błażej Grysztar, pragnie serdecznie podziękować swoim rodzicom oraz zmarłej w 2016 r. babci Jadwidze za okazywane wsparcie, warunki do realizacji swoich marzeń i pasji oraz wierę w to, że to co robi jest właściwe.

Aleksandra Makowicz-Kmiecik
Błażej Grysztar

Spis miejscowości

Nazwa miejscowości	Nazwa miejscowość w jęz. niemieckim	Czy był cmentarz ewangelicki czy też nie?	Lokalizacja
Biedrzychowice Dolne	Friedersdorf	tak	przy kościele
Bieniów	Benau	tak	przy kościele, obecny cmentarz
Bogumiłów	Reichenau	tak	przy kościele, w lesie
Dąbrowiec	Konigsdubrau	tak	w lesie
Drozdów	Ziebern	tak	w lesie
Drożków	Droskau	tak	przy kościele, obecny cmentarz
Grabik	Grabig	tak	przy obecnym cmentarzu
Janików	Jenekendorf	tak	w lesie
Kadłubia	Goldbach	tak	w lesie
Kunice	Kunzen	tak	przy kościele, obecny cmentarz
Lubanice	Laubnitz	tak	przy kościele, obecny cmentarz
Lubomyśl	Wallersdorf	tak	przy kościele, obecny cmentarz
Łaz	Lohs	nie ma	-
Łukawy	Hermsdorf	nie ma	-

Marszów	Marsdrf	tak	obecny cmentarz
Miłowice	Mildenau	tak	przy kościele
Mirostowice Dolne	Nieder Ullersdorf	tak	przy kościele, obecny cmentarz
Mirostowice Górne	Ober Ullersdorf	tak	przy kościele, na obecnym cmentarzu
Olbrachtów	Alberechtsdorf	tak	przy kościele, obecny cmentarz
Olszyniec	Wellersdorf	tak	Obok obecnego cmentarza
Rusocice	Raussen	tak	w lesie
Rościce	Ruppendorf	tak	w lesie
Sieniawa Żarska	Schonwalde	tak	obecny cmentarz
Siodło	Zedel	tak	w lesie
Stawnik	Teichdorf	nie ma	-
Surowa	Syrau	tak	w lesie
Włostów	Nissmenau	tak	obecny cmentarz
Złotnik	Reinswalde	tak	obecny cmentarz

KATALOG

**BIEDRZYCHOWICE
DOLNE**

Biedrzychowice Dolne (niem. **Friedersdorf**) – wieś położona w powiecie żarskim, w gminie wiejskiej Żary. Po raz pierwszy wzmiankowana w 1350 r. Na terenie wsi znajduje się kościół, który stanowi jedyny zachowany zabytek w stylu romańskim na ziemi żarskiej. Najstarsze mury budowli pochodzą z XIII w. W XVII w. świątynia została rozbudowana o kruchtę. Współcześnie wioska zamieszkiwana jest przez około 300 osób.

Płyty nagrobne poukładane zostały pod murem przykościelnym. Teren cmentarza został uporządkowany i wyrównany. Pozostał jeden grobowiec, jedna płyta (w której została umieszczona tablica upamiętniająca) i 6 nagrobków.

1	Biedrzychowice Dolne, cmentarz ewangelicki	b.d.
---	---	-------------

Płyta nagrobna NN. Płyta prostokątna. Piaszowiec. Język niemiecki. Neogotyck. Wys.: 56 cm, szer.: 52 cm. Litera ryte, N-: 1-3 cm.

Schlumm're sanft in kühler Erde
 Threuer Vater! Nun bist du
 frei von Kummer und Beschwerde,
 Findest dort die ew'ge Ruh.
 Schlummert sanft, ihr lieben Kleinen

Fühlt jetzt keine Schmerzen mehr,
Und den Trost für unsern Kumm[..
Ist ein einzig Wiederseh'n.

Tłum.: Śpij spokojnie w ziemi ojcie! Teraz jesteś wolny od smutku i skargi, Znalazłeś tam wieczny pokój. Śpij delikatnie, twoje czucie pozbawione jest już bólu i troski o nasze zmartwienia. Jest jedno ponowne spotkanie.

2	Biedrzychowice Dolne, cmentarz ewangelicki	1897
----------	---	-------------

Płyta nagrobna Johanny Schwag. Płyta prostokątna. Piaskowiec. Nad polem inskrypcyjnym krzyż. Z tyłu współczesny wiersz upamiętniający dawnych mieszkańców Biedrzychowic. Język niemiecki. Neogotyck. Wys.: 135 cm, szer.: 58 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 50 cm, szer.: 36,5 cm. Litery ryte, N-: 1-6 cm.

Ruhe sanft!
Hier
ruht in Gott
[--] Frau Bauerguts-
besitzer
Joh(anna) Ernestine
Schwag g(e)b(orene) B[ogi]sch
geb(oren) d(en) 15. Sept(em)ber 1818,
gest(orben) d(en) 21. August 1897.

Tłum.: Spoczywaj w pokoju! Tu spoczywa w Bogu, [--] pani właścicielka dóbr gospodarskich, Johanna Ernestine Schwag, z domu B[ogi?]sch, urodzona 15 września 1818 (roku), zmarła 21 sierpnia 1897 (roku).

3	Biedrzychowice Dolne, cmentarz ewangelicki	1899
----------	---	-------------

Płyta nagrobna Carla Sündermann. Płyta prostokątna. Piaskowiec. Język niemiecki. Pismo humanistyczne i neogotyck. Wys.: 50 cm, szer.: 40 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 44 cm, szer.: 34 cm. Litery ryte, N-: 1,5-4,5 cm.

Hier
ruht in Gott
der Häusler
Carl Traugott
Sündermann
geb(oren) d(en) 16. Mai 1846
zu Benau,
gest(orben) d(en) 13. Sept(em)ber 1899.
Ruhe sanft!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, chałupnik, Carl Traugott Sündermann, urodzony 16 maja 1846 (roku) w Bieniowie, zmarł 13 września 1899 (roku). Spoczywaj w pokoju!

4	Biedrzychowice Dolne, cmentarz ewangelicki	19[.]4
----------	---	---------------

Płyta nagrobna Ernsta i Ernestiny Dietrich (która nie została pochowana w tym grobie). Płyta prostokątna. Piaskowiec. Pole inskrypcyjne z czarnego szkła, pobite. Nad polem inskrypcyjnym krzyż. Język niemiecki. Italika. Wys.: 70 cm, szer.: 50 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 43,5 cm, szer.: 35 cm. Litery ryte, N-: 1,5-6 cm.

Hier ruhen in Gott
unsere lieben Eltern
Ernst Ernestine
Dietrich Dietrich
*9. Jan(uar) 18[.], geb(orene) Bogisch,
+26. Jan(uar) 19[.]4.
Ruhet sanft!

Tłum.: Tu spoczywają w Bogu, nasi kochani rodzice, Ernst Dietrich, (urodzony) 9 stycznia 18[.] (roku), (zmarł) 26 stycznia 19[.]4 (roku), Ernestine Dietrich, z domu Bogisch. Spoczywajcie w pokoju!

5	Biedrzychowice Dolne, cmentarz ewangelicki	b.d
----------	---	------------

Płyta nagrobna Marthy Sünd(ermann). Płyta prostokątna. Uszkodzona. Piaskowiec. Język niemiecki. Italika. Wys.: 63 cm, szer.: 54 cm. Litery ryte, N-: 2-6 cm.

A Martha Sünd(ermann)
geb(orene) Neumann
*20.1.1872, +15.7.19[--]
B Verbunden in Gott hält für Leb

Tłum.: Martha Sünd(ermann), z domu Neumann, (urodzona) 20 stycznia 1872 (roku), (zmarła) 15 lipca 19[--] (A). Połączeni z Bogiem [??? na życie] (B).

6 Biedrzychowice Dolne, cmentarz ewangelicki 1930

Płyta nagrobna Marii Hoffmann. Płyta prostokątna. Piaskowiec. Pole inskrypcyjne z czarnego szkła. Nad polem inskrypcyjnym krzyż. Język niemiecki. Italika. Wys.: 61 cm, szer.: 48 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 39 cm, szer.: 29 cm. Litery ryste, N-: 0,5-4 cm.

A Hier ruht in Gott
unsere liebe Mutter
Marie Hoffmann
*10. Nov(ember) 1862,
+10. Nov(ember) 1930.
B Leb' wohl du gute Mutter,
Leb' wohl für alle Zeit,
Wenn wir uns wiederfinden
So ist's für Ewigkeit.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasza kochana mama, Marie Hoffmann, (urodzona) 10 listopada 1862 (roku), (zmarła) 10 listopada 1930 (A). Żegnaj dobra matko, żegnaj na zawsze, jeśli ponownie się odnajdziemy, wówczas już na wieczność (B).

BIENIÓW

Bieniów (niem. **Benau**) – wieś położona w powiecie żarskim, w gminie wiejskiej Żary. Typowa wieś łańcuchowa o długości około 5 km. W miejscowości znajdują się liczne zabytki, m.in.: kościół zbudowany w XIII w., jednonawowy, murowany z cegły i kamienia. Wewnątrz ołtarz z 1800 r., z gotycką rzeźbą Marii z Dzieciątkiem Jezus. Przez wieś przebiega linia kolejowa, łącząca niegdyś Berlin z Wiedniem. W 1945 r. miejscowość nosiła nazwę Benów. Liczy około 900 mieszkańców.

Cmentarz ewangelicki znajduje się przy kościele. Obecnie jest tam cmentarz katolicki wraz z pozostałościami po nagrobkach i grobowcach rodzinnych ewangelickich. Część nagrobków z uprzątniętej części przeniesiona została do lapidarium obok wejścia na teren przykościelny. Mieszkańcy postawili pomnik upamiętniający byłych mieszkańców wsi.

1	Bieniów, cmentarz ewangelicki	b.d.
---	--------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna NN. Grobowiec murowany z cegły. Po bokach pola inskrypcyjnego ozdobny ornament. Język niemiecki. Fraktura. Wys.: 286 cm, szer.: 197 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 40,5 cm, szer.: 159 cm. Litera ryte, N-: 3-5 cm.

Hier wird die Ruh zum Lohne
 Der fromm an Gott geglaubt
 Doch schmücke die Siegeskrone
 Des edlen Dulders Haupt.

Tłum.: Tutaj spoczynek staje się nagrodą tej, która pobożnie uwierzyła w Boga.
 Niech korona zwycięstwa przyozdabia szlachetną głowę męczennika.

2	Bieniów, cmentarz ewangelicki	b.d.
----------	--------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna NN. Grobowiec murowany z cegły, uszkodzony. Język niemiecki. Italika. Wys.: 251 cm, szer.: 240 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 29,5 cm, szer.: 50 cm. Litery ryte, N-: 2-4 cm.

A	Erden wallen [---]umen sind Sta[...] [---] auf und fall[...] [---]en und wie L[...]
B	Verborgen ist die Stunde Da Gottes Stimme ruft. Doch jede jede Stunde Bring näher uns zur Gruft.

Tłum.: Ukryta jest godzina, kiedy głos Boga wezwie. Ale każda, każda godzina przybliża nas do grobu (B).

3	Bieniów, cmentarz ewangelicki	b.d.
----------	--------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna rodziny Augusta Gross. Grobowiec murowany z cegły, niektóre płyty uszkodzone. Nad polem inskrypcyjnym ozdobne zwieńczenie. Język niemiecki. Italika i neogotyck. Wys.: 280 cm, szer.: 194,5 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 39,5 cm, szer.: 80 cm. Litery ryte, N-: 2,5-9,5 cm.

Ruhestätte

4	Bieniów, cmentarz ewangelicki	1877
---	-------------------------------	------

A Hier ruht in Gott
verwitwete Frau Apotheken
Köhler Friedericke
geb(orene) Lieske,
geb(oren) in [..] am 3. Mai 1789,
gest(torbne) in Benau am 13 März 1877.

B Ruhe sanft, müde Pilgerin.

C Tył:
Kommet her zu mir, alle die
ihr mühselig und beladen seid
ich will Euch erquicken.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, owdowiała pani aptekarka, Köhler Friedericke z domu Lieske, urodzona w [...] 3 maja 1789 (roku), zmarła w Bieniowie 13 marca 1877 (roku) (A). Spoczywaj w pokoju, zmęczony pielgrzymie (B). Przyjdźcie do Mnie wszyscy, którzy utrudzeni i obciążeni jesteście, a Ja was pokrzepię [Mt 11,28] (C).

5	Bieniów, cmentarz ewangelicki	1886
---	-------------------------------	------

Płyta nagrobna Idy Aisch. Pomnik prostokątny, uszkodzony. Język niemiecki.
Italika. Wys.: 36 cm, szer.: 31,5 cm. Litery ryte, N-: 2-3,5 cm.

A
 Ida Ai[sch]
 Tochter d(en) Bauergutsbes(itzer)
 C. Benj. Aisch u(nd) der Frau
 Joh[anne] Ernestine g(e)b(orene) Märkisch
 [hi]erselbst
 geb(oren) d(en) 26. Sept(ember) 1881,
 gest(orben) d(en) 4. Jan(ua)r 1886.

B
 als [...] Dein(e)
 [---] frühen Tod
 [---] Gott als unser
 [---] einen,
 [---] ein Ende alter Noth.

Tłum.: Ida Aisch, córka tutejszego właściciela dóbr ziemskich, C. Benj. Aischa i pani Johanny Ernestiny z domu Märkisch, tutejsza, urodzona 26 września 1881 (roku), zmarła 4 stycznia 1886 (roku) (A). [...], [...] przedwczesna śmierć, [---] Bóg jest nasz, [---], [---] koniec starej [---?] (B).

6	Bieniów, cmentarz ewangelicki	1892
----------	--------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Karla Flöter. Pomnik prostokątny. Piaskowiec, uszkodzony. W górnych narożnikach pola inskrypcyjnego ozdobne kwiaty. Język niemiecki. Neogotyck. Wys.: 62 cm, szer.: 49 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 59 cm, szer.: 45,5 cm. Litera ryte, N-: 2-5,5 cm.

A
 Hier ruht in Gott
 der Gärtner
 Karl Friedlich
 Traugott Flöter,
 ober Benau
 geb(oren) d(en) 25. März 1831,
 gest(orben) d(en) 4. Dec(em)b(er) 1892.

B Ach, zahllos sind die heißen Tränen
 Die stets um Dich mein Auge weint,
 Und nur die Stunde [stillt] mein Sehnen.
 Die ewig mich mit Dir vereint.
 Ach, auch die Kind
 Fühlt einst den Schmerz.
 Ihm fehlt das treu Mutterherz.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, zagrodnik, Karl Friedrich Traugott Flöter z Bieniowa, urodzony 25 marca 1831 (roku), zmarł 4 grudnia 1892 (roku) (A). Ach, niezliczone są gorące łzy, które moje oko ciągle za Tobą wypłakuje. I tylko ta godzina, która wiecznie mnie z tobą łączy, zaspokaja moją tęsknotę. [Ach, również dziecko/dzieci odczuwa ból (B).

7	Bieniów, cmentarz ewangelicki	1893
---	--------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Emmy Gross. Płyta prostokątna. Piaskowiec. W narożnikach pola inskrypcyjnego ozdobne ornamenty. Język niemiecki. Italika, pismo humanistyczne. Wys.: 33 cm, szer.: 39,5 cm. Litery ryte, N-: 2-5 cm.

Emma Gross
geb(orene) Blobel,
geb(oren) d(en) 1. Mai 1843,
gest(orben) d(en) 24. Febr(uar) 1893.

Tłum.: Emma Gross z domu Blobel, urodzona 1 maja 1843 (roku), zmarła 24 lutego 1893 (roku).

8	Bieniów, cmentarz ewangelicki	1894
---	--------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna rodziny Traugotta Seidel. Grobowiec murowany z cegły. Płyta wykonana z piaskowca, uszkodzona. Pole inskrypcyjne zwieńczone wieńcem laurowym.. Język niemiecki. Neogotyck, pismo humanistyczne. Wys.: 260 cm,

szer.: 189,5 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 39,5 cm, szer.: 80 cm. Litery ryte, N-: 2,5-9,5 cm.

Ruhestätte
der Familie
Traugott Seidel.

Tłum.: Miejsce spoczynku rodziny Traugotta Seidel.

9	Bieniów, pod szkołą	1894
----------	----------------------------	-------------

Pomnik ku pamięci doktora Alberta Schültza - Lupitza. Płyta prostokątna. Granit. Front pola inskrypcyjnego z widocznymi brakami elementów ozdobnych. Język niemiecki. Italika. Wys.: 160 cm, szer.: 72 cm. Litery ryte, N-: 4-11,5 cm.

A
Dem großen Förderer
der Landwirtschaft
Landesökonomierat
Dr. Albert Schültz – Lupitz
zum ehren den Andenken.

B
Der Kainit ist das Hauptmittel, um
Den Stickstoff, diesen vagabundierenden
Luftstoff und großen Lebensträger,
festzuhalten und für das PflanzeN-
wachstum nutzbar zu machen, sagte
Schultz-Lupitz, der durch seine LupineN-
wiesen auf den schlechten Boden in Lupitz
bewiesen hat, daß die Lippenblütler den
wert-vollen Stickstoff aus der Luft
entnehmen.

Tłum.: Kainit jest podstawowym środkiem do zatrzymywania azotu, tego włączącego(?) się składnika powietrza i znaczącego nośnika życia, i wykorzystania

go do wzrostu roślin, powiedział Schultz-Lupitz, który udowodnił swoimi łubinowymi łąkami na złej glebie w Lupitz, że rośliny wargowe pobierają cenny azot z powietrza.

10	Bieniów, cmentarz ewangelicki	1894
----	-------------------------------	------

Płyta nagrobna Elsy Rattke. Płyta prostokątna. Piaskowiec. W narożnikach pola inskrypcyjnego ozdobne ornamenty. Język niemiecki. Italika, pismo humanistyczne. Wys.: 29 cm, szer.: 32 cm. Litery ryte, N-: 1,5-7 cm.

Elsa
Rattke,
geb(oren) d(en) 12. Sept(eber) 1893,
gest(orben) d(en) 4. Juli 1894.

Tłum.: Elsa Rattke, urodzona 12 września 1893 (roku), zmarła 4 lipca 1894 (roku).

11	Bieniów, cmentarz ewangelicki	1899
----	-------------------------------	------

Płyta nagrobna NN. Pomnik prostokątny. Szkło, potłuczone. Język niemiecki. Italika. Wys.: 27 cm, szer.: 31 cm. Litery ryte, N-: 2-3,5 cm.

geb(oren) d(en) 2. Juli 1861,
gest(orben) d(en) 17. April 1899.
Ruhe sanft!

Tłum.: urodzona/y 2 lipca 1861 (roku), zmarła/y 17 kwietnia 1899. Spoczywaj w pokoju!

12	Bieniów, cmentarz ewangelicki	1909
-----------	--------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Bruno Boemacka. Płyta prostokątna, uszkodzona. Piaskowiec. W narożnikach pola inskrypcyjnego ozdobne ornamenty. Język niemiecki. Italika, pismo humanistyczne. Wys.: 33 cm, szer.: 39,5 cm. Litery ryte, N-: 2-5 cm.

Bruno Karl
Boemack,
geb(oren) d(en) 16.. Aug(ust) 1908,
gest(orben) d(en) 31. [---] 1909.

Tłum.: Bruno Karl Boemack, urodzony 16 sierpnia 1908 (roku), zmarł 31 [---] 1909 (roku).

13	Bieniów, cmentarz ewangelicki	1910
-----------	--------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Pauliny Gross. Płyta prostokątna. Piaskowiec. W narożnikach pola inskrypcyjnego ozdobne ornamenty. Język niemiecki. Italika. Wys.: 31 cm, szer.: 29,5 cm. Litery ryte, N-: 1,5-4 cm.

Paulina Gross
geb(orene) Flöter,
geb(oren) d(en) 3. Sept(em)b(er) 1869,
gest(orben) d(en) 15. Juli 1910.

Tłum.: Paulina Gross z domu Flöter, urodzona 3 września 1869 (roku), zmarła 15 lipca 1910 (roku).

14	Bieniów, cmentarz ewangelicki	1922
-----------	--------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Augusty Flöter. Pomnik prostokątny. Granit. Pole inskrypcyjne zwieńczone krzyżem. Język niemiecki. Italika. Wys.: 105 cm, szer.: 52 cm. Litery ryte, N-: 2-6 cm.

A
Hier ruht in Gott
unsere liebe Mutter, Schwieger
u(nd) Großmutter
die Bauerausgedingerin
Auguste Flöter
geb(orene) Rattke
geb(oren) 13. März 1857,
gest(orben) 25. Juli 1922.

B
Wie du geliebte uns alle Zeit
Vergilt dir Gott in Ewigkeit.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasza kochana mama, szwagierka i babcia, dożywnicza rolniczka, Auguste Flöter z domu Rattke, urodzona 13 marca 1857 (roku), zmarła 25 lipca 1922 (roku) (A). Jeśli kochałeś nas cały czas, Bóg odpłaci się wiecznością (B).

15	Bieniów, cmentarz ewangelicki	1925
----	-------------------------------	------

Płyta nagrobna Ernestyny Lehmann. Pomnik prostokątny. Piaskowiec. Pole inskrypcyjne zwieńczone symbolem liścia. Język niemiecki. Neogotyck. Wys.: 42,5 cm, szer.: 29,5 cm. Litera ryte, N-: 1,5-4 cm.

Hier
ruht in Gott
unsere liebe Mutter
Schwieger u(nd) Grossm(utter)
Witfrau Ernestine
Lehmann
geb(orene) Hoffmann
*26.5.1855,
+7.10.1925.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasza kochana mama, teściowa i babcia, wdowa Ernestine Lehmann, z domu Hoffmann, (urodzona) 26 maja 1855 (roku), (zmarła) 7 października 1925 (roku).

16	Bieniów, cmentarz ewangelicki	1930
-----------	--------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Pauliny Rautenstrayen. Pomnik prostokątny. Piaskowiec. Pole inskrypcyjne zwieńczone wypukłą rzeźbą kwiatka. Język niemiecki. Italika. Wys.: 96 cm, szer.: 42 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 67 cm, szer.: 42 cm. Litera ryte, N-: 3-6 cm.

Hier ruht in Gott
 unsere liebe Mutter
 Pauline Rautenstrayen
 geb(orene) Rübiger
 *6.9.1857
 +1.4.1930
 Unvergessen

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasza kochana mama, Pauline Rautenstrayen z domu Rübiger, (urodzona) 6 września 1857 (roku), (zmarła) 1 kwietnia 1930 (roku). Niezapomniana.

17	Bieniów, cmentarz ewangelicki	1934
-----------	--------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Christiny Wolf. Pomnik prostokątny. Pole inskrypcyjne zwieńczone półkoliście. Granit. Nad polem inskrypcyjnym krzyż z kwiatami. Język niemiecki. Italika. Wys.: 86 cm, szer.: 52 cm. Litera ryte, N-: 2-6 cm.

Hier ruht in Gott
 unsere liebe Mutter
 Witfrau
 Christiane Wolf
 geb(orene) Grosse
 *26.3.1854

+30.6.1934

Ruhe sanft!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasza kochana mama, wdowa, Christiane Wolf domu Grosse, (urodzona) 26 marca 1854 (roku), (zmarła) 30 czerwca 1934 (roku). Spoczywaj w pokoju!

18**Bieniów, cmentarz ewangelicki****1939**

Płyta nagrobna Ernestyny i Gottfrieda Sündermannów. Pomnik prostokątny. Czarny marmur. Język niemiecki. Italika. Wys.: 110,5 cm, szer.: 52 cm. Litera ryte, N-: 2-6 cm.

A

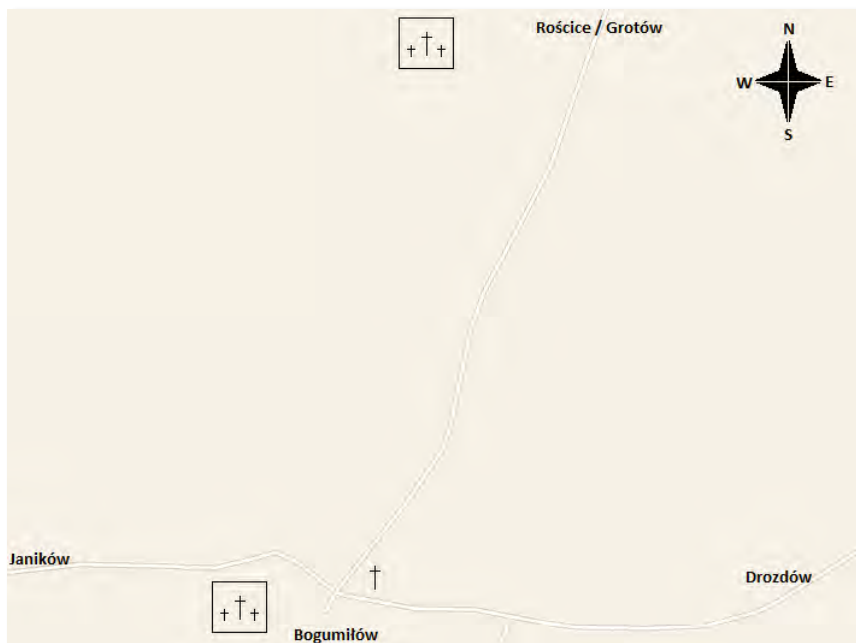
Hier ruht in Gott
meine innigeliiebte Gattin,
unsere herzensgute treusorgende
Mutter, Frau
Ernestine Sündermann
geb(oren) d(en) 10. Juli 1855,
gest(orben) d(en) 6. März 1918,
unser lieber, guter Vater
Gottfried Sündermann
geb(oren) d(en) 2. März 1855,
gest(orben) d(en) 2. Februar 1939.

B

Glaube lehret auferstehn,
Liebe hofft auf Wiedersehn,
Hoffnung lässt nicht untergehn.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, moja najukochańsza małżonka, wierne i opiekuńcze serce matki, Pani Ernestine Sündermann, urodzona 10 lipca 1855 (roku), zmarła 6 marca 1918, nasz kochany, dobry ojciec, Gottfried Sündermann, urodzony 2 marca 1855 (roku), zmarł 2 lutego 1939 (roku) (A). Wiara uczy wskrzeszenia, Miłość ma nadzieję na do zobaczenia, Nadzieja nie opuszcza (B).

BOGUMIŁÓW

Bogumiłów (niem. **Reichenau**) – wieś położona w powiecie żarskim, w południowo-wschodniej części gminy wiejskiej Żary. Po raz pierwszy wzmiankowana w źródłach w 1346 r. jako własność państwa stanowego Żary. W XV w. wieś stanowiła własność rodów von Landeschron oraz von Jorntitz, w XVI w. wśród gospodarzy ziem wymieniony został rycerz Bernharth Gawernitz zu Reichenaw. W kolejnych stuleciach Bogumiłów podzielono na szereg majątków, którymi gospodarowali liczni właściciele szlacheccy. Ostatecznie w latach 1651-1940 wioską władali książęta żagańscy. W miejscowości można podziwiać kościół renesansowy pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny z XVI w., a przebudowany w XVII-XVIII w. oraz spichlerz z tego samego okresu. Współcześnie Bogumiłów zamieszkiwany jest przez około 230 mieszkańców.

W Bogumiłowie znajdowały się dwa cmentarze – jeden aktualnie w lesie za wsią a drugi przy kościele. Nekropolia w lesie porośnięta jest roślinnością np. bluszczem, trawami i wysokimi drzewami, płyty są przewracane. Cmentarz przy kościele jest uporządkowany – część płyt została przeniesiona w jeden róg murów przykościelnych (po prawej stronie od wejścia), jeden pomnik pozostał w pierwotnym miejscu, zaś reszta nagrobków i podmurówek została ułożona

po przeciwnej stronie (po lewej stronie od wejścia). Pomnik poległych w czasie I wojny światowej znajduje się przy drodze głównej we wsi¹.

1	Bogumiłów, cmentarz ewangelicki	b.d.
----------	--	-------------

Płyta nagrobna NN. Płyta prostokątna zakończona półowalem. Granit. Nad polem inskrypcyjnym krzyż. Język niemiecki. Italika. Wys.: 133 cm, szer.: 55 cm. Litera ryte, N-: 3-4,5 cm.

Friedlich ruhen
an dieser Stätte
unsere lieben Eltern

Tłum.: Spokojnie spoczywają, w tym miejscu, nasi kochani rodzice.

2	Bogumiłów, cmentarz ewangelicki	1920
----------	--	-------------

Płyta nagrobna Elisabeth Trautmann. Płyta prostokątna zakończona półowalem. Granit. Pole inskrypcyjne w kształcie krzyża. Nad i pod ramionami krzyża ozdobne różyczki. Język niemiecki. Italika. Wys.: 112,5 cm, szer.: 65 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 110,5 cm, szer.: 55 cm. Litera ryte, N-: 2-4 cm.

HIER RUHT IN GOTT
MEINE LIEBE FRAU
UNSERE HERZENSGUTE MUTTER
FRAU DOMANENFÄCHTER
ELISABETH TRAUTMANN
GEB(ORENE) KREYA
*17. JUNI 1871
+1. MÄRZ 1920
AUF WIEDERSEHN!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, moja kochana pani, nasza serdeczna i dobra mama, pani ...², Elisabeth Trautmann, z domu Kreya, (urodzona) 17 czerwca 1871 (roku), (zmarła) 1 marca 1920 (roku). Do zobaczenia!

¹ Autorzy byli w Bogumiłowie dwukrotnie w 2015 r. i 2018 r. Przy pierwszej wizycie pomnik był postawiony, zaś przy drugiej pomnik leżał w trawie lekko uszkodzony.

² Zawód nie znaleziony.

3	Bogumiłów, cmentarz ewangelicki	1924
----------	--	-------------

Płyta nagrobna Louisa i Pauliny Jakob. Płyta prostokątna zakończona półowalem. Granit. Język niemiecki. Italika. Wys.: 150 cm, szer.: 56 cm. Litery ryte, N-: 2-6 cm.

A	Hier ruhen in Gott mein lieber Mann unser guter Vater Schwager Grossvater und Bruder Louis Jakob *2. Dezember 1844, +2. Dezember 1924, und unsere liebe Mutter Schwieger u(nd) Grossmutter Pauline Jakob geb(orene) Preuss *18. April 1844, +2. Februar 1928
---	---

B	Geliebt und unvergessen
---	-------------------------

Tłum.: Tu spoczywają w Bogu, mój kochany mąż, nasz dobry ojciec, szwagier, dziadek, i brat, Louis Jakob, (urodzony) 2 grudnia 1844 (roku), (zmarł) 2 grudnia 1924 (roku), i nasza kochana mama, szwagierka i babcia, Pauline Jakob, z domu Preuss, (urodzona) 18 kwietnia 1844 (roku), (zmarła) 2 lutego 1928 (roku) (A). Kochana i niezapomniana (B).

4	Bogumiłów, cmentarz ewangelicki	b.d.
----------	--	-------------

Płyta nagrobna NN (kobiety) Tschentke. Płyta prostokątna, uszkodzona. Piaszkowiec. Język niemiecki. Italika. Wys.: 39,5 cm, szer.: 20,5 cm. Litery ryte, N-: 2-6 cm.

[Hier ruht] in Gott
 [meine lie]be Frau
 [---]
 Grossmutter

Tschentke
[geborene] Schulze

Tłum.: (Tu spoczywa) w Bogu, (moja) ukochana pani, babcia, NN Tschentke, (z domu) Schulze.

5	Bogumiłów, cmentarz ewangelicki	XX w.
----------	--	--------------

Płyta nagrobna żołnierzy poległych podczas I wojny światowej. Płyta prostokątna, uszkodzona. Marblit. Język niemiecki. Italika. Wys.: 81 cm, szer.: 46 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 61 cm, szer.: 40 cm. Litery ryte, N-: 2-3 cm.

Unseren gefallen Kameraden
 aus dem Kriege 1914-1918
 Noack Otto U(ntero)ff(izier) 9.9.14
 Schulz Paul U(ntero)ff(izier) 16.9.16
 Hantke Fritz Landst(ur)m 3.9.14
 Schulz Oskar Ers(atz) Res(ervist) 4.9.18
 Witzmann Otto Kr(an)k(er)tr(ä)g(er) 22.9.16
 Witzmann Benno Musk(etizer) 17.9.14
 Hantke Franz Res(ervist) 15.11.14
 Wonneberger Paul Ers(atz) Res(ervist) 14.10.14
 Klos Otto Grenad(ier) 30.5.18
 Suckert Max Landst(ur)m 1.1.15
 Langnickel Otto Res(ervist) 5.11.14.
 gewidmet vom
 Militär=Verein Reichenau

Tłum.: Nasi polegli towarzysze, w wojnie 1914-1918. Noack Otto plutonowy 9.9.(19)14, Schulz Paul plutonowy 16.9.(19)16, Hantke Fritz rezerwowi popolitego ruszenia(?)³ 3.9.(19)14, Schulz Oskar starszy rezerwowi 4.9.(19)18, Witzmann Otto noszowy 22.9.(19)16, Witzmann Benno strzelec 17.9.(19)14, Hantke Franz rezerwowi popolitego ruszenia 15.11.(19)14, Wonneberger

³ Autorzy nie są pewni.

Paul zastępczy rezerwista 14.10.(19)14, Klos Otto strzelec 30.5.(19)18, Su-
ckert Max rezerwowowy pospolitego ruszenia, wdzięczni za służbę – społeczność
Bogumiłowa.

Płyty przy kościele

1	Bogumiłów, cmentarz ewangelicki przy kościele	b.d.
---	---	------

Płyta nagrobna NN. Płyta prostokątna. Nagrobek uszkodzony w polu inskryp-
cyjnym. Język niemiecki. Pismo humanistyczne. Wys.: 68 cm, szer.: 64 cm.
Pole inskrypcyjne: wys.: 58,5 cm, szer.: 53,5 cm. Litera ryte, N-: 1,5-3 cm.

So ruhe wohl der
gute Vater.
Der Tod e[---]se Dich
[---] [.]o früh.
Du warst uns Selig[---]
wars[...] [...]
Beru[...]
[---]
Deiner [---]!

Tłum.: Więc spoczywaj dobrze dobry ojciec.

2	Bogumiłów, cmentarz ewangelicki przy kościele	b.d.
---	---	------

Płyta nagrobna NN. Płyta prostokątna. Nagrobek uszkodzony. Język nie-
miecki. Pismo humanistyczne. Wys.: 58,5 cm, szer.: 56 cm. Pole inskrypcyjne:
wys.: 56 cm, szer.: 44 cm. Litera ryte, N-: 1,5-2 cm.

Wieder [---] [...]ns [---]
[...]ehen,
Wo, aber Sch[...]Erde
weicht,
Wir [...]
[---]tes sehen

3	Bogumiłów, cmentarz ewangelicki przy kościele	b.d.
---	---	------

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu moja [-] ukochana córka i siostra Anna [-], (urodzona) 18[..] (A). Ale jeśli [...], w [-], wiosna, [---].

Płyta nagrobna Florentyny Laehr. Płyta prostokątna. Piaskowiec. Płyta lekko uszkodzona – krzyż znajduje się obok pomnika. Język niemiecki. Pismo humanistyczne i neogotyck. Wys.: z krzyżem 226,5 cm (bez krzyża 123 cm), szer.: 55 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 60 cm, szer.: 52 cm. Litery rytu, N-: 1,5-7 cm.

- A Hier ruhet in Gott
Frau Pastor
Florentine
Sophie Laehr,
geb(orene) Sauermann.
geb(oren) in Freistadt d(en) 5. Febr(uar) 1819,
gest(orben) hierts. d(en) 17. März 1861.
- B Offent. Joh. 21.4.
Gott wird abwischen alle Thrä=
nen von ihren Augen; und der
Tod wird nicht mehr sein, noch Leid
noch Gesohret, noch Sehmorgen
wird mehr sein!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, Pani Pastora Florentina Sophie Laehr z domu Sauermann, urodzona w Kożuchowie (miasto) 5 lutego 1819 (roku), zmarła tutaj 17 marca 1861 (roku) (A). Apokalipsa św. Jana 21.4: I otrze z ich oczu wszelką łzę, a śmierci już odtąd nie będzie. Ani żałoby, ni krzyku, ni trudo już [odtąd] nie będzie bo pierwsze rzeczy przeminęły (B).

5	Bogumiłów, cmentarz ewangelicki przy kościele	1874
---	--	-------------

Płyta nagrobna Johanny Rosiny Hoffmann. Płyta prostokątna. Piaskowiec. Płyta lekko uszkodzona. Język niemiecki. Pismo humanistyczne i neogotyck. Wys.: 68,5 cm, szer.: 52 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 64 cm, szer.: 48 cm. Litery ryte, N-: 2-6 cm.

- A Hier ruht in Gott
Frau
Johanna Rosina
Hoffmann geb(orene) Kettner,
aus Ruppendorf,
geb(oren) d(en) 6. Juli 1818,
gest(orben) d(en) 16. März 1874,
alt 55 Jahre 8 Mon(aten) 10 T(age).
- B Sanft ruhe ihre Asche.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, pani Johanna Rosina Hoffmann z domu Kettner z Rościc, urodzona 6 lipca 1818 (roku), zmarła 16 marca 1874 (roku) w wieku 55 lat 8 miesięcy i 10 dni (A). Spoczywajcie w pokoju jej prochy (B).

6	Bogumiłów, cmentarz ewangelicki przy kościele	1875
----------	--	-------------

Płyta nagrobna Johanna Carla Kugler. Płyta prostokątna. Nagrobek w ziemi porośnięty trawą. Język niemiecki. Pismo humanistyczne i neogotyck. Wys.: 110 cm, szer.: 66,5 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 84 cm, szer.: 44 cm. Litera ryte, N-: 2-6 cm.

Hier
ruht in Gott
der Ausgedinger Bauer(gutsbesitzer)
Johann Carl
Kugler
aus Ziebern
geb(oren) d(en) 24. Febr(uar) 1796,
gest(orben) d(en) 2.Nov(em)b(e)r 1875
alt 79 Jahr 8 Mon(ate)
und 8 Tage.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, dożywotni właściciel ziemski Johann Carl Kugler z Drozdowa, urodzony 24 lutego 1796 (roku), zmarł 2 listopada 1875 (roku) w wieku 79 lat 8 miesięcy i 8 dni.

7	Bogumiłów, cmentarz ewangelicki przy kościele	1886
----------	--	-------------

Płyta nagrobna Ernestyny Schindler. Płyta prostokątna. Piaskowiec. W górnym lewym rogu i prawym dolnym uszkodzona. Język niemiecki. Neogotyck. Wys.: 60 cm, szer.: 44,5 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 56 cm, szer.: 41,5 cm. Litera ryte, N-: 2-5 cm.

A
[Hi]er ruhet in Gott
[geliebte] Ehefrau d(es) Häusler
[E]rnest Schindler,

stuz Ruppendorf,
Ernestine g(e)b(orene) Stephan,
geb(oren) d(en) 23. Juni 1837,
gest(orben) d(en) 12. Mai 1886.
B Hier liegt die sanft, hier liegt
sie schön gebettet, von allen
in den hat sie Gott er[...]

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, (ukochana) małżonka chałupnika [E]rnsta Schindler, [z?] Rościc, urodzona 23 czerwca 1837 (roku), zmarła 12 maja 1886 (roku) (A).

8	Bogumiłów, cmentarz ewangelicki przy kościele	1887
---	---	------

Płyta nagrobna Anny Rosiny Muche. Płyta prostokątna. Piaskowiec. W górnych rogach ornament roślinny. Język niemiecki. Neogotyck. Wys.: 63 cm, szer.: 47 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 59 cm, szer.: 44 cm. Litera rytu, N-: 1,5-6 cm.

A Hier
ruhet in Gott
d(ie) Ehefrau d(es) verstorb(ene) Ausgedinger
Carl Muche, allh(ier)
Anna Rosina
geb(orene) Schneider,
geb(oren) d(en) 30. Novemb(er) 1821,
gest(orben) d(en) 24. April 1887.
B Hier liegt die sanft, hier liegt sie
schön gebettet, von allen Leiden
[--] Gott er[.]ttet.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, małżonka tutejszego dożywotnika Carla Muche tutejszego, Anna Rosina z domu Schneider, urodzona 30 listopada 1821 (roku), zmarła 24 kwietnia 1887 (roku) (A).

9	Bogumiłów, cmentarz ewangelicki przy kościele	1892
----------	--	-------------

Płyta nagrobna Anny Giersch. Płyta prostokątna. Piaskowiec. W górnych rogach ornament roślinny. Język niemiecki. Neogotyck. Wys.: 64 cm, szer.: 48 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 60 cm, szer.: 44,5 cm. Litera rytu, N-: 2-6 cm.

A	Hier ruhet in Gott Anna Giersch geb(orene) Wiehlisch, geliebte Ehegattin des Häusler Gustav Giersch in Ruppendorf, geb(oren) d(en) 7. April 1865, gest(orben) d(en) 30. April 1892.
B	Schlumm're sanft den Tode schlumre An den kühlen Grab. Alten Schmerz und alten [---] [---] dir dein Erlöser ab.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, Anna Giersch z domu Wiehlisch, ukochana małżonka chałupnika Gustava Gierscha z Rościc, urodzona 7 kwietnia 1865 (roku), zmarła 30 kwietnia 1892 (roku) (A).

10	Bogumiłów, cmentarz ewangelicki przy kościele	1907
-----------	--	-------------

Płyta nagrobna Gottloba Winz. Płyta prostokątna, marblit. W górnych rogach ornament roślinny. W centralnym punkcie na górze słońce. Język niemiecki. Neogotyck. Wys.: 61 cm, szer.: 48 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 55 cm, szer.: 39 cm. Litera rytu, N-: 1,5-7 cm.

A	hier ruhet in Gott unser lieber Vater, Schwieger – u(nd) Grossvater der Bauer-Auszügler Gottlob Winz geb(oren) d(en) 17. Okt(o)b(e)r 1817, gest(orben) d(en) 3. Okt(o)b(e)r 1907
---	---

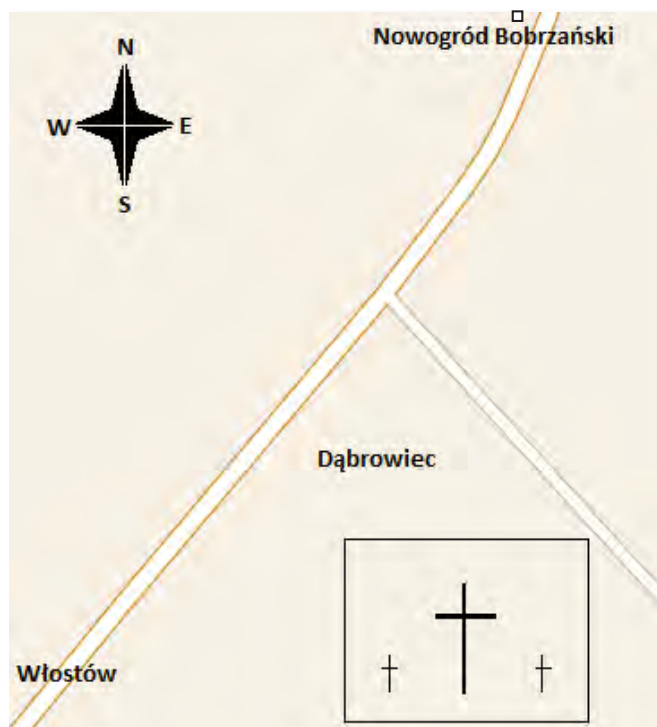
aus Jenkendorf.

B

Sein scholies arbeitsreiches Leben,
Sein treue, gutes Vaterherz;
War uns ein [...]ck von Gott gegeben
[--] wieder himmelwärts.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasz kochany ojciec, teść i dziadek, dożywotnik
Gottlob Winz, urodzony 17 października 1817 (roku), zmarł 3 października
1907 (roku) w Janikowie (A).

DĄBROWIEC

Dąbrowiec (niem. Königsdubrau) – wieś położona w powiecie i gminie Żary. Wspólnie z pobliskim Włostowem stanowi jedno sołectwo. Miejscowość ulokowana wzdłuż drogi Nowogród Bobrzański-Żary. Z badań archeologicznych wynika, że początki wsi sięgają XIII-XIV w.

Cmentarz ewangelicki znajduje się aktualnie w lesie za wsią w kierunku rzeki Bóbr. Nekropolia zachowana w tragicznym stanie. Zarysy grobów i nagrobki zostały zepchnięte ciężkim sprzętem w ogromny dół (prawdopodobnie w latach 70. XX w.). Do dnia dzisiejszego zachował się tylko jeden nagrobek z czytelną do połowy inskrypcją. Podobno w latach 60 na cmentarzu stała się jeszcze kaplica ewangelicka, po której aktualnie nie ma śladu. Teren porośnięty bujną roślinnością, drzewami oraz zaśmiecony.

1	Dąbrowiec, cmentarz ewangelicki	b.d.
---	---------------------------------	------

Płyta nagrobna Marii Blau. Pomnik prostokątny. Piaskowiec. Język niemiecki. Neogotyck. Wys.: 62 cm, szer.: 44 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 52,5 cm, szer.: 41 cm. Litera ryte, N-: 1,5-5,5 cm.

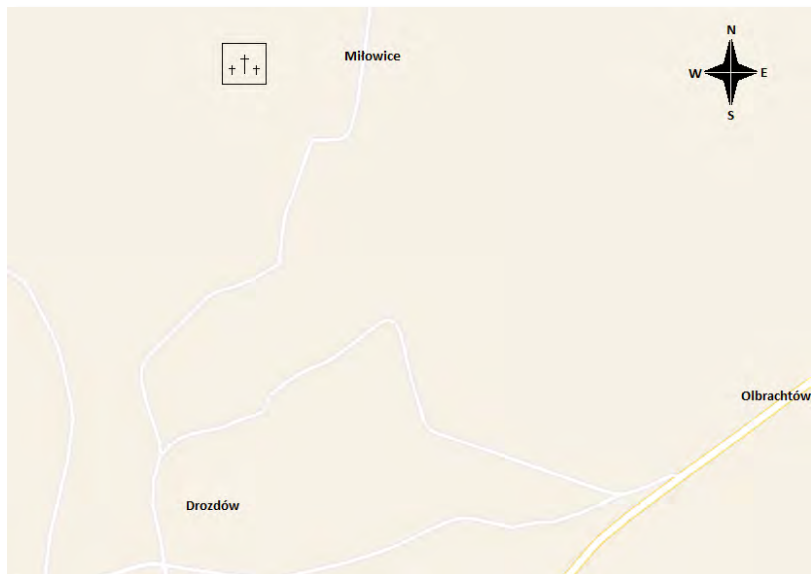
Hier ruht in Gott
 Marie Christiane
 Blau geb(orene) [-]
 Ehefrau des Gärtners Paul Blau
 [---]
 [---]
 [---] [.]iebe Lust b[...] [.]die[.]
 und bei Christ zu sein.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, Marie Christiane Blau z domu, żona zagrodnika Paula Blau. [...] i być z Chrystusem.

DROZDÓW

Mapa nr 1. Pomnik poległych

Mapa nr 2. Cmentarz ewangelicki

Drozdów (niem. **Ziebern**) – wieś położona w powiecie żarskim, w gminie wiejskiej Żary. Po raz pierwszy wzmiankowana w 1522 r. jako własność Księstwa Żagańskiego. Na terenie miejscowości nie odnotowano siedziby rycerskiej. Przez szereg dziesięcioleci właściciele wsi zamieszkiwali w pobliskich Rościcach, Mirostowicach Górnych i Miłowicach. Od połowy XVII w. Drozdów ponownie wszedł w posiadanie państwa. W 1939 r. wioskę zamieszkiwało około 250 mieszkańców.

Cmentarz ewangelicki znajdował się za wsią. Aktualnie teren porośnięty lasem. Przechadzając się po nekropolii drzewa wskazują alejki, które kiedyś znajdowały się na terenie cmentarza. Pośród traw znajduje się jeden mały kawałek czarnej szklanej płyty z imieniem i datą.

Ponadto przed prywatną posesją znajduje się pomnik poległych podczas I wojny światowej. Mieszkańcy dbają o płytę i pamiętają o niej, ponieważ widoczne są zniszczenia.

1	Drozdów, pod domem prywatnym	XX w.
----------	-------------------------------------	--------------

Płyta poległych w czasie I wojny światowej. Płyta prostokątna. Granit. Nad polem inskrypcyjnym krzyż z dwoma ozdobnymi liśćmi. Język niemiecki. Itali. Wys.: 147 cm, szer.: 82 cm. Litera ryte, N-: 2-4 cm.

Ihren im Weltkrieg 1914 – 18
 gefallen Heldensöhnen
 Ewald Thiel verm(issen) 24.8.1914
 Benno Kugler ges(torben) 11.7.1915
 Otto Nieschalk ges(torben) 12.8.1915
 Willy Hänsel ges(torben) 7.3.1916
 Otto Witzmann ges(torben) 22.9.1916
 Paul Menzel ges(torben) 1.4.1918
 Otto Haprich ges(torben) 15.7.1918
 Gewidmet
 von der Gemmainde
 Ziebern

Tłum.: Poległym w czasie wielkiej wojny (I wojny światowej) 1914-18 bohaterskim synom, Ewald Thiel zaginiony 24 sierpnia 1914, Benno Kugler zmarły 11 lipca 1915, Otto Nieschalk zmarły 12 sierpnia 1915, Willy Hänsel zmarły 7 marca 1916, Otto Witzmann zmarły 22 września 1916, Paul Menzel zmarły 1 kwietnia 1918, Otto Haprich zmarły 15 lipca 1918. Wdzięczna gmina Drozdów.

DROŻKÓW

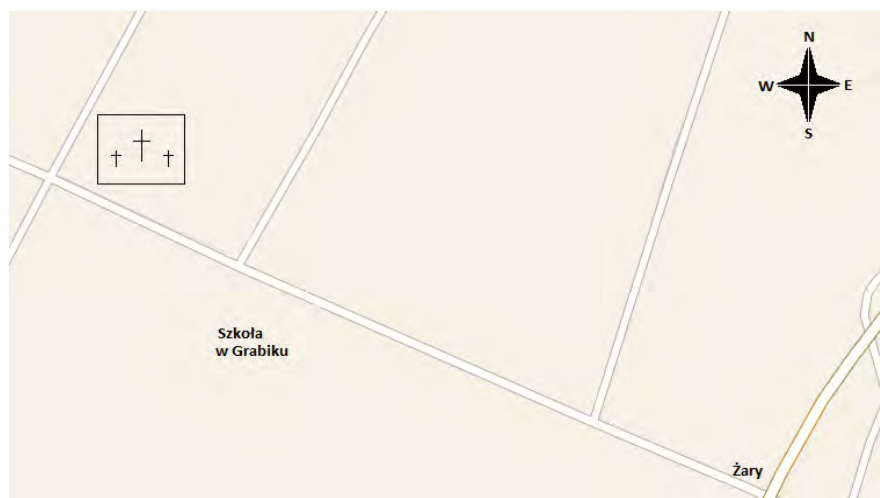

Drożków (niem. **Droskau**) – wieś położona w powiecie żarskim, w północno-zachodniej części gminy wiejskiej Żary. Po raz pierwszy wzmiankowana w źródłach w 1352 r.

W miejscowości znajduje się kościół wczesnogotycki pw. Podwyższenia Krzyża Świętego z XIII w. Świątynia była wielokrotnie przebudowywana. Po raz pierwszy pod koniec XIII w., a następnie w XIV, XV i XIX stuleciu. Budowla jest murowana z kamienia polnego, jednonawowa z wieżą od zachodu. Ostrołukowe, profilowane przejście z przedsionka do nawy powstało w XV w. Współcześnie Drożków zamieszkuje około 450 osób.

Cmentarz w Drożkowie znajdował się w obrębie murów przykościelnych. Do dnia dzisiejszego zachował się jeden pomnik bez żadnych inskrypcji.

GRABIK

Grabik (niem. **Grabig**) – wieś położona w powiecie i gminie Żary. Początki osady datowane są na wczesne średniowiecze. W 1550 r. ziemianin Krzysztof Biberstein nadał ją w lenno Janowi Schönaichowi. W późniejszym okresie stanowiła własność rodziny von Knappe. Wieś zbudowana w stylu łańcuchowym, przeobrażona w wielodrożnicę. Nieliczne zabytki. Dwór z połowy XIX w.

Cmentarz ewangelicki znajduje się w miejscu obecnego cmentarza katolickiego. Do dnia dzisiejszego zachowała się jedna płyta. Ponadto w miejscowości zachował się pomnik poległych żołnierzy w czasie I wojny światowej – jeden z ładniejszych i czytelniejszych w gminie Żary jak i również w południowej części województwa lubuskiego.

1	Grabik, cmentarz ewangelicko-katolicki	1882
---	---	-------------

Płyta nagrobna Ernsta Schulze. Pomnik prostokątny. Piaskowiec. Nad polem inskrypcyjnym po bokach ozdobne ornamenty liściaste. Po bokach pola inskrypcyjnego ozdobne kolumny. Język niemiecki. Neogotyck. Wys.: 69 cm, szer.: 50 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 49,5 cm, szer.: 36 cm. Litera ryte, N-: 1,5-5 cm.

Hier
ruhet in Gott

Tłum.: Tu, spoczywa w Bogu, kawaler, Ernst Herrmann Schulze z Grabika, urodzony 10 sierpnia 1845 (roku), zmarł 17 stycznia 1882 (roku), w wieku 36 lat, 5 miesięcy i 16 dni.

A Ihr, die Ihr hab[.]ns
 gestritten,
Und Dann den Heldentod
 erlitten,
Ihr sollt uns, unvergessen
 sein!
Und schweigen einst die
 Menschen,
So rede dieser Stein!

66

B

1914

- Gefr(eiter) Wilh(elm) Schulze, ges(torben) 22.8.
Gefr(eiter) Otto Kresse, gest(orben) 18.9.
Musk(etizer) Paul Eichner, gest(orben) 19.9.
Res(ervist) Paul Bräunig, gest(orben) 4.11.
Musk(etizer) Gust(av) Munske, gest(orben) 10.11.
Musk(etizer) Paul Jungnick, ges(torben) 10.11.
Res(ervist) Gust(av) Jentsch, gest(orben) 4.12.

1915

- Res(ervist) Oskar Giersch, ges(torben) 9.1.
Heinzer Alfred Schulze, gest(orben) 24.1.
Pion(ieroffizier) Gustav Müller, ges(torben) 20.5.
Ers(atz) Res(ervist) Adolf Nicklaus, gest(orben) 27.6.
Grenad(ier) Franz Thiel, gest(orben) 6.7.
U(ntero)ff(izier) Paul Kretschmar, gest(orben) 30.8.

C

1915

- Musk(etizer) Wilh(elm) Lehmann, g(e)s(torben) 6.9.
Landst(urm) Paul Kardula, g(e)s(torben) 6.10.
Landst(urm) Aug(ust) Martin, g(e)s(torben) 7.10.
Musk(etizer) Fritz Schulz, g(e)s(torben) 10.10.

1916

- Füsil(ier) Gerhard Blobel, g(e)s(torben) 8.6.
Füsil(ier) Max Wieland, g(e)s(torben) 9.10.
F. Feldw(ebel) Gotth(lieb) Kretschwar, g(e)s(torben) 23.10.

1917

- Musk(etizer) Max Lehmann, ges(torben) 24.4.
Gefr(eiter) Wilhelm Jentsch, ges(torben) 4.6.
Gefreiter Otto Richter, ges(torben) 16.6.
Landst(urm) Paul Lehmann, g(e)s(torben) 1.7.
Gerf(eiter) Richard Schulze, g(e)s(torben) 24.7.
U(n)tr(ero)ff(i)z(ier) Oswald Kühnel, g(e)s(torben) 24.7.
Musk(etizer) Max Schulze, ges(torben) 24.7.
Landst(urm) Ernst Kliem, ges(torben) 9.8.
Ers(atz) Res(ervist) Paul Wiehner, ges(torben) 25.9.

D

1918

- Gren(adier) Paul Müller, ges(torben) 21.3.
Gefr(eiter) Willy Pursche, ges(torben) 22.3.
Gefr(eiter) Paul Blobel, ges(torben) 27.3.

Musk(etizer) Fritz Wieland, ges(torben) 11.4.
 Gefr(eister) Gust(av) Richter, ges(torben) 30.5.
 Musk(etizer) Max Ribback, gest(orben) 6.7.
 Gefr(eiter) Otto Prasse, ges(torben) 22.8.
 Ers(atz) Res(erviest) Max Schulze, g(e)s(torben) 15.9.
 Gefr(eiter) Fritz Fischer, gest(orben) 4.10.
 Gefr(eiter) Eduard Jannasch, g(e)s(torben) 7.10.
 Kann(onier) Paul Blobel, ges(torben) 8.11.

1919

Gren(adier) Paul Schwarz, gest(orben) 4.6.

Vermißt:

Garde=Jäger Julius Blobel,
 Schütze Karl Blobel.

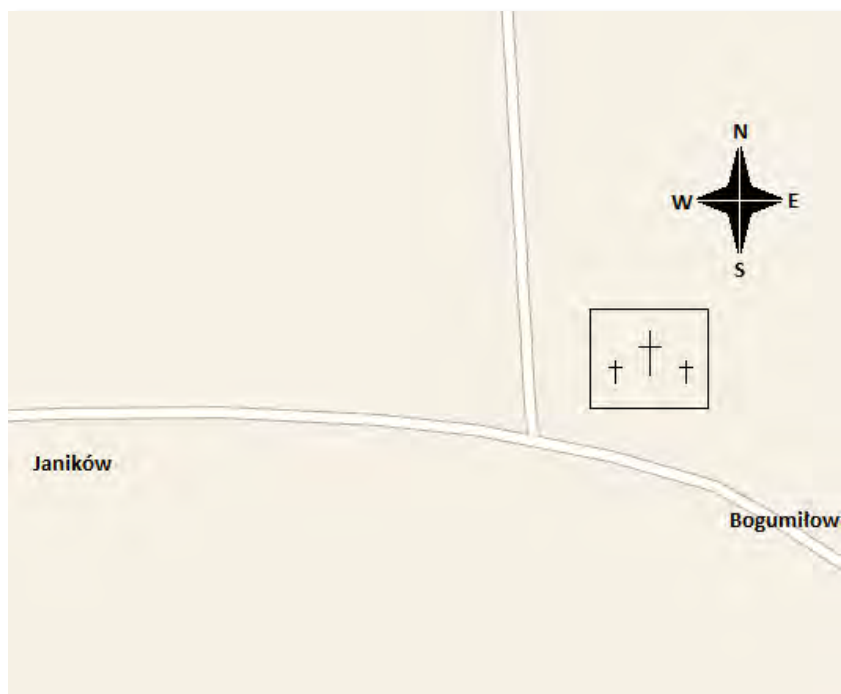
Tłum.: Wy, którzy walczyliście i polegliście bohaterską śmiercią. Nigdy o was nie zapomnimy! Jeśli jednak ludzie kiedyś przestaną o was mówić, to ten kamień nigdy nie zamilknie. Na wieczną pamiątkę swoim bohaterskim synom poległym w czasie wojny światowej 1914-1918 przepełniona miłością, wdzięcznością gmina Grabik. 1914 : Starszy szeregowy Wilhelm Schulze zmarł 22 sierpnia, starszy szeregowy Otto Kresse zmarł 18 września, strzelec Paul Eichner zmarł 19 września, podporucznik Paul Bräunig zmarły 4 listopada, starszy szeregowy Gustav Munske zmarły 10 listopada, starszy szeregowy Paul Jungnick zmarły 10 listopada, podporucznik Gustav Jentsch zmarły 4 grudnia. 1915 : starszy szeregowy Wilhelm Lehmann zmarł 6 września, rezerwowi pospolitego ruszenia(?)¹ Paul Kardula zmarł 6 października, rezerwowi pospolitego ruszenia(?) August Martin zmarł 7 października, muszkieter Fritz Schulz zmarł 10 października. 1916: fuzylier² Gerhard Blobel zmarł 8 czerwca, fuzylier Max Wieland zmarł 9 października, sierżant Gotthlieb Kretschwar zmarł 23 października. 1917 : starszy szeregowy Max Lehmann zmarł 24 kwietnia, starszy szeregowy Wilhelm Jentsch zmarł 4 czerwca, starszy szeregowy Otto Richter zmarł 16 czerwca, rezerwowi pospolitego ruszenia(?) Paul Lehmann zmarł 1 lipca, starszy szeregowy Richard Schulze zmarł 24 lipca, plutonowy Oswald Kühnel zmarł 24 lipca, starszy szeregowy Max Schulze zmarł 24 lipca, rezerwowi pospolitego ruszenia Ernst Kliem zmarł 9 sierpnia, podporucznik Paul Wichner zmarł 25 września. 1918: strzelec Paul Müller zmarł 21 marca, starszy szeregowy Willy Pursche zmarł 22 marca, starszy szeregowy Paul Blobel

¹ Autorka nie jest pewna.

² Autorka nie jest pewna.

zmarł 27 marca, starszy szeregowy Fritz Wieland zmarł 11 kwietnia, starszy szeregowy Gustav Richter zmarł 30 maja, starszy szeregowy Max Ribback zmarł 6 lipca, starszy szeregowy Otto Prasse zmarł 22 sierpnia, podporucznik Max Schulze zmarł 15 września, starszy szeregowy Fritz Fischer zmarł 4 października, starszy szeregowy Eduard Jannasch zmarł 7 października, szeregowiec artylerii Paul Blobel zmarł 8 listopada. 1919 : strzelec Paul Schwarz zmarł 4 czerwca. (zaginiony) Szeregowiec gwardii Julius Blobel, szeregowiec Karl Blobel.

JANIKÓW

Janików (niem. **Jenkendorf**) – przysiółek położony w powiecie i gminie Żary, stanowi integralną część wsi Bogumiłowice. Osada zamieszkiwana przez kilkanaście osób. W pobliżu zabudowań liczne stawy hodowlane, dawniej stanowiące własność lokalnego Państwowego Gospodarstwa Rybackiego.

W miejscowości cmentarz ulokowany był zaraz za wsią wg starych niemieckich map. Do dziś zachował się jeden nagrobek i zarysy mogił. Teren obrośnięty lasem z widocznymi alejkami.

1	Janików, cmentarz ewangelicki	1917
---	--------------------------------------	------

Płyta nagrobna Karla Odermann. Płyta prostokątna Piaskowiec.. Język niemiecki. Italika. Wys.: 41 cm, szer.: 36 cm. Litery ryte, N-: 1,5-5,5 cm.

A

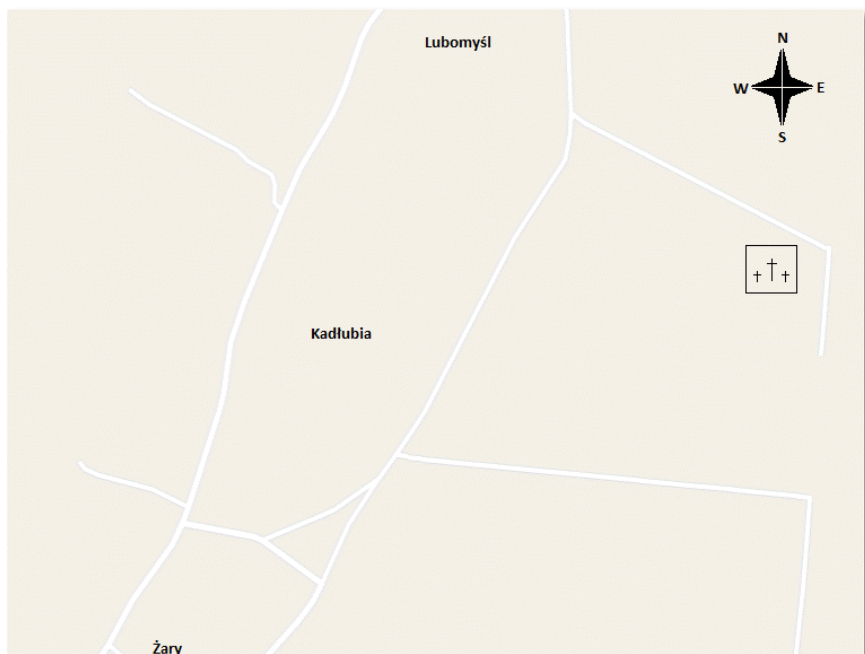
Hier ruht in Gott
mein lieber Gatte,
unser guter Vater,
Schwieger u(nd) Grossvater

der Bauer-Ausgedinger
Karl Odermann
geb(oren) d(en) 2. Dez(em)b(e)r 1843,
gest(orben) d(en) 19. Sept(em)b(e)r 1917.

B Treu und redlich war dein
 Erdenleben,
 Gott möge dir dafür den
 Segen geben.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, mój kochany małżonek, nasz dobry ojciec, szwagier i dziadek, dożywotni właściciel, Karl Odermann, urodzony 2 grudnia 1843 (roku), zmarł 19 września 1917 (A). Twoje ziemskie życie było wierne i uczciwe. Niech Bóg cię za to pobłogosławi (B).

KADŁUBIA

Kadłubia (niem. **Goldbach**) – wieś położona w powiecie żarskim, w gminie wiejskiej Żary. Po raz pierwszy wzmiankowana w 1350 r. Od XIV w. stanowiła część dóbr żarskich. W latach 1945-1954 stanowiła siedzibę gminy Kadłubia. W miejscowości urodził się Alfred Helwig, wybitny niemiecki wynalazca. Kadłubię zamieszkuje obecnie około 400 osób.

Cmentarz ewangelicki ulokowany był poza granicami wsi. Aktualnie na nekropolii przetrwało kilkanaście zarysów mogił i 6 płyt nagrobnych. Na terenie rosną krzaki, bluszcz i drzewa.

1	Kadłubia, cmentarz ewangelicki	1920
---	---------------------------------------	------

Pomnik nagrobny Ernestyny i Augusta Rietschel. Piaskowiec. Pomnik nagrobny prostokątny z owalnym zakończeniem. Pole inskrypcyjne poziomo przedziela strzałą. Język niemiecki. Italika i fraktura. Wys.: 69,5 cm, szer.: 52 cm. Litera ryte, N-: 6-2 cm.

A
 Hier ruhen in Frieden
 unsere lieben Eltern
 Ernestine August
 Rietschel
 geb(orene) Fiedler *17.Okt(o)b(er) 1840,
 *16. Sept(em)b(er) 1848 +15 Januar
 +29. März 1917. 1920.

B
 Im Leben geliebt, [---] Tode bew(e)nt,
 Hier nimmer, [---]
 H[---]¹

Tłum.: Tu spoczywają w pokoju, nasi kochani rodzice, Ernestine i August Rietschel, ona z domu Fiedler, (urodzona) 16 sierpnia 1848 (roku), (zmarła) 29 marca 1917 (roku), on (urodzony) 17 października 1840 (roku), (zmarł) 15 stycznia 1920 (roku) (A).

2	Kadłubia, cmentarz ewangelicki	1920
---	---------------------------------------	------

Pomnik nagrobny Clementine Pfeifferr. Piaskowiec. Pomnik nagrobny. Język niemiecki. Italika. Wys.: 58 cm, szer.: 41 cm. Litery ryte, N-: 5,5-2,5 cm.

Clementine Pfeifferr
 geb(orene) Geißler
 *19.3.1844
 +20.10.1920

Tłum.: Clementine Pfeifferr, z domu Geißler, (urodzona) 19 marca 1844 (roku), (zmarła) 20 października 1920 (roku).

¹ Za mało słów, by przetłumaczyć wiersz.

3	Kadłubia, cmentarz ewangelicki	1921
----------	---------------------------------------	-------------

Kamienny pomnik nagrobny Gotthella Apelt. Kamień. Pomnik nagrobny pół-owalny. Owalne pole inskrypcyjne. Język niemiecki. Italika. Wys.: 78 cm, szer.: 60,5 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 41 cm, szer.: 29 cm. Litery ryte, N-: 6-1,5 cm.

Gotthell
Apelt
*20.11.1861
+1.11.1921

Tłum.: Gotthell Apelt, (urodzony) 20 listopada 1861 (roku), (zmarł) 1 listopada 1921 (roku).

4	Kadłubia, cmentarz ewangelicki	1933
----------	---------------------------------------	-------------

Kamienny pomnik nagrobny Emmy Schafler. Pomnik nagrobny prostokątny z owalnymi zakończeniami. Język niemiecki. Italika. Wys.: 100 cm, szer.: 59 cm. Litery ryte, N-: 5-5,5 cm.

Hier
ruht in Friden
Emma Schafler
geb(orene) Túrke
11.4.1903
16.6.1933
Ruhe sanft!

Tłum.: Tu, spoczywa w pokoju, Emma Schafler, z domu Túrke, (urodzona) 11 kwietnia 1903 (roku), (zmarła) 16 czerwca 1933 (roku), Spoczywaj w pokoju!

5	Kadłubia, cmentarz ewangelicki	1941
---	--------------------------------	------

Kamienny pomnik nagrobny Hermanna i Anny Nitschke. Pomnik nagrobny prostokątny zwieńczony owalnie. W polu inskrypcyjnym znajduje się wryty krzyż. Język niemiecki. Italika. Wys.: 77 cm, szer.: 46 cm. Litera ryte, N-: 6-3,5 cm.

Hermann Nitschke

*28.11.1851

+18.11.1922

Anne Nitschke

geb(orene) Schiller

*10.6.1855

+8.4.1941

Tłum.: Hermann Nitschke, (urodzony) 28 listopada 1851 (roku), (zmarł) 18 listopada 1922 (roku), Anne Nitschke z domu Schiller, (urodzona) 10 czerwca 1855 (roku), (zmarła) 8 kwietnia 1941 (roku).

6	Kadłubia, cmentarz ewangelicki	1943
---	--------------------------------	------

Kamienny pomnik nagrobny Bernharda Woithe. Pomnik nagrobny półowalny. Owalne pole inskrypcyjne. Język niemiecki. Fraktura. Wys.: 100 cm, szer.: 63 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 60,5 cm, szer.: 46 cm. Litera ryte, N-: 6-3,5 cm.

Hier

ruhen in Friden

Bernhard Woithe

*13.9.1865

+20.8.1912

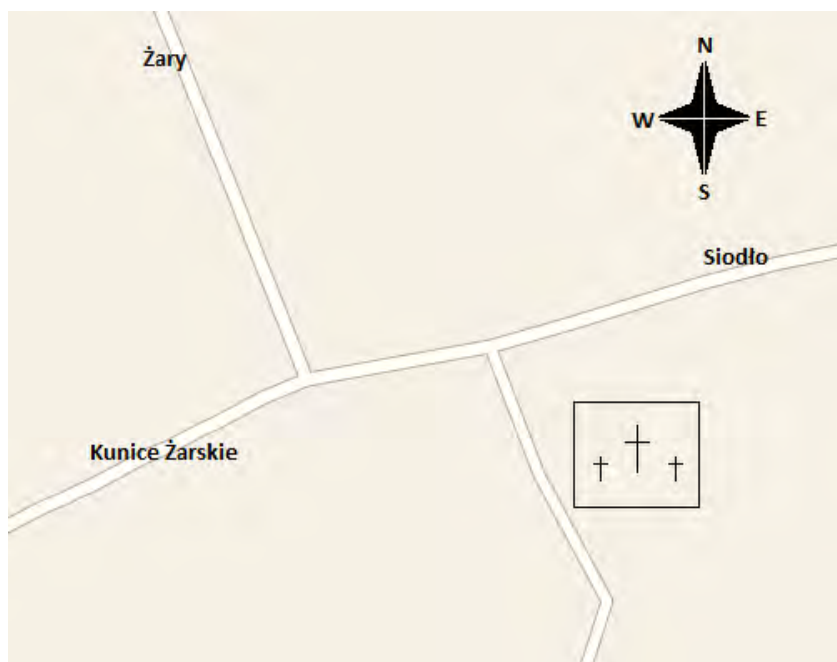
Martha Woithe

geb(orene) Goy

*25.2.1866
+23.10.1943

Tłum.: Tu, spoczywają w pokoju, Bernhard Woithe, (urodzony) 13 września 1865 (roku), (zmarł) 20 sierpnia 1912 (roku), Martha Woithe, z domu Goy, (urodzona) 25 lutego 1866 (roku), (zmarła) 23 października 1943 (roku).

KUNICE

Kunice (niem. **Kunzendorf**) – dzielnica Żar, położona na południowy-wschód od centrum miasta. W latach 1945-1969 wieś, od 1969 r. do 1973 r. samodzielne miasto. Z dniem 1 stycznia 1973 r. włączone do Żar. Pierwsza pisemna wzmianka o Kunicach pochodzi z 1346 r. Od około 1463 r. do 1810 r. stanowiły własność klasztoru augustianów z Żagania. Dawniej w okolicy liczne kopalnie węgla brunatnego. Obecnie Kunice zamieszkiwane są przez około 3 tys. Mieszkańców.

Cmentarz ewangelicki znajduje się w obrębie murów przykościelnych, część grobowców usytuowana jest na murze, nagrobki zaś znajdują się pomiędzy polskimi katolickimi grobami.

1	Kunice, cmentarz ewangelicki	b.d.
---	-------------------------------------	-------------

Grobowiec rodziny Wilhelma Najork. Grobowiec prostokątny. Piaskowiec, uszkodzony. Boki pola inskrypcyjnego z wizerunkiem kolumn. Na froncie krzyż otoczony wieńcem laurowym. Język niemiecki. Italika. Wys.: 325 cm, szer.: 513 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 37,5 cm, szer.: 174 cm. Litera ryte, N-: 13,5 cm.

[RUHE]ST[ÄTTE] DE[R] [FAM]ILIE
WI[L]H[E]LM NAJO[R]K

Tłum.: Miejsce spoczynku rodziny Wilhelma Najork.

2	Kunice, cmentarz ewangelicki	b.d.
---	------------------------------	------

Grobowiec rodziny Clemens. Grobowiec prostokątny. Piaskowiec. Pole inskrypcyjne w kształcie elipsy. Język niemiecki. Italika i fraktura. Wys.: 77 cm, szer.: 113 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 52 cm, szer.: 91cm. Litery ryte, N-: 3,5-12,5 cm.

Ruhestätte
der Familie
F. Clemens

Tłum.: Miejsce spoczynku rodziny F. Clemensa.

3	Kunice, cmentarz ewangelicki	b.d.
---	------------------------------	------

Grobowiec rodziny Maxa Jäkel. Grobowiec złożony z trzech prostokątnych pól inskrypcyjnych. Piaskowiec. Boki środkowego pola inskrypcyjnego ozdobione wizerunkiem kolumn, zaś nad polem 5 płaskorzeźb w kształcie trefla. Język niemiecki. Fraktura. Wys.: 252 cm, szer.: 230 cm. Pole inskrypcyjne wiersa: wys.: 40 cm, szer.: 122cm, pole inskrypcyjne górnego napisu: wys.: 11 cm, szer.: 111 cm. Litery ryte, N-: 2-9,5 cm.

(A) FAMILIE MAX JÄKEL

(B) Die Lieben, die der Tod getrennt,
Vereint der Himmel wieder.

Tłum.: Rodzina Maxa Jäkel (A). Ukochani, których rozdzieliła śmierć, spotkają się ponownie w niebie (B).

4	Kunice, cmentarz ewangelicki	b.d.
----------	-------------------------------------	-------------

Grobowiec rodziny Av. Girke. Grobowiec złożony z trzech prostokątnych pól inskrypcyjnych. Piaskowiec. Boki środkowego pola inskrypcyjnego ozdobione wizerunkiem kolumn. Skrajne pola inskrypcyjne otoczone ozdobnym motywem roślinnym. Pod polami inskrypcyjnymi trzy płaskorzeźby symbolizujące wieńce laurowe. Język niemiecki. Italika. Wys.: 224 cm, szer.: 265 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 19 cm, szer.: 62 cm. Litery ryte, N-: 2-6 cm.

Ruhstätte
der Familie
Av. Girke

Tłum.: Miejsce spoczynku rodziny Av. Girke.

5	Kunice, cmentarz ewangelicki	b.d.
----------	-------------------------------------	-------------

Grobowiec rodziny NN. Grobowiec złożony z dwóch prostokątnych pól inskrypcyjnych. Piaskowiec. Część wyższa zwieńczona trójkątnym kształtem z wizerunkami trefli, uszkodzona. Boki środkowego pola inskrypcyjnego ozdobione wizerunkiem kolumn. Na frontonie płaskorzeźby krzyża, serca, kotwicy i liścia palmowego. Język niemiecki. Italika. Wys.: 288 cm, szer.: 114 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 21,5 cm, szer.: 56,5 cm. Litery ryte, N-: 2,5-4,5 cm.

Siehe, ich sterbe und Gott wird
mit euch sein. 1.Mose 48,21.

Tłum.: Cytat z 1 Księgi Mojżesza, rozdział 48, wers 21: Oto ja umieram, lecz Bóg będzie z wami.

6	Kunice, cmentarz ewangelicki	b.d.
----------	-------------------------------------	-------------

Grobowiec NN. Grobowiec prostokątny, uszkodzony. Piaskowiec. Boki pola inskrypcyjnego ozdobione wizerunkiem kolumn. Język niemiecki. Italika.

Wys.: 123 cm, szer.: 106 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 26 cm, szer.: 110 cm.
 Litery ryte, N-: 4-6 cm.

Gebe bin in Frieden der Herr
 sei mit Dir! Judith 8.28

Tłum.: Daję wam pokój, Pan z wami!

7	Kunice, cmentarz ewangelicki	1903
---	-------------------------------------	------

Grobowiec rodziny Johanna Theodora Heinricha i Johanny Ernestiny Girke. Grobowiec złożony z trzech prostokątnych pól inskrypcyjnych, uszkodzony. Piaskowiec. Pod środkowym polem inskrypcyjnym wypukła płaskorzeźba liścia palmowego. Język niemiecki. Pismo humanistyczne i neogotyck. Wys.: 202 cm, szer.: 234 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 100,5 cm, szer.: 60 cm. Litery ryte, N-: 2-6 cm.

Hier ruhet in Gott
 der
 Leinwandfabrikant
 Johann Theodor
 Heinrich Girke
 geb(oren) d(en) 24. Febr(uar) 1847,
 gest(orben) d(en) 3. Juli 1883
 und dessen Ehefrau
 Johanne Ernestine
 Girke geb(orene) Lohan,
 geb(oren) d(en) 18. Juni 1849,
 gest(orben) d(en) 28. Dez(ember) 1903.
 Ruhet sanft!

Tłum.: Tu spoczywają w Bogu, producent płótna Johann Theodor Heinrich Girke, urodzony 24 lutego 1847 (roku), zmarł 3 lipca 1883 (roku) i najlepsza małżonka Johanne Ernestine Girke z domu Lohan, urodzona 18 czerwca 1849 (roku), zmarła 28 grudnia 1903 (roku). Spoczywajcie w pokoju!

Grobowiec rodziny Quos. Grobowiec złożony z trzech prostokątnych pól inskrypcyjnych. Piaskowiec. Boczne pola inskrypcyjne rozdziela monument z wypukłym krzyżem i napisem *Wiedersehn*. Nad krzyżem wizerunek trzech kolumn. Nad nimi ozdobny fronton z płaskorzeźbą wieńca laurowego. Wszystko zwieńczone palmętą. Nad bocznymi polami inskrypcyjnymi ozdobne ornamenty, zaś pod nimi, wypukłe płaskorzeźby. Język niemiecki. Italika. Wys.: 277 cm, szer.: 223 cm. Pole inskrypcyjne małe: wys.: 23,5 cm, szer.: 55 cm, pola inskrypcyjne duże: wys.: 91 cm, szer.: 57,5 cm.. Litery ryte, N-: 2-8,5 cm.

A

WIEDERSEHN

B

Hier ruhet in Gott
Joh(ann) Carl Traugott
Quos,
Holzhändler hierselbst
geb(oren) d(en) 19. Oct(o)b(e)r 1826,
gest(orben) d(en) 10. März 1885
und seine Ehefrau
Pauline Ernestine
Quos geb(orene) Schulz,
geb(oren) d(en) 27 Oct(o)b(e)r 1838,
gest(orben) d(en) 20. Dez(em)b(e)r 1907.

C

Ruhestätte der Familie
Traug(ott) Quos

D

Hier ruht on Gott
Ernst Emil Ehrich Quos
Söhnchen des Holzhändler Emil Quos,
geb(oren) d(en) 26. Juni 1886, gest(orben) d(en) 3. Dec(ember) 1887,
Ehrich Curt Quos,
geb(oren) d(en) 6. Oct(o)b(e)r 1888, gest(orben) 7. April 1889,
Erich Alfred Quos,

geb(oren) d(en) 16. März 1890, gest(orben) d(en) 14. Juni 1890,
 Ernestine Quos geb(orene) Bräunig,
 Ehefrau des Holzhändler Emil Quos,
 geb(oren) d(en) 30. April 1865, gest(orben) d(en) 26. Mai 1891,
 Traugott Walter Quos
 geb(oren) d(en) 7. Mai 1891, gest(orben) d(en) 20. Jan(ua)r 1894.

Tłum.: Do zobaczenia (A). Tu spoczywają w pokoju, Johann Carl Traugott Quos, tutejszy handlarz drzewem, urodzony 19 października 1826 (roku), zmarł 10 marca 1885 (roku) i jego żona Pauline Ernestine Quos z domu Schulz, urodzona 27 października 1838 (roku), zmarła 20 grudnia 1907 (roku) (B). Miejsce spoczynku rodziny Traug(otta) Quos (C). Tu spoczywają w Bogu, Ernst Emil Ehrich Quos synek handlarza drzewem Emila Quos, urodzony 26 czerwca 1886 (roku), zmarł 3 grudnia 1887 (roku), Ehrich Curt Quos, urodzony 6 października 1888 (roku), zmarł 7 kwietnia 1889 (roku), Erich Alfred Quos, urodzony 16 marca 1890 (roku), zmarł 14 czerwca 1890 (roku), Ernestine Quos z domu Bräunig, żona handlarza drzewem Emila Quos, urodzona 20 kwietnia 1865 (roku), zmarła 26 maja 1891 (roku), Traugott Walter Quos, urodzony 7 maja 1891 (roku), zmarł 20 stycznia 1894 (roku) (D).

9	Kunice, cmentarz ewangelicki	1917
---	------------------------------	------

Płyta nagrobna Oswalda Borisch. Pomnik prostokątny. Piaskowiec. Pole inskrypcyjne otoczone symbolem wypukłego wieńca laurowego. Język niemiecki. Neogotyck. Wys.: 104 cm, szer.: 52 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 42 cm, szer.: 31 cm. Litera ryte, N-: 1,5-4,5 cm.

Hier ruht in Gott
 mein innigeliester Gatte
 unser treusorgender Vater
 der Hafenmacher
 Oswald Borisch
 geb(oren) d(en) 22 Aug(ust) 1875,
 gest(orben) als Kriegs[...]
 d(en) 24. April 1917.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, mój najukochańszy mąż, nasz troskliwy tato, robotnik portowy, Oswald Borisch, urodzony 22 sierpnia 1875 (roku), zmarł w I wojnie światowej 24 kwietnia 1917 (roku).

10	Kunice, cmentarz ewangelicki	1919
-----------	-------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna NN. Płyta prostokątna. Marblit. Język niemiecki. Italika. Wys.: 34 cm, szer.: 44 cm. Litery ryte, N-: 1,5-2,5 cm.

A	[...]ber 18[.. (Au)gust 1919.
B	[...]r, die so unermüdlich [---] Ende treu gewesen bist. [...]noss der Erde sanft u(nd) friedlich, [---] erweckt Dein Heiland Jesus Christ.

Tłum.: (urodzony) w XIX w., (zmarł) w sierpniu 1919 (roku) (A). [...] tak nieustrudzenie, [...] byli wierni do końca, [...] ziemia delikatna i spokojna. [---] wasz Zbawiciel Jezus Chrystus budzi się (B).

11	Kunice, cmentarz ewangelicki	1921
-----------	-------------------------------------	-------------

Grobowiec rodziny Quos. Grobowiec złożony z trzech pól inskrypcyjnych, uszkodzony. Piaskowiec. W górnych narożnikach środkowego pola inskrypcyjnego ozdobne ornamenty. Boczne pola inskrypcyjne bez tablic (zniszczone). Pod nimi płaskorzeźby z wizerunkami wieńców laurowych. Język niemiecki. Pismo humanistyczne, neogotyck. Wys.: 222 cm, szer.: 227 cm. Pole inskrypcyjne małe: wys.: 29,5 cm, szer.: 66 cm, pole inskrypcyjne duże: wys.: 94 cm, szer.: 59 cm.. Litery ryte, N-: 2,5-8 cm.

A	Ruhestätte der Familie Quos
---	-----------------------------------

B

Hier
 ruhet in Gott
 Frau
 Pauline Quos
 geb(orene) Lohan,
 geb(oren) d(en) 18. Juni 1849,
 gest(orben) d(en) 10. Aug(ust) 1888.
 Gruben u(nd) Ziegeleibesitzer
 August Quos
 geb(oren) d(en) 6. April 1844,
 gest(orben) d(en) 3. Februar 1921.

Tłum.: Miejsce spoczynku rodziny A. Quos (A). Tu spoczywa w Bogu, Pani Pauline Quos z domu Lohan, urodzona 18 lipca 1849 (roku), zmarła 10 sierpnia 1888 (roku). Właściciel cegielni i kopalni, August Quos, urodzony 6 kwietnia 1844 (roku), zmarł 3 lutego 1921 (roku).

12

Kunice, cmentarz ewangelicki

1922

Płyta nagrobna Augusta Schulz. Pomnik prostokątny. Piaskowiec, marblit. Język niemiecki. Italika. Wys.: 58 cm, szer.: 45 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 43 cm, szer.: 32,5 cm. Litera rzymska, N-: 1,5-5,5 cm.

Hier
 ruht in Frieden
 der Häusler
 August Schulz
 *25.8.1852,
 +20.7.1922.

Tłum.: Tu spoczywa w pokoju, gospodarz August Schulz, (urodzony) 25 sierpnia 1852 (roku), (zmarł) 20 lipca 1922 (roku).

13	Kunice, cmentarz ewangelicki	1922
----	------------------------------	------

Płyta nagrobna Augusta Frenzel. Pomnik prostokątny. Granit. Nad polem inskrypcyjnym krzyż. Język niemiecki. Italika. Wys.: 60 cm, szer.: 45 cm. Litera ryte, N-: 1,5-6 cm.

Hier ruht in Gott
mein lieber Mann
unser guter Vater
August Frenzel
*9.3.1847,
+22.8.1922.
Ruhe sanft!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, mój kochany mąż, nasz dobry ojciec, August Frenzel, (urodzony) 9 marca 1847 (roku), (zmarł) 22 sierpnia 1922 (roku). Spoczywaj w pokoju!

14	Kunice, cmentarz ewangelicki	1923
----	------------------------------	------

Płyta nagrobna Adolfa Bellmann. Pomnik prostokątny zwieńczony owalnie. Piaskowiec. Nad polem inskrypcyjnym po środku płaskorzeźba kwiatu i liści. Język niemiecki. Italika. Wys.: 78 cm, szer.: 50 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 76 cm, szer.: 50 cm. Litera ryte, N-: 1,5-5,5 cm.

A	Hier ruht in Gott der [Küch?]enmachermeister Adolf Bellmann *14. Dezember 1869, +27. März 1923.
B	Müh' und Arbeit war Dein Leben, Ruhe hat Dir Gott gegeben.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, kuchmistrz, Adolf Bellmann, (urodzony) 14 grudnia 1869 (roku), (zmarł) 27 marca 1923 (roku) (A). Zmęczenie i praca była Twoim życiem, odpoczywaj w Bogu.

15	Kunice, cmentarz ewangelicki	1924
----	------------------------------	------

Płyta nagrobna. Marblit, uszkodzony (pobity). Język niemiecki. Italika. Wys.: 56 cm, szer.: 54 cm. Litera ryte, N-: 2-7,5 cm.

[...]nig
 geb(oren) an 14. Juli 1850,
 gest(orben) an 19. Juni 1924.
 (Ru)he sanft!

Tłum.: NN, urodzony/a 14 lipca 1850 (roku), zmarł/a 19 czerwca 1924 (roku). Spoczywaj w pokoju!

16	Kunice, cmentarz ewangelicki	1925
----	------------------------------	------

Grobowiec rodziny Ringel. Grobowiec prostokątny. Piaskowiec, uszkodzony. Po bokach pół inskrypcyjnych ozdobne ornamenty roślinne. Po środku płaska kolumna z dekoracją kwiatową. Język niemiecki. Neogotyck. Wys.: 213 cm, szer.: 253 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 55,5 cm, szer.: 40 cm. Litera ryte, N-: 2-10 cm.

A	RINGEL
B	Hier ruhen in Gott
C	Therese Ringel geb(orene) Wärtisch geb(oren) 26.2.1855 gest(orben) 30.9.1925

(D)

Gustav Ringel
 geb(oren) 18.2.1862
 gest(orben) 25.11.1918

Tłum.: Ringel. Tu spoczywają w Bogu (B). Therese Ringel z domu Wärtisch, urodzona 26 luteo 1855 (roku), zmarła 30 września 1925 (roku) (C). Gustav Ringel, urodzony 12 lutego 1862 (roku), zmarł 25 listopada 1918 (roku) (D).

17

Kunice, cmentarz ewangelicki

1927

Grobowiec rodziny Ernsta Girke. Grobowiec złożony z trzech prostokątów. Piaskowiec, marblit. Boki pola inskrypcyjnego otoczone ozdobnymi kolumnami, dalej zaś wklęsłe krzyże. Pod polem inskrypcyjnym ornament roślinny. Nad polem inskrypcyjnym napis, a nad nim kartusz herbowy. Płyta otoczona ozdobnym ornamentem. Język niemiecki. Italika. Wys.: 208 cm, szer.: 236 cm. Pole inskrypcyjne : wys.: 80 cm, szer.: 50 cm. Litery ryte, N-: 2-7 cm.

A

Familie Ernst Girke

B

Hier ruhet in Gott
 unser vielgeliebter Sohn u(nd) Bruder
 W. Arthur Erich Girke
 geb(oren) d(en) 29. November 1877,
 gest(roben) d(en) 27. März 1895,
 meine geliebte Gattin u(nd) gute Mutter
 Frau Caroline Ernestine
 Girke geb(orene) Menzel
 geb(oren) d(en) 10. Mai 1844,
 gest(orben) d(en) 18. August 1901,
 unser lieber Vater
 Ernst Girke
 geb(oren) d(en) 27. November 1848,
 gest(orben) d(en) 14. Januar 1927.

Tłum.: Rodzina Ernsta Girke (A). Tu spoczywają w Bogu, nasz najukochańszy syn i brat, W. Arthur Erich Girke, urodzony 29 listopada 1877 (roku), zmarł 27 marca 1895 (roku), moj ukochana żona i dobra mama, pani Caroline Ernestine Girke z domu Menzel, urodzona 10 maja 1844 (roku), zmarła 18 sierpnia 1901 (roku), nasz kochany tato, Ernst Girke, urodzony 27 listopada 1848 (roku), zmarł 14 stycznia 1927 (roku).

18	Kunice, cmentarz ewangelicki	1942
-----------	-------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Wolfganga Schulzke. Pomnik prostokątny zwieńczony owalnie. Piaskowiec. Nad polem inskrypcyjnym rozeta. Język niemiecki. Neogotyck. Wys.: 54 cm, szer.: 34,5 cm. Litera ryte, N-: 1,5-3,5 cm.

Hier ruht
 unser kleine Liebling
 Wolfgang
 Schulzke
 geb(oren) 9.5.1940
 gest(orben) 14.8.1942.

Tłum.: Tu spoczywa nasz mały ukochany Włofgang Schulzke, urodzony 9 maja 1940 (roku), zmarł 14 sierpnia 1942 (roku).

LUBANICE

Lubanice (niem. **Laubnitz**) – wieś położona w powiecie żarskim, w gminie wiejskiej Żary. Jako pierwsza miejscowość w dobrach rodu Biebersteinów przyjęła protestantyzm. Miało to miejsce w 1523 r., a więc na kilka lat przed Żarami. W 1548 r. w miejscowy pisarz Mikołaj Jakubic przełożył Nowy Testament na miejscowy język. We wsi znajduje się kościół zbudowany w XII w., przebudowany ostatecznie w 1884 r.

Cmentarz ewangelicki w Lubanicach znajduje się w obrębie murów przykościelnych. Większość zachowanych obiektów stanowią grobowce. Niemieckie nagrobki umieszczone są pomiędzy dzisiejszymi polskimi katolickimi.

1	Lubanice, cmentarz ewangelicki	b.d.
---	---------------------------------------	-------------

Grobowiec rodziny Juliusa Lehmann o budowie prostokątnej. Piaskowiec. Język niemiecki. Italika. Wys.: 29 cm, szer.: 149,5 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 20 cm, szer.: 141 cm. Litera ryte, N-: 7-11 cm.

Ruhestätte der Familie Julius Lehmann

Tłum.: Miejsce spoczynku rodziny Juliusa Lehmann.

2	Lubanie, cmentarz ewangelicki	b.d.
----------	--------------------------------------	-------------

Grobowiec rodziny Siegmund o budowie prostokątnej. Piaskowiec. Nad polem inskrypcyjnym ornamentyka wieńca laurowego. Język niemiecki. Italika. Wys.: 24 cm, szer.: 146 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 16 cm, szer.: 137,5 cm. Litera ryte, N-: 12 cm.

FAMILIE SIEGMUND

Tłum.: Rodzina Siegmund.

3	Lubanie, cmentarz ewangelicki	b.d.
----------	--------------------------------------	-------------

Grobowiec rodziny Gustava Meisner o budowie prostokątnej. Piaskowiec. Nad polem inskrypcyjnym ozdobny krzyż. Język niemiecki. Neogotyck. Wys.: 15 cm, szer.: 125,5 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 7 cm, szer.: 133 cm. Litera ryte, N-: 5-6 cm.

Familie Gustav Meisner

Tłum.: Rodzina Gustava Meisner.

4	Lubanie, cmentarz ewangelicki	b.d.
----------	--------------------------------------	-------------

Grobowiec rodziny Juliusa Kunzke o budowie prostokątnej. Piaskowiec. Język niemiecki. Fraktura. Wys.: 22,5 cm, szer.: 232 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 16 cm, szer.: 226 cm. Litera ryte, N-: 14 cm.

FAMILIE JULIUS KUNZKE

Tłum.: Rodzina Juliusa Kunzke.

5	Lubanice, cmentarz ewangelicki	1888
----------	---------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Marii Lehmann. Płyta prostokątna. Piaskowiec. Nad polem inskrypcyjnym ornamentyka liścia. Język niemiecki. Pismo humanistyczne i italika. Wys.: 60 cm, szer.: 44 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 57 cm, szer.: 41 cm. Litery ryte, N-: 1,5-4 cm.

Hier ruht in Gott
 die Ausgedingerin
 Marie Dorothea
 Lehmann geb(orene) Brucke,
 Ehefrau der Gärtners
 Aug(ust) Lehmann hiers(elbst)
 geb(oren) d(en) 2. März 1826,
 gest(orben) 10. Juli 1888.
 Ruhe sanft!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, dożywotniczka, Marie Dorothea Lehmann z domu Brucke, żona tutejszego zagrodnika Austua Lehmann, urodzona 2 marca 1826 (roku), zmarła 10 lipca 1888 (roku). Spoczywaj w pokoju!

6	Lubanice, cmentarz ewangelicki	1889
----------	---------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Augusty Herrmann. Płyta prostokątna. Piaskowiec. Język niemiecki. Fraktura. Wys.: 54 cm, szer.: 32,5 cm. Litery ryte, N-: 2-5 cm.

Hier
 ruhet in Gott
 Auguste Christiane
 Pauline Herrmann
 geb(orene) Krelschmann
 Ehefrau d(en) Fleischerm(ei)st(e)r
 und Restgutsbesitzer
 Fritz Hermann hier(se)l(bst).

geb(oren) d(en) 12. Febr(uar) 1864,
gest(orben) d(en) 2. Oct(o)b(e)r 1889.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, Auguste Christiane Pauline Hermann, z domu Krelschmann, żona mistrza rzeźnickiego i właściciela ziemskiego, Fritza Hermann tutejszego, urodzona 12 lutego 1864 (roku), zmarła 2 października 1889 (roku).

7	Lubanice, cmentarz ewangelicki	1894
----------	---------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Augusty Benzler. Płyta prostokątna. Piaskowiec. Język niemiecki. Italika. Wys.: 36,5 cm, szer.: 66,5 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 25,5 cm, szer.: 56 cm. Litery ryte, N-: 2,5-4 cm.

AUGUSTE BENZLER
GEB(ORENE) MÜLLER
GEB(OREN) 16.10.1820
GEST(ORBEN) 28.7.1894

Tłum.: Auguste Benzler, z domu Müller, urodzona 16 października 1820 (roku) zmarła 28 lipca 1894 (roku).

8	Lubanice, cmentarz ewangelicki	1912
----------	---------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Ernsta Lehmann. Płyta prostokątna. Kamień. Język niemiecki. Italika. Wys.: 106 cm, szer.: 107 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 39 cm, szer.: 50 cm. Litery ryte, N-: 3-5 cm.

Ernst Luis Lehmann
*1831 +1912

Tłum.: Ernst Luis Lehmann, (urodzony w) 1831 (roku), (zmarł w) 1912 (roku).

9	Lubanie, cmentarz ewangelicki	1918
----------	--------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Paula Schefter. Płyta prostokątna. Pole inskrypcyjne z marblitu. W narożnikach pola inskrypcyjnego ornamentyka kwiatów. Język niemiecki. Italika i fraktura. Wys.: 63,5 cm, szer.: 48 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 60 cm, szer.: 45 cm. Litera ryte, N-: 1,5-6 cm.

A	Hier ruht in Gott mein lieber Gatte, unser guter Vater, der Bauer-Ausgedinger Paul Schefter geb(oren) 19. Februar 1846, gest(orben) 13. November 1918.
B	Die Ihr mich liebt, schaut hier nicht traurig nieder, Schaut auf zu Gott, dort findet Ihr mich wieder.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, mój kochany mąż, dożywotni właściciel, Paul Schefter, urodzony 19 lutego 1846 (roku), zmarł 13 listopada 1918 (roku) (A). Pozdrawiam Cię kochana, popatrz tutaj i nie smuć się. Spójrz na Boga, znajdziesz mnie tam ponownie (B).

10	Lubanie, cmentarz ewangelicki	1921
-----------	--------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Hermanna Benzler. Płyta prostokątna. Piaskowiec. Język niemiecki. Italika. Wys.: 46 cm, szer.: 66 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 35,5 cm, szer.: 55,5 cm. Litera ryte, N-: 2-4 cm.

HERMANN
 BENZLER
 GEB(OREN) 7.10.1849
 GEST(ORBEN) 2.5.1921

Tłum.: Hermann Benzler, urodzony 7 października 1849 (roku), zmarł 2 maja 1921 (roku).

11	Lubanice, cmentarz ewangelicki	1944
-----------	---------------------------------------	-------------

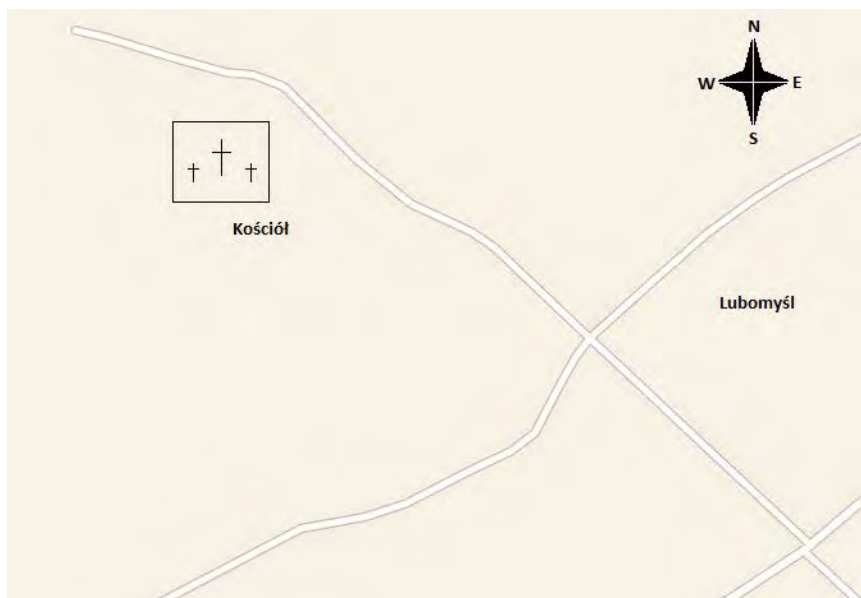
Płyta nagrobna Hansa Benzler. Płyta prostokątna. Marblit. Język niemiecki. Italika. Wys.: 27 cm, szer.: 55,5 cm. Litera ryte, N-: 4-5,5 cm.

Hans Benzler¹
1892-1944
Opfer der Gewaltherrschaft

Tłum.: Hans Benzler, urodzony w 1892 (roku)-zmarł w 1944 (roku). Ofiara tyrani.

¹ Tablica upamiętniająca człowieka, który był jednym z zamachowców na życie Hitlera.

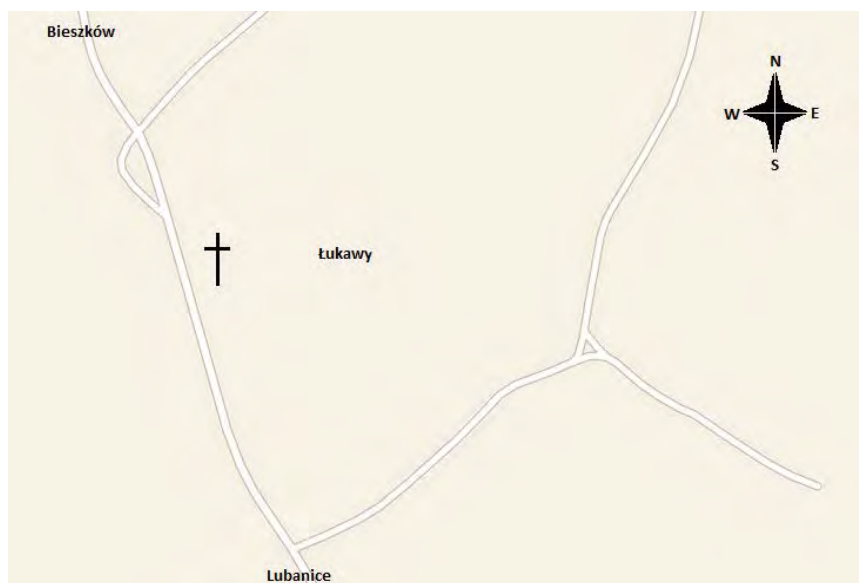
LUBOMYŠL

Lubomyśl (niem. **Waltersdorf**) – wieś położona w powiecie żarskim, w północno-wschodniej części gminy wiejskiej Żary. Po raz pierwszy wzmiankowana w 1381 r. w spisie danych lądowego rejestru pod panowaniem Bibersteinów. Od XV w. miejscowość we władaniu książąt saksońskich. W 1939 r. Lubomyśl zamieszkiwało 399 osób. Na terenie miejscowości znajduje się kościół z XIX w. pw. Matki Boskiej Częstochowskiej. Do 1945 r. wieś stanowiła część parafii Żary. Współcześnie wschodzi w skład parafii w Złotniku, która powstała w latach 50-tych XX w.

Cmentarz ewangelicki znajdował się w obrębie murów przykościelnych. Aktualnie jest to teren cmentarza katolickiego. Po nekropolii ewangelickiej nie zachował się żaden ślad. Według relacji mieszkańców, w latach 70-tych płyty zdemontowano i wywieziono.

ŁUKAWY

Łukawy (niem. **Hermesdorf**) – wieś położona w powiecie żarskim, w północno-wschodniej części gminy wiejskiej Żary. W XVIII-XIX w. pełniła rolę osady typu folwarcznego. W Łukawach zachował się dom z końca XVIII w., w którym częściowo zachowała się konstrukcja szachulcowa, a w ścianie szczytowej słup z zastrzałami. Wioska położona jest w otoczeniu dużego kompleksu leśnego, który sprzyja rozwojowi turystyki.

W Łukawach nie było cmentarza ewangelickiego, natomiast przy głównej drodze we wsi znajduje się pomnik poległych podczas I wojny światowej. Płyta inskrypcyjna nie zachowała się do czasów współczesnych.

MARSZÓW

Marszów (niem. **Marsdorf**) - niewielka wieś położona w powiecie żarskim, w gminie wiejskiej Żary. Pierwsze wzmianki o miejscowości pojawiają się w XIII i XIV w. W latach 1945-1947 nosiła nazwę Maryszewice. W pobliżu wsi przebiega linia kolejowa łącząca Berlin i Wrocław. Przed 1978 r. rozebrano istniejący na tej trasie przystanek kolejowy.

Cmentarz ewangelicki znajduje się w miejscu obecnego katolickiego. Teren wyprzątano i płyty ustawiono w jedno miejsce. Trzy płyty czytelne.

1	Marszów, cmentarz ewangelicko-katolicki	1919
---	--	------

Pomnik nagrobny Anny Rönsch. Piaskowiec. Piaskowiec w kształcie prostokąta. Nad polem inskrypcyjnym wypukły krzyż i motyw kwiatów w koszyczku. Język niemiecki. Italika i fraktura. Wys.: 103 cm, szer.: 50,5 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 66 cm, szer.: 37,5 cm. Litera ryte, N-: 2,5-6 cm.

Hier ruht in Gott
unsere liebe
Tochter u(nd) Schwester,
Jungfrau
Anna Rönsch
*14. Dezember 1887,
+7. Mai 1919.
Ruhe sanft!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasza kochana, ciocia i siostra, panna Anna Rönsch, urodzona 14 grudnia 1887, zmarła 7 maja 1919, Spoczywaj w pokoju!

2	Marszów, cmentarz ewangelicko-katolicki	1933
---	---	------

Pomnik nagrobny Hermanna Schillera. Piaskowiec. Piaskowiec w kształcie prostokąta zwieńczony połączonym z polem inskrypcyjnym rombem. W zwieńczającym pole inskrypcyjne rombie kwiat z rozchodzącymi się liśćmi. Język niemiecki. Fraktura. Wys.: 63 cm, szer.: 35,5 cm. Litera ryte, N-: 2-5 cm.

Hier ruht
mein lieber Mann,
unser guter Vater,
Hermann Schiller
*17.1.1863,
+15.10.1933

Tłum.: Tu spoczywa, mój kochany mąż, nasz dobry ojciec, Hermann Schiller, (urodzony) 17 stycznia 1863 (roku), (zmarł) 15 października 1933 (roku).

Pomnik nagrobny Sieguda Pfennig. Piaskowiec w kształcie prostokąta. Pole inskrypcyjne zwieńczone kwiatem. Język niemiecki. Fraktura. Wys.: 38 cm, szer.: 31 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 36 cm, szer.: 28 cm. Litery ryte, N-: 1,5-5 cm.

Der Iereher [---]

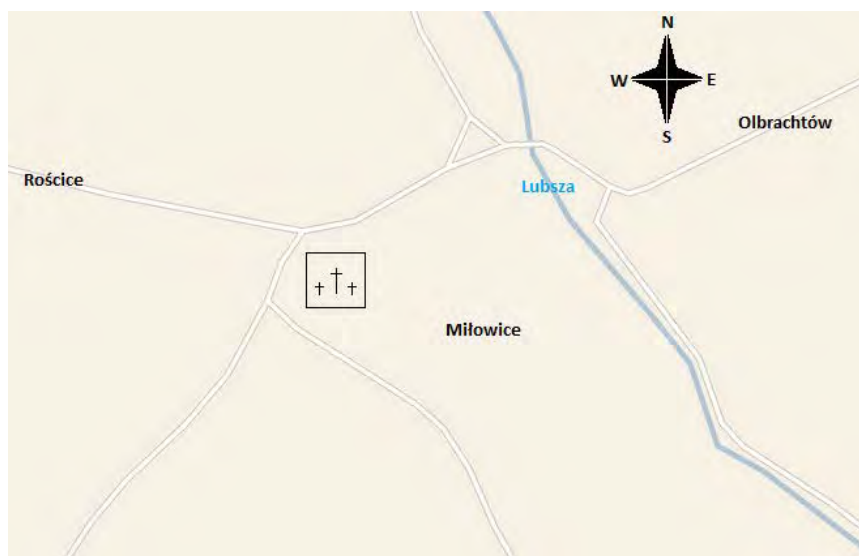
Siegund Pfennig

*19.12.1938

+2.[..].19]39

Tłum.: Nauczyciel [---] Siegund Pfennig, urodzony 19 grudnia 1938, zmarł 2 [..], 1939.

MIŁOWICE

Michał Dalidowicz¹, Aleksandra Makowicz - Kmieć

Miłowice (niem. **Mildenau**) – wieś położona w powiecie żarskim, w gminie wiejskiej Żary. Po raz pierwszy wzmiankowana w 1270 r. W XIV w. stanowiła część dóbr żarskich. W połowie XV w. była własnością Balzera von Unwürde, a następnie Petera von Riesenischela. Od końca XV w. aż do 1590 r. panami na Miłowicach byli von Schöneichowie. Jako kolejni właściciele wsi wymieniane są m.in. rody: von Radel, Promnitz, von Dyhrnow, von Schwarzbach oraz von Mussdorf. We wsi znajduje się pałac z 1860 r., kościół z XIV w., przebudowany w 1750 i odrestaurowany w r. 1905. We wsi znajdują się również budynki folwarczne z połowy XIX w.

Płyty nagrobne umieszczone były pod posadzką kościoła. Podczas remontu okazało się, że wyłożone nimi było prezbiterium. Płyty zostały wyjęte, oczyszczone, zinwentaryzowane i udostępnione na placu przykościelnym.

¹ Płyty Pana Michała Dalidowicza umieszczono w drugiej części rozdziału w ponownej numeracji od 1 do 19.

1	Miłowice, cmentarz ewangelicki	b.d.
----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny Mathilde Brandt. Piaskowiec. Pomnik nagrobny uszkodzony od połowy. W zwieńczeniu ozdobny kosz kwiatów. Język niemiecki. Fraktura. Wys.: 58 cm, szer.: 44 cm. Litery ryte, N-: 1,5-5 cm.

Hier ruht in Gott
meine liebe Frau,
unsere herzensgute Mutter,
Mathilde Brandt
(geborene) [...]tlmann]

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu/, moja kochana żona, nasza życzliwa mama, Mathilde Brandt (z domu) [...]tlmann.

2	Miłowice, cmentarz ewangelicki	b.d.
----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny Dorothy Wenzel. Pomnik uszkodzony. Piaskowiec. W lewym górnym rogu ozdobny ornament roślinny. Język niemiecki. Pismo humanistyczne i italika. Wys.: 60 cm, szer.: 45,5 cm. Litery ryte, N-: 1-5,5 cm.

Hi(er)
ruhet in [Frieden]
Dorothea
Wenzel geb(orene) T[...]
geb(oren) d(en) 27. Ap(ril)
gest(orben) d(en) 22.
Mein Heiland der für mich ges[...]
Hat mir des Himmels Heil er worbe[...]

Tłum.: Tu spoczywa w [pokoju], Dorothe Menzel z domu [...], urodzona 27 kwietnia, zmarła 22. Mój Zbawca jest dla mnie [...], ma dla mnie niebiańskie [...].

3	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1892
----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny Augusty Pauliny Jähde. Piaskowiec. Pomnik nagrobny owalny uszkodzony. Język niemiecki. Fraktura. Wys.: 53,5 cm, szer.: 37 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 50,5 cm, szer.: 34 cm. Litery ryte, N-: 1,5-5,5 cm.

Frau
 Aug(uste)
 Pauline Jähde
 geb(orene) Fichner
 geb(oren) d(en) 24. Februar
 1858,
 gest(orben) d(en) 19. Januar
 1892.

Tłum.: Pani Auguste Pauline Jähde z domu Fichner, urodzona 24 lutego 1858 (roku), zmarła 19 stycznia 1892 (roku).

4	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1892
----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny Wilhelma Jähde. Piaskowiec. Pomnik nagrobny owalny uszkodzony. Język niemiecki. Neogotyck. Wys.: 53,5 cm, szer.: 37 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 50,5 cm, szer.: 34 cm. Litery ryte, N-: 1,5-5,5 cm.

Und
 deren Ehegatte
 der Mühlenbesitzer
 Wilhelm E(r)nst
 Jähde
 geb(oren) d(en) 31. August
 1850,
 gest(orben) d(en) 3. Februar
 1892.

Tłum.: I jej małżonek, właściciel młyna, Wilhelm Ernst Jähde, urodzony 31 sierpnia 1850 (roku), zmarł 3 lutego 1892 (roku)

5	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1900
----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny Augusta Kluge. Marblit, płyta potłuczona, piaskowiec. Pomnik nagrobny prostokątny. W polu inskrypcyjnym krzyż i ozdobny liść. Język niemiecki. Italika i fraktura. Wys.: 70 cm, szer.: 60 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 54 cm, szer.: 42,5 cm. Litery ryte, N-: 1,5-6 cm.

A
 Hier
 ruhet in Gott
 (mein) lieber Mann, unser guter Vater,
 der Häusler
 August Kluge,
 geb(oren) d(en) 3. Sept(em)b(e)r 1833.
 gest(orben) d(en) 23. Mai 1900.

B
 Den Deinen unvergesslich!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, mój kochany mąż, nasz kochany ojciec, chałupnik, August Kluge, urodzony 3 sierpnia 1833 (roku), zmarł 23 maja 1900 (roku) (A). Na twoje niezapomnienie! (B).

6	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1900
----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny Emmy Weber. Kamień. W polu inskrypcyjnym znajdują się trzy kwiaty. Język niemiecki. Italika. Wys.: 31 cm, szer.: 24,5 cm. Litery ryte, N-: 1-3 cm.

Hier ruhet in Gott
 unser liebes Töchterchen
 Emma Weber
 geb(oren) d(en) 12. Sept(em)b(e)r 1900

gest(orben) d(en) 18. Nov(em)b(e)r 1900

Ruhe sanft!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasza kochana córeczka, Emma Weber, urodzona 12 sierpnia 1900 (roku), zmarła 18 listopada 1900 (roku). Spoczywaj w pokoju!

7	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1910
----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny Hermanna von Vahl. Pomnik prostokątny. Piaskowiec. Nad płytą znajduje się herb. Język niemiecki. Italika. Wys.: 181,5 cm, szer.: 76,5 cm. Litery ryte, N-: 3,5-10 cm.

Hermann von Vahl
geb(oren) am 30.7.1868
gest(oben) am 23.1.1910

Tłum.: Hermann von Vahl, urodzony 30 lipca 1868 (roku), zmarł 23 stycznia 1910 (roku).

8	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1912
----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny Augusty Jäkel. Marblit, płyta potłuczona, piaskowiec. Pomnik nagrobny prostokątny. Po bokach pola inskrypcyjnego ozdobne ornamenty, na środku krzyż i liść. Język niemiecki. Italika. Wys.: 57 cm, szer.: 45 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 48 cm, szer.: 36,5 cm. Litery ryte, N-: 1,5-6 cm.

A

Hier ruht in Gott
unsere liebe Mutter,
Schwieger u(nd) Grossmutter
Auguste Jäkel
geb(orene) Böhin,
geb(oren) 29. Januar 1839, gest(orben) 13. März 1912.

B Mutter, dort vor Gottes Thron,
finde Seligkeit als Lohn.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasza kochana mama, teściowa i babcia, Auguste Jäkel z domu Böhin, urodzona 29 stycznia 1839 (roku), zmarła 13 marca 1912 (roku) (A). Mamo, tam, przed tronem bożym/ znalazłam szczęście jako nagrodę (B).

9	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1914
----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny Augusta Schr[...]. Marblit, płyta potłuczona, piaskowiec. W polu inskrypcyjnym znajduje się krzyż i ozdobny liść. Język niemiecki. Itali. Wys.: 63 cm, szer.: 49 cm. Litera rytu, N-: 1-6 cm.

Hier (ruht) in Gott
unser (geli)ebter Sohn
u(nd) Bruder, [...]er J(ungge)selt
August Schro[...]
geb(oren) d(en) 25. August
gest(orben) d(en) 6. Juni 1914.
Das Loos ist m(i)r gefallen auf's
Liebliche, mir ist ein schön
Erbteil geworden. Psalm 16,6.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasz ukochany syn i brat, August Schro[...], urodzony 25 sierpnia, zmarł 6 czerwca 1914 (roku) (A). Psalm 16 wers 6: Część moja przypadła w miejscach uroczych, Także dziedzictwo moje podoba mi się (B).

10	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1915
-----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny Ernsta Rothe. Piaskowiec. Marblit, płyta potłuczona, piaskowiec. W polu inskrypcyjnym znajduje się krzyż i ozdobny liść. Język niemiecki. Italika i fraktura. Wys.: 70 cm, szer.: 49 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 49 cm, szer.: 36 cm Litera ryte, N-: 1-6 cm.

A	Hier ruht in Gott unser liebe treusorgender Vater, der Schnidermeister Ernst Rothe, geb(oren) 31. Aug(ust) 1832, gest(orben) 13. März 1915.
B	Müh und Arbeit war Dein Leben, Ruhe hat Dir Gott gegeben.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasz kochany troskliwy ojciec, mistrz krawiecki, Ernst Rothe, urodzony 31 sierpnia 1832 (roku), zmarł 13 marca 1915 (roku) (A). Zmęczenie i praca były Twoim życiem, spoczynek dał Ci Bóg (B).

11	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1919
-----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny Karoliny Hübner. Piaskowiec. Pomnik nagrobny prostokątny. Język niemiecki. Italika. Wys.: 67 cm, szer.: 44 cm. Litera ryte, N-: 1,5-6 cm.

Hier ruht in Gott
unsere liebe Mutter
Schwieger und Großmutter
Karoline Hübner
geb(orene) Großmann
geb(oren) 15. Oktober 1840,

gest(orben) 17. Januar 1919.

Ruhe sanft!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasza kochana mama, teściowa i babcia, Karolina Hübner z domu Großmann, urodzona 15 października 1840 (roku), zmarła 17 stycznia 1919 (roku),. Spoczywaj w pokoju!

12	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1919
----	--------------------------------	------

Pomnik nagrobny Augusty Rietschel. Piaskowiec. Język niemiecki. Italika i fraktura. Wys.: 62 cm, szer.: 47cm. Pole inskrypcyjne: wys: 54 cm, szer: 42 cm. Litery ryte, N-: 1-5,5 cm.

Hier ruht in Gott
meine liebe Gattin
Auguste Rietschel
geb(orene) Schulze
*2. Januar 1849,
+10. März 1919.
Ruhe sanft!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, moja kochana żona, Auguste Rietschel z domu Schulze, (urodzona) 2 stycznia 1849 (roku), (zmarła) 10 marca 1919 (roku). Spoczywaj w pokoju!

13	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1924
----	--------------------------------	------

Pomnik nagrobny Augusty Schultz. Marblit, płyta potłuczona. Język niemiecki. Italika. Wys.: 42 cm, szer.: 30 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 38 cm, szer.: 25,5 cm. Litery ryte, N-: 1,5-5,5 cm.

A
Hier
ruht in Gott
unsere liebe Mutter

Auguste Schultz
 geb(orene) Hantke,
 *25.10.1845 +8.3.1924.
 B Müh (und) (A)rbeit war Dein Leben
 R(uhe hat Dir) Gott gegeben.

Tłum.: Tu, spoczywa w Bogu, nasza kochana mama, Auguste Schultz z domu Hantke, (urodzona) 25 października 1845b(roku), (zmarła) 8 marca 1924 (roku) (A). Zmęczenie (i) praca były Twoim życiem, (Spoczynek) dał (Ci) Bóg (B).

14	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1925
-----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny Ernsta Neumanna. Kamień. Pomnik nagrobny prostokątny. Nad polem inskrypcyjnym ozdobny kwiat. Pomnik zwieńczony trójkątem. Język niemiecki. Fraktura. Wys.: 80,5 cm, szer.: 59,5 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 69 cm, szer.: 59,5 cm. Litera ryte, N-: 2-5,5 cm.

A Hier ruht in Gott
 mein inniggelibter Mann,
 unser herzensguten Vater,
 Schwieger- u(nd) Großvater,
 der Mühlenbesitzer
 Ernst Neumann
 15.8.1870
 3.2.1925
 B Die Scheidestunde schlug zu früh,
 doch Gott der Herr bestimmte sie.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, mój najukochańszy mąż, nasz dobroduszny ojciec, teść i dziadek, właściciel młyna Ernst Neumann, (urodzony) 15 sierpnia 1870 (roku), (zmarł) 3 lutego 1925 (roku) (A). Godzina rozejścia uderzyła za szybko, ale Pan Bóg ją ustalił (B).

15	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1926
-----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny kobiety. Piaskowiec. Pomnik nagrobny prostokątny uszkodzony. Język niemiecki. Fraktura. Wys.: 38 cm, szer.: 52 cm. Litery ryte, N-: 1,5-3 cm.

A
 geb(oren) D[...]
 geb(oren) 13. Sept(ember) 1870,
 gest(orben) 18. April 1926.
 B
 Geliebt beweint
 und unvergessen!

Tłum.: z domu [...], urodzona 13 sierpnia 1870 (roku), zmarła 18 kwietnia 1926 (roku) (A). Kochana, opłakiwana i niezapomniana! (B).

16	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1927
-----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny Roberta i Pauline Herold. Granit. Pomnik nagrobny prostokątny. W polu inskrypcyjnym dwie ozdobne linie i krzyż. Język niemiecki. Italika. Wys.: 92 cm, szer.: 42 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 87 cm, szer.: 39 cm. Litery ryte, N-: 2-5,5 cm.

A
 Hier ruhen in Gott
 Robert
 Herold
 Schuhmachermeister
 geb(oren) 7. November 1858,
 gest(orben) 15. Oktober 1922.
 Pauline Herold
 geb(orene) Klauke
 *22. Februar 1852,
 +19. Januar 1927.

Hier wohnt der Frieden
im dunklen Haus
hier schlummern die Müden
hier ruhen sie aus.

Thum.: Tu spoczywają w Bogu, Robert Herold, mistrz szewski, urodzony 7 listopada 1858 (roku), zmarł 15 października 1922 (roku), Pauline Herold z domu Klauke, (urodzona) 22 lutego 1852 (roku), (zmarła) 19 stycznia 1927 (roku) (A). Tu mieszka pokój, w ciemnym domu, tu drzemie zmęczony, tu spoczywają oni (B).

17	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1931
----	--------------------------------	------

Pomnik nagrobny Friedricha König. Kamień. Pomnik nagrobny prostokątny. Pole inskrypcyjne w kształcie owalu. Język niemiecki. Italika. Wys.: 87 cm, szer.: 53 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 39 cm, szer.: 29 cm. Litery ryte, N-: 1,5-2,5 cm.

Hier
ruht in Gott
Fischmeister
Friedrich König
*28.4.1847
+11.2.1931

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, mistrz rybacki, Friedrich König, (urodzony) 28 kwietnia 1847 (roku), (zmarł) 11 lutego 1931 (roku).

18	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1931
----	--------------------------------	------

Pomnik nagrobny Hedwigi Thiele. Piaskowiec. Pomnik nagrobny prostokątny z półokrągłym zwieńczeniem. W polu inskrypcyjnym znajduje się krzyż. Język niemiecki. Fraktura. Wys.: 81 cm, szer.: 40,5 cm. Litery ryte, N-: 1-5 cm.

Hier ruht in Gott
 unsere liebe Tochter
 und Schwester
 Hedwig Thiele
 *18.7.1910,
 +24.5.1931.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasza kochana córka, i siostra, Hedwig Thiele, (urodzona) 18 lipca 1910 (roku), (zmarła) 24 maja 1931 (roku).

19	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1933
-----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny Auguste Jeschke. Marblit, płyta potłuczona, piaskowiec. Pomnik nagrobny prostokątny. Język niemiecki. Italika. Wys.: 55,5 cm, szer.: 44 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 48 cm, szer.: 36 cm. Litery ryte, N-: 2,5-6 cm.

A	Hier ruht in Gott Auguste J(e)schke g(eborene) Urban 10.12.1852, 25.3.1933. 1. Joh. 2.17
B	

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, Auguste Jeschke z domu Urban, (urodzona) 10 grudnia 1852 (roku), (zmarła) 25 marca 1933 (roku) (A). 1 List św. Jana 2.17: Świat zaś przemija, a z nim jego pożądliwość; kto zaś wypełnia wolę Bożą, ten trwa na wieki (B).

20	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1936
-----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny Adolfa Thiele. Pomnik prostokątny. W polu inskrypcyjnym róża. Piaskowiec. Język niemiecki. Fraktura. Wys.: 37,5 cm, szer.: 32 cm. Litery ryte, N-: 1-4,5 cm.

Hier schläft unser lieblich
Adolf Lothar Thiele
*16.6.1936 20.12+

Tłum.: Tu śpi nasz kochany, Adolf Lothar Thiele, (urodzony) 16 czerwca 1936 (roku), (zmarł) 20 grudnia.

* * *

1	Miłowice, cmentarz ewangelicki	b.d.
---	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny Julianny Caroline Handtke z domu Otte. Pomnik wykonany z piaskowca, niekompletny. Wymiary: wys.: 24+ cm, szer.: 44 cm. Język niemiecki. Fraktura, italika. Litera ryte, N-: 1,5-8 cm.

Hier ruht i[n Gott]
Joh(anne) Caroline[e]
Handtke geb(oren) Otte
[---]

Tłum.: Tu spoczywa [w Bogu] Julianne Caroline Handtke z domu Otte.

2	Miłowice, cmentarz ewangelicki	b.d.
---	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny Johann Bräuniger z domu Schulz. Pomnik wykonany z piaskowca. Wymiary: wys.: 42 cm, szer.: 40 cm. Język niemiecki. Pismo humanistyczne, italika. Litera ryte, N-: 2-7 cm.

Hier ruhet in Gott
Frau
Johan(n)e Ernestine
Bräuniger geb(oren) Schulz
Ehe[frau]

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu pani Johanne Ernestine Bräuniger z domu Schulz, [...] małżonka NN.

3	Miłowice, cmentarz ewangelicki	b.d.
----------	---------------------------------------	-------------

Postument NN. Postument wykonany z piaskowca. Wymiary: wys.: 19 cm, szer.: 46 cm. Język niemiecki. Pismo humanistyczne. Litery wypukłe, N-: 3,5-7 cm.

R[e]tschel

4	Miłowice, cmentarz ewangelicki	b.d.
----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny NN. Pomnik wykonany z piaskowca, niekompletny. Wymiary: wys.: 27+ cm, szer.: 38+ cm. Język niemiecki. Pismo humanistyczne. Litery ryte, N-: 6-9,5 cm.

[R]uhe san[ft]

[---]

Tłum.: Śpij spokojnie.

5	Miłowice, cmentarz ewangelicki	b.d.
----------	---------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna NN. Płyta wykonana z piaskowca.. Wymiary: wys.: 26 cm, szer.: 51 cm. Język niemiecki. Pismo humanistyczne. Litery wypukłe, N-: 6-9,5 cm.

Ruhasanft

Tłum.: Śpij spokojnie.

6	Miłowice, cmentarz ewangelicki	b.d.
----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny NN. Pomnik wykonany z piaskowca, niekompletny. Inskrypcja na frontonie. Ponadto widoczne zdobienia w formie liści palmy Wymiary: wys.: 92 cm, szer.: 64+ cm, pole inskrypcyjne wys.: 13 cm, szer.: 48+ cm. Język niemiecki. Pismo humanistyczne. Litery wypukłe, N-: 4,5-7 cm.

Ruhes[t]ätte

Tłum.: Miejsce spoczynku.

7	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1846
----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny Marie Langnickel z domu Lauschke. Pomnik wykonany z piaskowca, pole inskrypcyjne – marblit. Wymiary: wys.: ?? cm, szer.: ?? cm, pole inskrypcyjne wys.: 32 cm, szer.: 30 cm. Język niemiecki. Pismo humanistyczne, fraktura. Litera ryte, N-: 1,5-6 cm.

Hier
 ruhet in Gott
 unsere liebe Mutter
 Marie
 Langnickel
 geb(oren) Lauschke,
 geb(oren) 31. Juli 1846,
 [---]

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu nasza kochana matka Marie Langnickel z domu Lauschke, urodzona 31 lipca 1846 (roku).

8	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1900
----------	---------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Emmy Weber. Marblit. Wymiary: wys.: 30 cm, szer.: 25 cm. Język niemiecki. Pismo humanistyczne. Litera ryte, N-: 1,5-5 cm.

Hier ruhet in Gott
 unser liebes Töchterchen
 Emma Weber
 geb(oren) d(en) 12. Sept(em)b(e)r
 gest(orben) d(en) 18. Nov(em)b(e)r
 Ruhe sanft!

} 1900

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu nasza kochana córeczka Emma Weber, urodzona 12 września, zmarła 18 listopada 1900 (roku). Śpij spokojnie!

9	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1901
----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny NN. Pomnik wykonany z piaskowca. Wymiary: wys.: 51+ cm, szer.: 54 cm.

A Pole inskrypcyjne wys.: 18+ cm, szer.: 39 cm.. Język niemiecki. Italika. Litery ryte, N-: 1,5-3 cm.

Troch[...]
[...]
geb(oren) d(en) 5.[...] 1841
gest(oren) d(en) [...] Dec(em)b(e)r 1901

Tłum.: (Tu spoczywa) NN Troch[...], urodzona 5 [...] 1841 (roku), zmarła w grudniu 1901(roku).

B Pole inskrypcyjne wys.: 20 cm, szer.: 45 cm.. Język niemiecki. Pismo humanistyczne. Litery ryte, n – 2-4,5 cm.

Ruhe sanft!

Tłum.: Spoczywaj w pokoju!

C Pole inskrypcyjne wys.: 25+ cm, szer.: 40 cm.. Język niemiecki. Italika. Litery ryte, n – 2-2,5 cm.

[...] be woche
[...] sag ich ruhig:
[...] Nacht

10	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1905
-----------	---------------------------------------	-------------

Płyta w ścianie kościoła. Tablica wykonana w betonie i zaprawie murarskiej. Wymiary: wys.: 49 cm, szer.: 94 cm. Łacina. Pismo humanistyczne. Litery ryte, N-: 10-23 cm.

Renovatum
1905

Tłum.: Odnowiono. 1905.

11	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1906
-----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny Emmy Schulze z domu Bräümiger. Pomnik wykonany z piaskowca. Wymiary: wys.: 112 cm, szer.: 46 cm. Pole inskrypcyjne (A) wys.: 70 cm, szer.: 32 cm, (B) wys.: 60 cm, szer.: 32 cm. Język niemiecki. Italika, fraktura. Litery ryte, N-: 1,5-6 cm

A	Hier ruhet in Gott meine liebe Frau, unsere gute, treusor,, gende Mutter Emma Schulze geb(oren) Bräüniger geb(oren) d(en) 28. Febr(uar) 1865, gest(oren) d(en) 15. Aug(ust) 1903. [Ruhe] sanft!
---	--

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu moja kochana żona, nasza dobra opiekuńcza matka Emma Schulze z domu Bräümiger, urodzona 28 lutego 1865 (roku), zmarła 15 sierpnia 1903 (roku). Śpij spokojnie!

B	Von dem Deinen früh geschieden, Gehst du schon zum ewgen Frieden,
---	--

Hörest nicht des Gat,,
 ten Klagen.
 Siechst nicht deiner
 Kinder Schmerz.
 Ach, sie könnens kaum
 ertragen,
 Und vor Wehmuth
 bricht ihr Herz.

Tłum.: Od wczesnego pożegnania podążasz do wiecznego spokoju i nie słyszysz skargi żony i bólu dzieci. Ach, nie możnięść, gdy ból łamie im serca.

12	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1906
----	---------------------------------------	------

Pomnik nagrobny Maxa Schulza. Pomnik wykonany z piaskowca, pole inskrypcyjne – marblit. Wymiary: wys.: 37 cm, szer.: 31 cm, pole inskrypcyjne wys.: 28 cm, szer.: 21 cm.. Język niemiecki. Pismo humanistyczne. Litery ryte, N-: 1-5 cm.

A	Hier ruht in Gott unser liebes Söhnchen Max Schulz, geb(oren) d(en) 14. Dez(em)b(e)r 1902, gest(orben) d(en) 3. Febr(uar) 1906.
B	Ruh sanft, du liebes gutes Kind, Bis wir einst wieder bei dir sind.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu nasz kochany syneczek Max Schulz, urodzony 14 grudnia 1902 (roku), zmarł 3 lutego 1906 (roku) (A). Śpij spokojnie ty kochane dobre dziecko. Spoczywaj w pokoju, o dobre dziecko, aż niegdyś znów będziemy przy tobie (B).

13	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1910
----	--------------------------------	------

Pomnik nagrobny Hermanna von Kohe. Pomnik wykonany z piaskowca. Wymiary: wys.: 181 cm, szer.: 77 cm. Język niemiecki. Pismo humanistyczne. Litera ryte, N-: 4-10,5 cm.

Hermann von Kohe
geb(oren) am 30.7.1868,
gest(orben) am 23.1.1910

Tłum.: Hermann von Kohe, urodzony 30 lipca 1868 (roku), zmarły 23 stycznia 1910 (roku).

14	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1910
----	--------------------------------	------

Pomnik nagrobny Otto Herolda. Pomnik wykonany z piaskowca, pole inskrypcyjne – marblit. Wymiary: wys.: ?? cm, szer.: ?? cm, pole inskrypcyjne wys.: 54 cm, szer.: 43 cm. Język niemiecki. Pismo humanistyczne, fraktura. Litera ryte, N-: 1,5-7,5 cm.

A
Hier ruht in Gott
unser herzensguter Sohn
u(nd) Bruder, d(er) Junggesell
Otto Herold
geb(oren) d(en) 25. Juni 1880,
gest(orben) d(en) 10. Mai 1910.

--- * ---

B
In des Lebens schönster Blüte
Musst du früh zur Ruhe geh(e)n,
Gottes reiche Vatergüte
Nahm dich auf in Himmels Höh(e)n

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu nasz serdeczny syn i brat, kawaler, Otto Herold, urodzony 25 czerwca 1880 (roku), zmarły 10 maja 1910 (roku) (A). W rozkwicie życia, musisz wcześniej w spokoju odejść, do Boskich zastępów dobrych ojców, w wysokim niebie dołączyć (B).

15	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1919
-----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny Anny Thiele z domu Gebhardt. Pomnik wykonany z piaskowca, pole inskrypcyjne – marblit. Wymiary: wys.: 55 cm, szer.: 43 cm, pole inskrypcyjne wys.: 41 cm, szer.: 30 cm.. Język niemiecki. Pismo humanistyczne, fraktura. Litery ryte, N-: 1,5-7,5 cm.

Hier ruht in Gott
 meine liebe Frau,
 unsere gute Mutter
 Anna Thiele
 geb(oren) Gebhardt
 *16. April 1863,
 +22 Sept(em)b(e)r 1919.
 Ruhe sanft!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu moja kochana żona, nasza dobra matka Anna Thiele z domu Gebhardt, urodzona 16 kwietnia 1863 roku, zmarła 22 września 1919 roku. Śpij spokojnie!

16	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1925
-----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny Ernsta Neumanna. Pomnik wykonany z granitu. Wymiary: wys.: 61 cm, szer.: 55 cm. Język niemiecki. Pismo humanistyczne. Litery ryte, N-: 2,5-6 cm.

A	Hier ruht in Gott meine inniggeliebter Mann, unser herzensguter Vater, Schweiger-u(nd) Großvater, der Mühlenbesitzer Ernst Neumann *15.8.1870, +3.2.1925.
B	Die Scheidestunde schlug zu früh, Doch Gott der Herr bestimmte sie.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu mój ukochany mąż, nasz serdeczny ojciec, szwagier i dziadek, właściciel młyna Ernst Neumann, (urodzony) 15 sierpnia 1870 (roku), (zmarł) 3 lutego 1925 (roku) (A). Godzina rozstania wybiła zbyt wcześnie, ale Pan Bóg tak zdecydował (B).

17	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1933
-----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny Emilii Hantke z domu Bergmann. Pomnik wykonany z piaskowca. Wymiary: wys.: 55 cm, szer.: 45 cm. Język niemiecki. Pismo humanistyczne. Litera ryte, N-: 2-6 cm.

+
 Hier ruht in Gott
 meine liebe Frau
 Emilie Hantke
 geb(oren) Bergmann,
 *2.12.1857. +13.10.1933.
 1.Tim.6.12.
 Ruhe sanft!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu moja kochana żona Emilie Hantke z domu Bergmann, (urodzona) 2 grudnia 1857 (roku), (zmarła) 13 października 1933 (roku). 1 list do Tymoteusza, rozdział 6, wers 12. Śpij spokojnie!

18	Miłowice, cmentarz ewangelicki	1935
-----------	---------------------------------------	-------------

Pomnik nagrobny Wilhelma Möbusa. Pomnik wykonany z piaskowca, pole inskrypcyjne – marblit. Wymiary: wys.: 56 cm, szer.: 44 cm, pole inskrypcyjne wys.: 48 cm, szer.: 36 cm.. Język niemiecki. Pismo humanistyczne, fraktura. Litera ryte, N-: 1,5-6 cm.

Hier ruht in Gott
 unser lieber
 Vater u(nd) Großvater

der Pfleger i(n) Rechts

Wilhelm Möbus

*6.1.1852,

+27.4.1935.

Unvergeßlich!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu nasz kochany tata i dziadek, referendarz sądowy, Wilhelm Möbus, (urodzony) 6 stycznia 1852 (roku), (zmarły) 27 kwietnia 1935 (roku). Niezapomniany!

19

Miłowice, cmentarz ewangelicki

1936

Pomnik nagrobny Ferdinanda Otte. Pomnik wykonany z granitu. Wymiary: wys.: 82 cm, szer.: 44 cm. Język niemiecki. Pismo humanistyczne. Litery ryte malowane, N-: 3-6,5 cm.

Ferdinand Otte

*9.7.1870,

+28.5.1936.

Tłum.: Ferdinand Otte, (urodzony) 9 lipca 1870 roku, (zmarły) 18 maja 1936 (roku).

MIROSTOWICE
DOLNE

Mirostowice Dolne (niem. **Bra Ullersdorf (Nieder)**) – wieś położona w powiecie żarskim, w gminie wiejskiej Żary. Rozwój się datuje się na XIII-XIV w. Od 1346 r. siedziba parafii rzymskokatolickiej. Kościół parafialny pw. św. Barbary wzniesiony w połowie XIII stulecia. Od XIV w. otoczony kamiennym murem. W późniejszym okresie poddany licznym modernizacjom. Od 1994 r. w miejscowości działalność rozpoczął Diecezjalny Uniwersytet Ludowy. Obecnie wieś zamieszkuje około 1400 osób.

Cmentarz ewangelicki znajduje się na terenie przykościelnym oraz za wsią. Teren przy kościele został uporządkowany i aktualnie przetrwały dwie płyty. Na cmentarzu poza wsią założono cmentarz katolicki. Niemieckie nagrobki można dostrzec między polskimi grobami – do dnia dzisiejszego przetrwały cztery.

1	Mirostowice Dolne, cmentarz ewangelicki	b.d.
----------	--	-------------

Grobowiec rodziny Herkner o budowie prostokątnej. Uszkodzony. Piaskowiec. Brak płyt nagrobnych. Nad nazwiskiem rodziny ozdobna ornamentyka kosza z kiściami winogron. Na bocznych obrzeżach pola inskrypcyjnego, w którym niegdyś widniała płyta, cztery kolumny i dwa wieńce ozdobione wstążkami. Język niemiecki. Italika. Wys.: 303 cm, szer.: 246 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 18 cm, szer.: 137,5 cm. Litery ryte, N-: 3,5-10 cm.

Ruhestätte der Familie Herkner

Tłum.: Miejsce spoczynku rodziny Herkner.

2	Mirostowice Dolne, cmentarz ewangelicki	b.d.
----------	--	-------------

Tablica nagrobna z krzyżem NN. Pomnik prostokątny. Uszkodzony. Piaskowiec. Brak płyt nagrobnych. Język niemiecki. Neogotyka. Wys.: 255 cm, szer.: 90 cm. Bez krzyża: wys.: 91 cm, szer.: 51 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 60 cm, szer.: 28,5 cm. Litery ryte, N-: 2-3 cm.

Auf Wiederseh'n!

Tłum.: Do zobaczenia!

3	Mirostowice Dolne, cmentarz ewangelicki	b.d.
----------	--	-------------

Grobowiec rodziny Arlt o budowie prostokątnej. Uszkodzony. Piaskowiec. Brak płyt nagrobnych. Język niemiecki. Italika. Wys.: 230 cm, szer.: 518 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 45 cm, szer.: 318 cm. Litery ryte, N-: 7-10 cm.

Familie Arlt

Tłum.: Rodzina Arlt.

4	Mirostowice Dolne, cmentarz ewangelicki	1925
----------	--	-------------

Płyta nagrobna Johanny Gross. Pomnik półowalny. Kamień. Język niemiecki. Italika. Wys.: 71 cm, szer.: 49 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 36 cm, szer.: 26 cm. Litery ryte, N-: 3,5-5 cm.

Johanna
Gross
*10.6.1846
+23.8.1925

Tłum.: Johanna Gross, urodzona 10 czerwca 1846 (roku), zmarła 23 sierpnia 1925 (roku).

* * *

5	Mirostowice Dolne, otoczenie kościoła	1885
----------	--	-------------

Płyta nagrobna Carla Schulze. Pomnik prostokątny. Uszkodzony. Piaskowiec. Na bocznych obrzeżach pola inskrypcyjnego kolumny z ozdobnymi zakończeniami. Po środku kolumn symbole gwiazd. U dołu pola inskrypcyjnego ornamentyka liści. W zwieńczeniu ozdobny wieniec z wstążkami. Język niemiecki. Italika. Wys.: 136 cm (bez zwieńczenia), szer.: 73,5 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 62 cm, szer.: 42 cm. Litery ryte, N-: 2-5 cm.

A	Hier ruhet in Gott mein (innig) geliebter Gatte, unser guter Vater u(nd) Bruder, der Bauergutsbesitzer Carl August Julius Schulze aus Loos geb(oren) d(en) 9. Dec(em)b(e)r 1827,
---	--

- gest(orben) d(en) 21. [...] 1885
 alt (56) J(ahr) [...] [Monate] 12 T(a)g(e)
 Tod [...]rt von der C[...]
 [...] Eltern u(nd) Geschwister
- B Von den Deinen früh geschieden
 Gehst Du [...]on zum ewgen Frieden
 Hörest nicht der Gattin Klagen.
 Siehst nicht Deiner Kinder Schmerz
 Ach sie könnens kaum ertragen
 Und vor Wehmuch bricht ihr Herz
 O, wie Schmerzt die tiefe Wunde
 In der Schweren Trennungsstunde
 Doch giebt es ein bessres Leben
 Da wird aller Schmerz vergeh'N-
 Da wird Gott uns allen Geben
 Ein verheifsnes Wiederseh'n.
- C Als Gatte, als Vater, als Freund
 Rühete hier von vielen beweint,
 Ein Mann der Tugend stets übte
 Und Treus und Bedlichheit liebte.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, mój najukochańszy małżonek, nasz dobry ojciec i brat, właściciel dóbr ziemskich, Carl August Julius Schulze z Łazowa, urodzony 9 grudnia 1827 (roku), zmarł 21 [...] 1885 (roku), w wieku 56 lat, [...] miesięcy i 12 dni. Śmierć [...], rodzice i rodzeństwo (A). Od swoich wcześniej oddzielony, Odchodzisz na wieczny odpoczynek, Nie słyszysz lamentu małżonki, Nie widzisz bólu swoich dzieci. Ach trudno im to znieść, I smutek łamie im serca. O, jak boli głęboka rana. W ciężkiej godzinie rozłąki, Ale lepsze życie istnieje, Gdzie cały ból minie, Gdzie Bóg nam zapewni, Ponowne serdeczne spotkanie (B). Jako małżonek, jako ojciec, jako przyjaciel, Leży tu przez wielu opłakiwany. Mężczyzna, który zawsze praktykował cnotę, I kochał lojalność i szczerość (C).

Płyta nagrobna Friedricha Marschner. Pomnik prostokątny. Uszkodzony. Piaszkowiec. Język niemiecki. Pismo humanistyczne i neogotyck. Wys.: 61 cm, szer.: 46 cm. Litera ryta, N-: 2,5-6 cm.

A
Hier ruhet in Gott
Friedr(ich) Wilhelm
Marschner,
geb(oren) d(en) 24. Juni 1858 zu [---]
Gest(orben) d(en) 31. Juni 1884 hiers(elbst)
Ruhe sanft!

B
Wer, ach! wer trägt diesen Schmerz?
Ach, aus tausend Wunden blutet mein zerrissnes Mutterherz!
Nimm, o Herr, gern will ich's geben,
Nimm dahin mein qualvoll Leben!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, Friedrich Wilhelm Marschner, urodzony 24 czerwca 1858 (roku) w [---], zmarł 31 czerwca 1884 (roku) tutaj. Spoczywaj w pokoju! (A). Któż, ach, któż zniesie ten ból? Ach, z tysiąca ran krwawi moje rozdarte matczyne serce! Weź, o Panie, chętnie go oddam, Weź zatem moje bolesne życie! (B).

MIROSTOWICE
GÓRNE

Mirostowice Górne (niem. **Ober Ullersdorf**) – wieś położona w powiecie żarskim, w południowej części gminy wiejskiej Żary. Po raz pierwszy wzmiankowana w 1350 r. za sprawą Ulricha von Pack, który część tutejszych ziem przepisał na rzecz szpitala w Żarach. W XIII-XIV w. Mirostowice Górne należały do państwa stanowego Żary. W 1381 r. miejscowość posiadała wielu właścicieli, do których zalicza się przedstawicieli rodów von Wachow, Nitze von Unwürde, von der Beme, von Ebersbach oraz von Jauernitz. W kolejnych stuleciach wioską władali m.in. Lorenz, Balthazar i Hans von Jauernitz, Hans von Biberstein, Christopha von Unwürd, Christoph i Bernard von Jauernitz, a także Baltzer von Jomenitz (Jauernitz). Od XVII w. Mirostowicami Górnymi władają przedstawiciele rodów on Lotofsky, von Meyer zu Knonow, von Posadowsky, Rodenberger i von Witte-Bornefeld. W wiosce podziwiać można kościół pw. Matki Boskiej Częstochowskiej z XIV, XV i XVIII w. stodołę dworską z XIX w. i dom klasycystyczny z około 1800 r. Współcześnie Mirostowice Górne zamieszkuje około 450 osób.

Cmentarz ewangelicki ulokowany był w obrębie murów przykościelnych. Do dnia dzisiejszego nie przetrwała żadna inskrypcja. Pozostały natomiast cokoły spod nagrobków oraz zarysy grobowców rodzinnych. Część nagrobków zarosła krzakami. Obecnie znajduje się tu cmentarz katolicki.

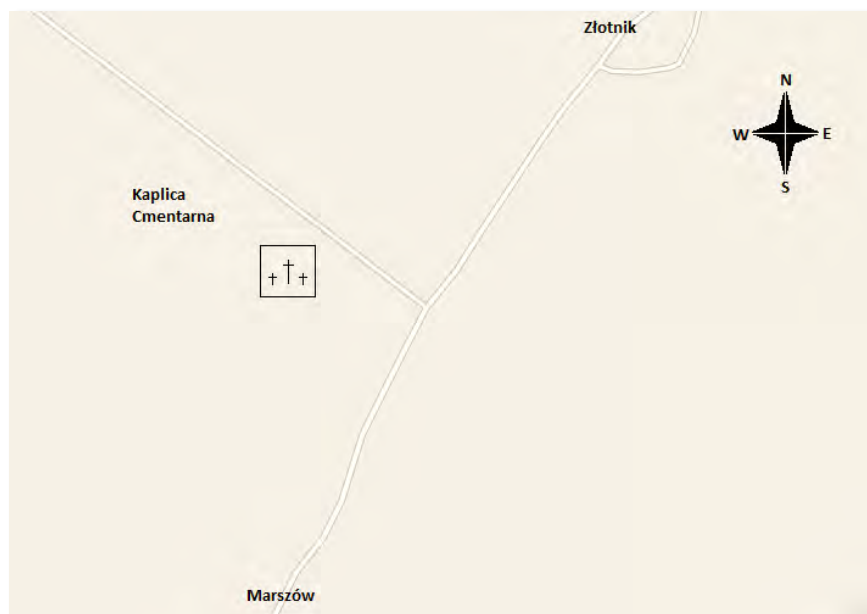
OLBRACHTÓW

Olbrachtów (niem. **Alberechtsdorf**) – wieś położona w powiecie żarskim, w południowo-zachodniej części gminy wiejskiej Żary. W miejscowości znajduje się kościół gotycki pw. św. Michała wzniesiony na przełomie XIV i XV stulecia z jednonawowym wnętrzem. Budowla była wielokrotnie przebudowywana i rozbudowywana. W latach 1945-1954 i 1973-1973 stanowiła siedzibę gminy Olbrachtów. W 1952 r. w jej skład wchodziło 19 gromad. Współcześnie miejscowość zamieszkuje około 800 osób.

Nekropolia ewangelicka znajdowała się w miejscu dzisiejszego katolickiego cmentarza przy kościele. Do dnia dzisiejszego zachował się jeden grobowiec rodzinny, którego nie udało się zidentyfikować do jakiej rodziny przynależał.

OLSZYNIEC

Olszyniec (niem. **Wellersdorf**) – wieś położona w powiecie i gminie Żary. W miejscowości znajduje się późnogotycki dwór z początku XVI w., przebudowany w wieku XX. W pobliżu wsi położonych jest kilka kurhanów z okresu kultury łużyckiej. W 1967 r. Olszyniec był miejscem zdjęć do dwóch odcinków serialu telewizyjnego *Cztery pancerni i pies*.

Cmentarz ewangelicki znajduje się przy obecnym katolickim. Teren porośnięty jest gęstą roślinnością – bluszczem, krzakami i drzewami. Ciężko jest się poruszać po tym terenie. Do dnia dzisiejszego zachowało się 12 płyt i jeden grobowiec dużych rozmiarów.

1	Olszyniec, cmentarz ewangelicki	b.d.
---	--	-------------

Płyta nagrobna prostokątna NN. Piaskowiec. Język niemiecki. Italika. Wys.: 41 cm, szer.: 30 cm. Litery ryte, N-: 1,5-2 cm.

Du warst so gut,
Du starbst so früh,
Wer Dich gekannt,

vergisst Dich nie.
Ruhe sanft!

Tłum.: Byłeś/(aś) tak dobry, Zmarłeś/(aś) tak wcześnie, kto Cię znał, nie zapomni Cię. Spoczywaj w pokoju!

2	Olszyniec, cmentarz ewangelicki	b.d.
----------	--	-------------

Płyta nagrobna prostokątna NN. Piaskowiec, marblit (pęknięty). Italika. Wys.: 74,5 cm, szer.: 58,5 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 51 cm, szer.: 39 cm. Litera ryte, N-: 2-3 cm.

Weint nicht mehr an unserm
Grabe,
Stört uns nicht in unsere Ruh
Denkt, was wir gelitten haben
Gönnt uns nun die ew'ge Ruh.

Tłum.: Już nie płaczcie nad naszym grobem, nie przeszkadzajcie nam w spoczynku, Pomyślcie o tym, co wycierpieliśmy. Nie żałujcie nam teraz wiecznego odpoczynku.

3	Olszyniec, cmentarz ewangelicki	b.d.
----------	--	-------------

Płyta nagrobna prostokątna NN. Piaskowiec. Język niemiecki. Pismo humanistyczne. Wys.: 72 cm, szer.: 34 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 65 cm, szer.: 77,5 cm. Litera ryte, N-: 1,5-3 cm.

Du hast dein Tagewerk
Getreu vollendet,
Und weinend stehen wir
an deiner Gruft;
O! ruhe sanft, dein Leben

Im Grab ist Ruh
Im Leben Schmerz
Drum schlummre sanft
Du gutes Herz.

ist geendet,
 Bis dich der Herr zur
 Auferstehung ruft.
 Ev. Joh 14.4

Tłum. (To nie jest Ewangelia św. Jana 14.4!) Wykonałeś swoją codzienną pracę wiernie, I płacząc stoimy przy twoim grobie; O! Spoczywaj w pokoju, Twoje życie dobiegło kresu, Dopóki Pan nie wezwie cię do zmartwychwstania. Ewangelia Jana 14.4. W grobie jest spokój W życiu ból, dlatego spoczywaj w pokoju Ty, dobre serce.

4	Olszyniec, cmentarz ewangelicki	b.d.
---	---------------------------------	------

Płyta nagrobna prostokątna NN. Piaskowiec. Język niemiecki. Pismo humanistyczne. Wys.: 56 cm, szer.: 36,5 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 50 cm, szer.: 29,5 cm. Litera rYTE, N-: 1,5-3 cm.

Ihr seid uns ewig nicht genommen
 W. schiken euch nur jetzt voran
 [---] einmal zu euch kommen
 [---] Canaan;
 Mit [---] lassen wir euch fort,
 Mit [---] Finden wir euch dort.

Wir schauen Gottes Angesicht,
 Daran gedenkt und weinet nicht.

Tłum.: Nie zostaliście nam zabrani na wieki, Wysłałyśmy Was teraz jedynie przodem, [---] kiedyś do Was przyjść, [---] Kanaan, [---] pozwalamy [dajemy] Wam odejść, [---] odnajdziemy Was tam. Spoglądamy na oblicze Boga, Wspomnijcie na to i nie płaczcie.

5	Olszyniec, cmentarz ewangelicki	1906
----------	--	-------------

Płyta nagrobna prostokątna Heinricha Müller. Płyta uszkodzona. Piaskowiec. Język niemiecki. Fraktura. Wys.: 64 cm, szer.: 51 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 54 cm, szer.: 39,5 cm. Litera ryte, N-: 2-5 cm.

A

Hier ruht in Gott
mein lieber Mann, unser guter
Vater, der Schmiedemeister
Heinrich Müller
geb(oren) d(en) 17. April 1846,
gest(orben) d(en) - Sept(ember) 1906.

B

Sehe [---],
[---]
[---] gegeben,
[---].

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, mój kochany mąż, nasz kochany, ojciec, mistrz kowalski, Heinrich Müller, urodzony 17 kwietnia 1846 (roku), zmarł w sierpniu 1906 (roku) (A). Widzę [---], [---], [---] dawać, [---] (B).

6	Olszyniec, cmentarz ewangelicki	1909
----------	--	-------------

Płyta nagrobna prostokątna Gustava [.]ebe. Piaskowiec. Pole inskrypcyjne z marblitu, potłuczone. Język niemiecki. Fraktura i italika. Wys.: 59 cm, szer.: 46 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 47,5 cm, szer.: 33 cm. Litera ryte, N-: 1,5-6 cm.

A

Hier ruhet in Gott
unser
lieber Gatte u(nd) Vater
Gustav [.]ebe
[---] [Ju]ni 1869,
[...]ptbr. 1909.

B Die Hand der Liebe deckt dich zu,
sanft sei dir die gefunde Ruh.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasz kochany małżonek i ojciec, Gustav [.]ebe, urodzony w czerwcu 1869 (roku), zmarł w 1909 (roku) (A). Ręka miłości dotyka Cię, znalazła Cię spoczywaj w pokoju (B)

7	Olszyniec, cmentarz ewangelicki	1912
----------	--	-------------

Płyta nagrobna Auguste Helbig. Płyta prostokątna. Piaskowiec. W górnych rogach pola inskrypcyjnego ozdobne elementy. Język niemiecki. Italika i fraktura. Wys.: 66 cm, szer.: 50,5 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 48cm, szer.: 36 cm. Litera ryte, N-: 1,5-6 cm.

A Hier ruht in Gott
unser lieber Vater,
der Wirtschaftsvog[i]t,
August Helbig,
geb(oren) 14. März 1843,
gest(orben) 1. April 1912.

B Die Stunde schlägt es ist der Lauf vollbracht,
Lebt wohl, lebt wohl, ihr Lieben! Gute Nacht.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasz kochany ojciec, rządcą majątku, August Helbig, urodzony 14 marca 1843 (roku), zmarł 1 kwietnia 1912 (roku) (A). Wybiła godzina i bieg zakończony, żegnaj, żegnaj, nasz kochany! Dobranoc (B).

8	Olszyniec, cmentarz ewangelicki	1912
----------	--	-------------

Płyta nagrobna prostokątna Ernestine Wusmann. Piaskowiec. Język niemiecki. Pismo humanistyczne i neogotyck. Wys.: 60 cm, szer.: 48 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 55 cm, szer.: 42 cm. Litera ryte, N-: 1,5-4,5 cm.

- A
 Hier ruht in Gott
 meine liebe Frau,
 unsere gute Mutter
 Ernestine Wussmann
 geb(orene) Mutisch,
 geb(oren) d(en) 20. März 1856,
 gest(orben) d(en) 9. Juni 1912.
- B
 [---] wohl es ist vollbracht
 [---] es gut auf mit gemacht.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, moja kochna małżonka, nasza dobra mama, Ernestine Wussmann, z domu Mutisch, urodzona 20 marca 1856 (roku), zmarła 9 czerwca 1912 (roku) (A). [...] żegnajcie dokonało się, [...] dobrze wspólnie wykonane (B).

9	Olszyniec, cmentarz ewangelicki	1927
---	---------------------------------	------

Płyta nagrobna prostokątna Emmy Girke. Piaskowiec. W polu inskrypcyjnym wypukły krzyż. Pomnik zwieńczony wypukłymi elementami ozdobnymi. Język niemiecki. Pismo humanistyczne. Wys.: 51 cm, szer.: 66 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 43 cm, szer.: 59 cm. Litery ryte, N-: 1,5-4,5 cm.

Ruhe sanft
 Hier ruht in Gott
 Jungfrau
 Emma Girke
 *15. Sept(em)b(e)r 1866,
 +1. [...] 1927.

Tłum.: Spoczywaj w pokoju. Tu spoczywa w Bogu, panna Emma Girke, urodzona 15 sierpnia 1866 (roku)/ zmarła w 1927 (roku).

10	Olszyniec, cmentarz ewangelicki	1927
-----------	--	-------------

Płyta nagrobna prostokątna Adolfa Pinnon. Piaskowiec. Język niemiecki. Italika i fraktura. Wys.: 42 cm, szer.: 31,5 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 35,5 cm, szer.: 26,5 cm. Litera ryte, N-: 2-5,5 cm.

Hier ruht in Gott
 unser lieber Vater
 Adolf Pinnon
 *24.6.1889,
 +27.7.1927.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasz kochany ojciec, Adolf Pinnon, urodzony 24 czerwca 1889 (roku), zmarł 27 lipca 1927 (roku).

11	Olszyniec, cmentarz ewangelicki	1929
-----------	--	-------------

Płyta nagrobna prostokątna Mathilde Pinnon. Piaskowiec. Język niemiecki. Italika i fraktura. Wys.: 42 cm, szer.: 31,5 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 35,5 cm, szer.: 26,5 cm. Litera ryte, N-: 2-5,5 cm.

Hier ruht in Gott
 unsere liebe Mutter
 Mathilde Pinnon
 geb(orene) Krüger,
 *2.7.1893,
 +8.5.1929.

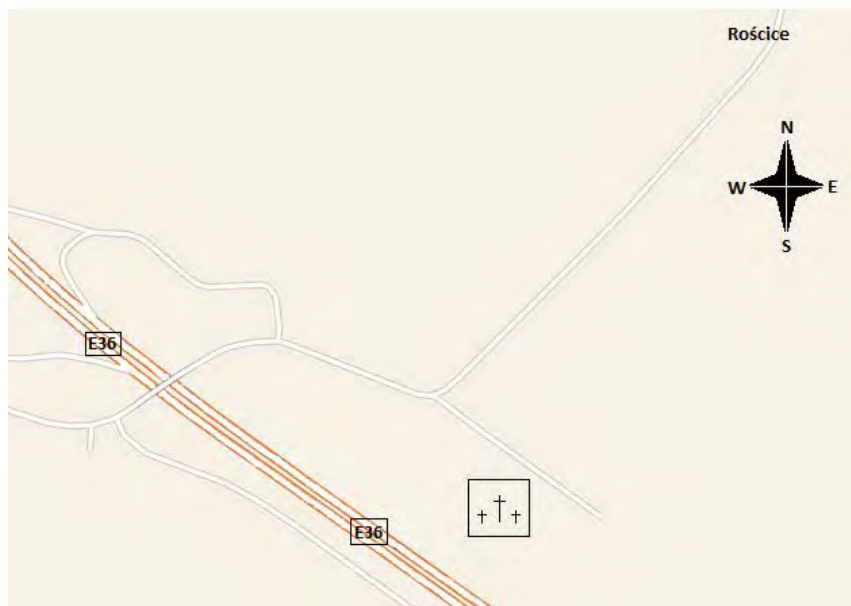
Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasza kochana mama, Mathilde Pinnon z domu Krüger, urodzona 2 lipca 1893 (roku), zmarła 8 maja 1929 (roku).

Płyta nagrobna prostokątna Emilie i Bernharda Liebich. Piaskowiec. W polu inskrypcyjnym krzyż. Język niemiecki. Italika. Wys.: 100 cm, szer.: 69 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 95 cm, szer.: 47 cm. Litery ryte, N-: 3-8 cm.

Hier ruhen im Herrn
Emilie Bernhard
Liebich Liebich
geb(orene) Pusel
1.5.1859 3.9.1851
1.5.1928 5.7.1935

Tłum.: Tu spoczywają w Panu, Emilie Liebich z domu Pusel, urodzona 1 maja 1859 (roku), zmarła 1 maja 1928 (roku), Bernhard Liebich, urodzony 3 września 1851 (roku), zmarł 5 lipca 1935 (roku).

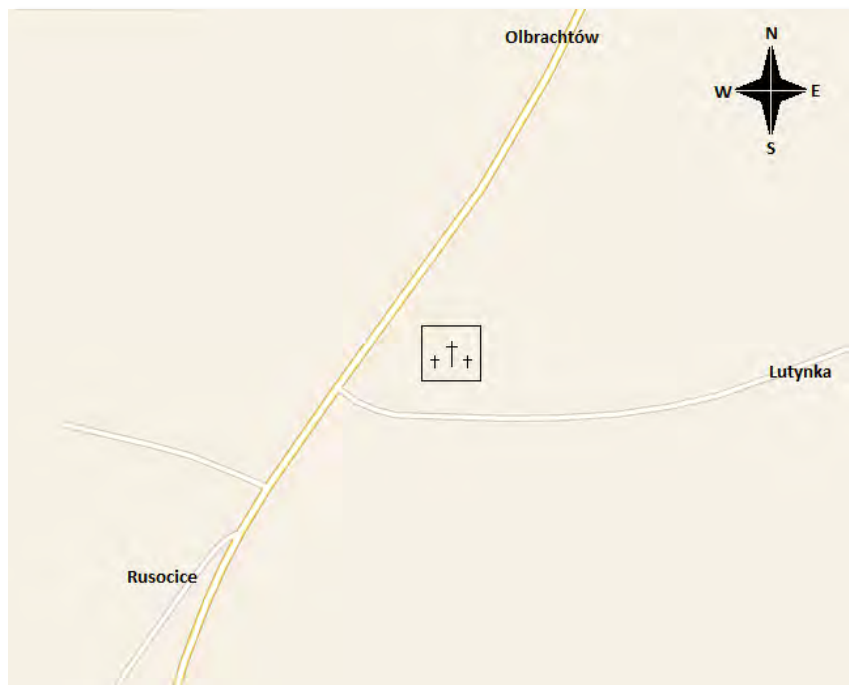
ROŚCICE

Rościce (niem. **Raussen**) – wieś położona w powiecie żarskim, w zachodniej części gminy wiejskiej Żary. Po raz pierwszy wzmiankowana w źródłach w 1460 r. Na przestrzeni wieków Rościcach zarządzali przedstawiciele rodów von Filtz, von Schönberg, von Köckeritz, von Gelnitz i von Unruh. W 1657 r. majątek wszedł w skład dóbr książąt żagańskich. W 1786 r. Rościce zakupił książę kurlandzki Piotr Biron, który zmarł w 1800 r. Następnie do 1940 r. miejscowość stanowiła własność książąt de Talleyrand-Perigord.

Cmentarz ewangelicki znajdował się za wsią w kierunku Bogumiłowa po lewej stronie. Aktualnie teren porasta las. Do dnia dzisiejszego zachował się drewniany krzyż leżący w trawie oraz kawałek nagrobka, który nie posiada inskrypcji.

RUSOCICE

Rusocice (niem. **Raussen**) – wieś położona w powiecie żarskim, w południowo-zachodniej części gminy wiejskiej Żary. Wspólnie z Drozdowem stanowi jedno sołectwo. W latach 1474-1512 znajdowała się we władaniu rodu von Filtz, a następnie von Schönberg. W 1522 r. weszła we władanie rodu von Köckeritz. W XVI i XVII w. Rusolicami zarządzali przedstawiciele rodów von Jornitz i von Gladis. Od 1671 r. do 1940 r. wioska stanowiła majątek książąt żagańskich. Miejscowość otoczona jest dużym kompleksem leśnym. Współcześnie w Rusolicach zamieszkuje około 40 osób.

Cmentarz ewangelicki znajdował się w dzisiejszym lesie za wsią w kierunku Żar po prawej stronie. W miejscu dawnego cmentarza nie zachowały najmniejsze ślady po jego istnieniu.

SIENIAWA
ŻARSKA

Sieniawa Żarska (niem. *Schönwalde*) – wieś położona w powiecie żarskim, w gminie wiejskiej Żary. Pierwsze wzmianki o miejscowości pochodzą z XIV w., kiedy stanowiła własność rodów Bibersteinów i Promnitzów. Znaczny rozwój osadnictwa nastąpił w XIX w. po wybudowaniu linii kolejowej. We wsi znajdują się liczne zabytki architektury, m.in. kościół gotycki z XIV w., budynek plebanii z 1737 r., oraz dwa budynki mieszkalne z końca XVIII w. W wiosce wychował się medalista olimpijski, Józef Tracz.

Cmentarz ewangelicki znajdował się w miejscu dzisiejszego katolickiego, jak i na terenie przykościelnym. Do dnia dzisiejszego zachowały się dwie inskrypcje.

1	Sieniawa Żarska, cmentarz ewangelicki	b.d.
---	--	-------------

Płyta nagrobna rodziny Nowok. Pomnik prostokątny. Piaskowiec. Italika. Wys.: 151 cm, szer.: 120 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 74 cm, szer.: 59 cm. Litery ryte, N-: 6,5-12,5 cm.

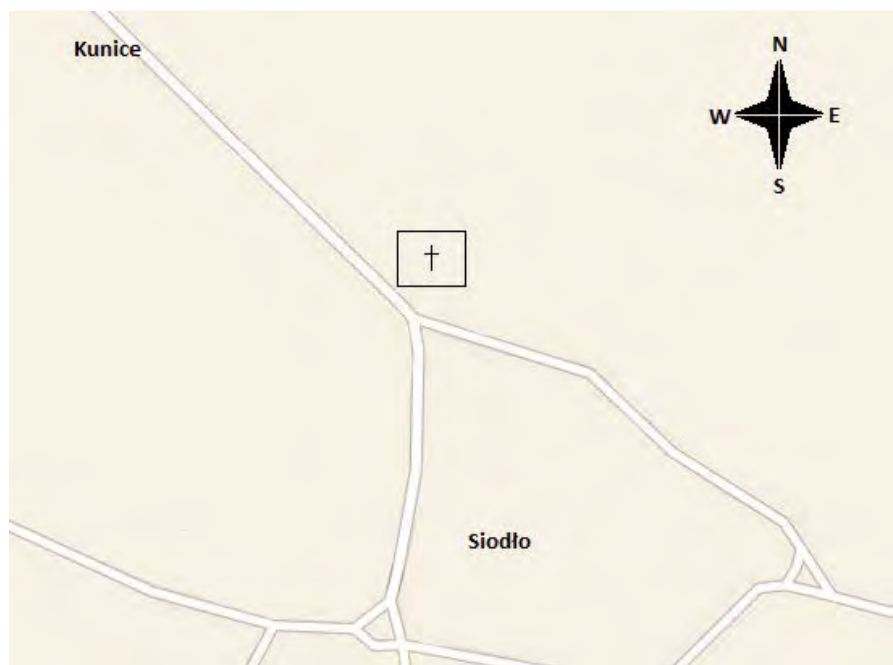
Tłum.: Miejsce spoczynku rodziny Nowok.

Płyta nagrobna Wilhelma Schmiechan. Grobowiec. Piaskowiec. Po bokach pola inskrypcyjnego ornamentyka kolumn. Italika. Wys.: 150 cm, szer.: 121 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 83 cm, szer.: 45 cm. Litery ryte, N-: 2-6 cm.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, właściciel dóbr ziemskich, Wilhelm Schmiechan, urodzony 19 września 1879 (roku), zmarł 25 sierpnia 1928 (roku) (A).
Błogosławieni, którzy umierają w Panu¹.

180

SIODŁO

Siodło (niem. **Zedel**) – wieś położona w powiecie żarskim, w gminie wiejskiej Żary. Po raz pierwszy wzmiankowana w 1260 r. W rozplanowaniu wielodrożnica. W XV w. należała do Ragewitzów. W miejscowości czynny XIX - wieczny cmentarz.

Cmentarz ewangelicki znajduje się na początku wsi od strony Kunic. Aktualnie teren porośnięty jest bujną roślinnością i lasem. Płyty przewracane, jeden grób rozkopany. Kilka zarysów mogił i grobowiec. Teren niezaśmiecony. Przed wejściem na nekropolię tablica informacyjna zawierająca podstawowe wiadomości jak rozpoznać miejsce po dawnych cmentarzach ewangelickich – cechy charakterystyczne.

1	Siodło, cmentarz ewangelicki	b.d.
---	-------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna NN. Pomnik kwadratowy. Piaskowiec, uszkodzony. Język niemiecki. Pismo humanistyczne. Wys.: 50 cm, szer.: 50 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 40 cm, szer.: 42 cm. Litery ryte, N-: 1,5-3 cm.

Beweint von Gattin wird
 von Kinder.
 Ruht hier ein treu Vaterherz
 Verträumt im Selig der früh
 bei Erde.
 Des [das] weh den irdichen
 Schmerz.
 Und trifft wen[n] wir auferstehe
 Dass wir uns Alte Wiederseh'n.

Tłum.: Oplakane przez małżonkę i dzieci spoczywa tutaj ojcowskie serce, rozmarzony we wczesnym błogosławieństwie przy ziemi, a tym, którym sprawiło to ziemski ból, i spotkają się po drugiej stronie, że się my wszyscy znów spotkamy.

2	Siołło, cmentarz ewangelicki	b.d.
---	-------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna NN. Pomnik kwadratowy. Piaskowiec, uszkodzony. Język niemiecki. Neogotyck. Wys.: 50 cm, szer.: 50 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 40 cm, szer.: 42 cm. Litera ryte, N-: 1,5-3 cm.

[---] die so
 [---] [-]e treu
 [---]
 [---] den Erde
 [---] edlich
 [---] Dein Heiland
 [---] Christ.

3	Siołło, cmentarz ewangelicki	b.d.
---	-------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Friedricha N. Pomnik uszkodzony. Piaskowiec. Pole inskrypcyjne zwieńczone półkoliście. Nad polem inskrypcyjnym widnieje rozeta. Język niemiecki. Italika, pismo humanistyczne i neogotyck. Wys.: 43,5 cm, szer.:

55 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 31,5 cm, szer.: 50 cm. Litery ryte, N-: 1,5-5,5 cm.

Ruhestätte
das
so früh entschlafenen Jüngling
Friedrich

Tłum.: Miejsce spoczynku przedwcześnie zmarłego młodzieńca Friedricha.

4	Siodło, cmentarz ewangelicki	b.d.
---	-------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna N. Meissner. Pomnik uszkodzony. Piaskowiec. Język niemiecki. Neogotyck. Wys.: 43,5 cm, szer.: 55 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 19 cm, szer.: 55 cm. Litery ryte, N-: 1,5-5,5 cm.

Meissner

Tłum.: Meissner.

5	Siodło, cmentarz ewangelicki	XX w.
---	-------------------------------------	--------------

Płyta nagrobna Leny Tschirge. Pomnik prostokątny. Piaskowiec. Pole inskrypcyjne zwieńczone trójkątnie. Nad polem inskrypcyjnym ozdobne elementy. Język niemiecki. Italika. Wys.: 69 cm, szer.: 36 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 40 cm, szer.: 36 cm. Litery ryte, N-: 2-3,5 cm.

Hier ruht in Gott
meine liebe [Frau]
unsere gute Mutter
Lena Tschirge
geb(orene) Pen[...]
*3.7.188[.]
+[..] .10.19[..]

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, moja kochana pani, nasza dobra mama, Lena Tschirge z domu Pen[...], (urodzona) 3 lipca 188[.] (roku), (zmarła) w październiku 19[..] (roku).

6	Siodło, cmentarz ewangelicki	1913
----------	-------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Augusta Schade. Pomnik prostokątny. Piaskowiec. Pole inskrypcyjne zwieńczone półkoliście. Język niemiecki. Pismo humanistyczne i italika. Wys.: 54,5cm, szer.: 49,5 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 48,5 cm, szer.: 40,5 cm. Litery ryte, N-: 1,5-6 cm.

Hier ruht in Gott
unsere liebe
Gatte und Vater
August Schade
geb(orene) d(en) 20. Juni 1848,
gest(orben) d(en) 22. August 1913.
Ruhe in Frieden!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasz kochany mąż i ojciec, August Schade, urodzony 20 czerwca 1848 (roku), zmarł 22 sierpnia 1913 (roku). Spoczywaj w pokoju!

7	Siodło, cmentarz ewangelicki	1920
----------	-------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Adolfa Wiesl. Pomnik prostokątny. Piaskowiec. Pole inskrypcyjne zwieńczone półkoliście. Nad polem inskrypcyjnym krzyż z inskrypcją. Język niemiecki. Pismo humanistyczne. Wys.: 104 cm, szer.: 52 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 56 cm, szer.: 35 cm. Litery ryte, N-: 1,5-5 cm.

A	Ruhe sanft!
	Hier ruht in Gott
	mein innigliebster
	Mann, mein

[...]sorgender Vater
Adolf Weisl,
*9. August 1891,
+8. Februar 1920.
B [---]
[---] früh doch
Gottes [-]

Tłum.: Spoczywaj w pokoju! Tu spoczywa w Bogu, mój najukochańszy mąż, mój opiekuńczy Ojciec, Adolf Weisl, (urodzony) 9 sierpnia 1891 (roku), (zmarł) 8 lutego 1920 (roku) (A). [---], [---] za wcześnie, Bóg [-] (B).

8	Siodło, cmentarz ewangelicki	1920
---	------------------------------	------

Płyta nagrobna Augusty Menzel. Pomnik prostokątny. Piaskowiec. Pole inskrypcyjne zwieńczone półkoliście. Nad polem inskrypcyjnym krzyż. Język niemiecki. Pismo humanistyczne. Wys.: 62 cm, szer.: 51 cm. Litery ryste, N-: 1,5-5,5 cm.

A Hier ruht in Frieden
unsere liebe Mutter
Schwieger u(nd) Großmutter
Auguste Menzel
geb(orene) Lange
*4. August 1857,
+22. Februar 1920.
B Unvergeßlich bleibst Du in
den Herzen Deiner Kinder'n.

Tłum.: Tu spoczywa w pokoju, nasza kochana mama, szwagierka i babcia, Auguste Menzel z domu Lange, (urodzona) 4 sierpnia 1857 (roku), (zmarła) 22 lutego 1920 (roku) (A). Niezapomniana pozostaniesz w sercach swoich dzieci (B).

9	Sioł, cmentarz ewangelicki	1920
---	-----------------------------------	------

Płyta nagrobna Hermanna Großmann. Pomnik prostokątny. Piaskowiec. Pole inskrypcyjne zwieńczone trójkątnie. Nad polem inskrypcyjnym krzyż. Po obu stronach krzyża ozdobne symbole liście. Język niemiecki. Neogotyck. Wys.: 78 cm, szer.: 41 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 47 cm, szer.: 34,5 cm. Litera ryte, N-: 1,5-5 cm.

Ruhe sanft!
 Hier ruht in Gott
 mein lieber Mann,
 unser guter Vater,
 Schwieger u(nd) Großvater
 Herman(n) Großmann
 ans Kautz
 *28. Nov(em)b(e)r 1845,
 +23. Nov(em)b(e)r 1920.

Tłum.: Spoczywaj w pokoju! Tu spoczywa w Bogu, mój kochany mąż, nasz dobry tato, szwagier i dziadek, Hermann Großmann z [...]¹, (urodzony) 28 listopada 1845 (roku), (zmarł) 23 listopada 1920 (roku).

10	Sioł, cmentarz ewangelicki	1921
----	-----------------------------------	------

Płyta nagrobna Pauliny Arlt. Pomnik prostokątny. Piaskowiec. Pole inskrypcyjne zwieńczone półkolem. Nad polem inskrypcyjnym krzyż. Język niemiecki. Italika. Wys.: 78 cm, szer.: 41 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 66 cm, szer.: 49 cm. Litera ryte, N-: 2-6 cm.

Hier ruht in Gott
 unsere liebe Mutter
 und Großmutter,
 Pauline Arlt
 geb(orene) Apelt

¹ Miejscowość aktualnie nieistniejąca.

*2.1.1865,
+3.4.1921.
Ruhe sanft!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasza kochana mama i babcia, Pauline Arlt z domu Apelt, (urodzona) 2 stycznia 1865 (roku), (zmarła) 3 kwietnia 1921 (roku). Spoczywaj w pokoju!

11	Siodło, cmentarz ewangelicki	1921
----	------------------------------	------

Płyta nagrobna Augusty Löbel. Pomnik prostokątny. Piaskowiec, uszkodzony. Pole inskrypcyjne zwieńczone półkoliście. Język niemiecki. Italika. Wys.: 101 cm, szer.: 51 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 61 cm, szer.: 45 cm. Litery ryte, N-: 2-5,5 cm.

A	Hier ruht in Gott meine liebe Frau unsere gute Mutter und Grossmutter Auguste Löbel geb(orene) Erförth, *12.Januar 1857, +3 December 1921.
B	Rastlos tätig stets hienieden, Schlumm're nun in Gottes Frieden!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, moja kochana Pani, nasza dobra mama i babcia, Auguste Löbel, z domu Erförth, (urodzona) 12 stycznia 1857 (roku), (zmarła) 3 grudnia 1921 (roku) (A). Bez wytchnienia ciągle pracowałeś/działałeś na tym świecie, Spoczywaj teraz w Bożym pokoju! (B).

12	Siołło, cmentarz ewangelicki	1921
-----------	-------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Leokadie Strumpf. Pomnik prostokątny. Piaskowiec. Pole inskrypcyjne zwieńczone półkoliście. Nad polem inskrypcyjnym krzyż. Język niemiecki. Italika. Wys.: 68,5 cm, szer.: 48 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 51 cm, szer.: 42,5 cm. Litery ryte, N-: 2-4,5 cm.

Hier ruht
Unsere liebe Mutter
Leokadie Strumpf
*15.10.1849,
+6.12.1921.
Ruhe sanft!

Tłum.: Tu spoczywa, nasza kochana mama, Leokadie Strumpf, (urodzona) 15 października 1849 (roku), (zmarła) 6 grudnia 1921 (roku). Spoczywaj w pokoju!

13	Siołło, cmentarz ewangelicki	1922
-----------	-------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Karla Mendel. Pomnik prostokątny. Piaskowiec. Pole inskrypcyjne zwieńczone półkoliście. Nad polem inskrypcyjnym krzyż. Język niemiecki. Italika i fraktura. Wys.: 58 cm, szer.: 42,5 cm. Litery ryte, N-: 1,5-5,5 cm.

Hier ruht in Gott
mein lieber Mann,
unser guter Vater,
Karl Mendel
*4.2.1850,
+20.6.1922.
Ruhe sanft!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, mój kochany mąż, nasz dobry ojciec, Karl Mendel, (urodzony) 4 lutego 1850 (roku), (Zmarł) 20 czerwca 1922 (roku). Spoczywaj w pokoju!

14	Siodło, cmentarz ewangelicki	1927
-----------	-------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Marii Standke. Pomnik prostokątny. Piaskowiec. Język niemiecki. Italika. Wys.: 61 cm, szer.: 44,5 cm. Litera ryte, N-: 2,5-6 cm.

Hier ruht
unsere liebe Mutter
Marie Standke
*31.12.1855,
+4.4.1927.

Tłum.: Tu spoczywa, nasza kochana mama, Marie Standke, (urodzona) 31 grudnia 1855 (roku), (zmarła) 4 kwietnia 1927 (roku).

15	Siodło, cmentarz ewangelicki	1927
-----------	-------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Augusty Löbel. Pomnik prostokątny zwieńczony półowalnią, uszkodzony. Piaskowiec. Nad polem inskrypcyjnym krzyż z napisem. Po bokach krzyża ozdobny ornament. Język niemiecki. Italika. Wys.: 102 cm, szer.: 54 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 100 cm, szer.: 50 cm. Litera ryte, N-: 2-6 cm.

(A)	Ruhe sanft!
(B)	Hier ruht in Gott
	meine liebe Frau,
	unsere gute Mutter
	und Grossmutter
	Auguste Löbel
	geb(orene) Erfarth,
	*18. [-]1857,
	+23. Dezember 1927.

Tłum.: Spoczywaj w pokoju! (A) Tu spoczywa w Bogu, moja kochana żona, nasza dobra mama i babcia, Auguste Löbel z domu Erfarth, (urodzona) 18 [-] 1857 (roku), (zmarła) 23 grudnia 1927 (roku) (B).

16	Siodło, cmentarz ewangelicki	1934
-----------	-------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Ernestiny Stehn. Pomnik prostokątny. Granit. Nad polem inskrypcyjnym symbol liścia palmowego. Język niemiecki. Italika. Wys.: 68 cm, szer.: 58 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 44 cm, szer.: 34 cm. Litera rytu, N-: 1,5-5,5 cm.

Hier
ruht in Gott
Ernestine Stehn
geb(orene) Schubert
*4.10.1857 +16.8.1934.
Ruhe sanft!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, Ernestine Stehn z domu Schubert, (urodzona) 4 października 1857 (roku), (zmarła) 16 sierpnia 1934 (roku). Spoczywaj w pokoju!

17	Siodło, cmentarz ewangelicki	1934
-----------	-------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Emilii Kammler. Pomnik prostokątny. Granit. Pole inskrypcyjne zwieńczone półkoliście. Język niemiecki. Italika. Wys.: 84 cm, szer.: 52 cm. Litera rytu, N-: 2-6 cm.

Hier
ruht in Gott
Emilie
Kammler

geb(orene) Purschel

*10.7.1857

+4.12.1934

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, Emilie Kammler z domu Purschel, (urodzona) 10 lipca 1857 (roku), (zmarła) 4 grudnia 1934 (roku).

18	Siodło, cmentarz ewangelicki	1935
----	------------------------------	------

Płyta nagrobna Pauline Röhnisch. Pomnik prostokątny. Piaskowiec. Pole inskrypcyjne zwieńczone półkoliście. Nad polem inskrypcyjnym krzyż. Język niemiecki. Italika. Wys.: 96 cm, szer.: 52 cm. Litery ryte, N-: 1,5-6 cm.

A Hier ruht in Gott

unsere liebe Mutter

Pauline Röhnisch

geb(orene) Menzel

*28.9.1849

+12.7.1935

B Unvergesslich

bleibst Du in den Herzen

deiner Kinder

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasza kochana mama, Pauline Rönisch z domu Menzel, (urodzona) 28 września 1849 (roku), (zmarła) 12 lipca 1935 (roku) (A). Niezapomniana pozostaniesz w sercach swoich dzieci (B).

19	Siodło, cmentarz ewangelicki	1937
----	------------------------------	------

Płyta nagrobna Augusty Wendel. Pomnik prostokątny. Piaskowiec. Pole inskrypcyjne zwieńczone półkoliście. Nad polem inskrypcyjnym krzyż. Język niemiecki. Italika. Wys.: 80 cm, szer.: 46,5 cm. Litery ryte, N-: 2-6 cm.

Friedlich ruht

in dieser Stätte

unsere liebe Mutter
 Auguste Wendel
 geb(orene) Schetter
 *11.6.1861
 +20.9.1937

Tłum.: Spokojnie spoczywa w tym miejscu, nasza kochana mama, Auguste Wendel z domu Schetter, (urodzona) 11 czerwca 1861 (roku), (zmarła) 20 września 1937 (roku).

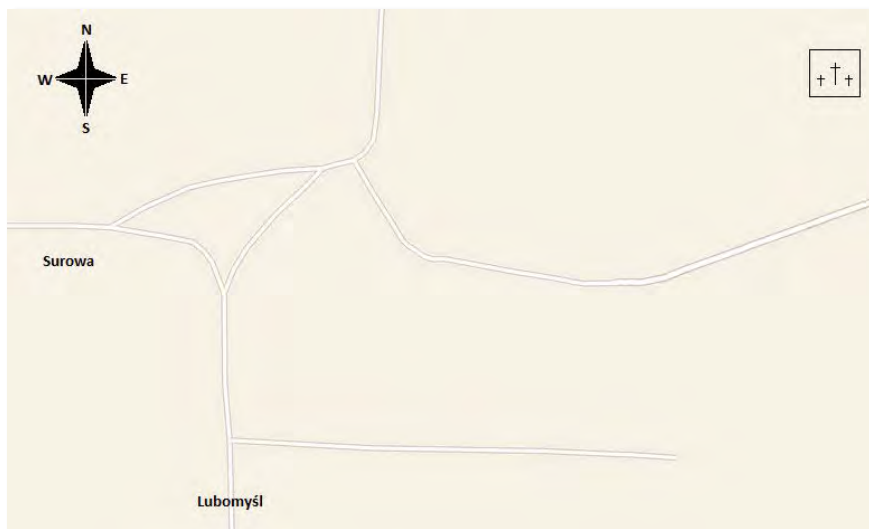
20	Siodło, cmentarz ewangelicki	1939
----	------------------------------	------

Płyta nagrobna Ottilie i Augusta Penkert. Pomnik prostokątny. Piaskowiec. Pole inskrypcyjne zwieńczone półkoliście. Nad polem inskrypcyjnym krzyż. Język niemiecki. Italika. Wys.: 96 cm, szer.: 52 cm. Litera ryte, N-: 2-6 cm.

Hier ruhen
 Ottilie Penkert
 geb(orene) Sinke
 *4.5.1861 +19.9.1935
 August Penkert
 *23.5.1853 +22.5.1939
 Unvergesslich!

Tłum.: Tu spoczywają, Ottilie Penkert z domu Sinke, (urodzona) 3 maja 1861 (roku), (zmarła) 19 września 1935 (roku), August Penkert, (urodzony) 23 maja 1853 (roku), (zmarł) 22 maja 1939 (roku). Niezapomniani!

SUROWA

Surowa (niem. **Syrau**) – wieś położona w powiecie żarskim, w północnej części gminy wiejskiej Żary. Po raz pierwszy wzmiankowana w 1292 r. Założona w układzie ulicowo-placowym. Przez stulecia miejscowością władali liczni przedstawiciele szlachty. Współczesna zabudowa wsi pochodzi z końca XIX w. Obecnie miejscowość zamieszkuje około 150 osób.

Cmentarz ewangelicki znajduje się w lesie za wsią. Teren jest mocno zarośnięty. Płyty przewracano i częściowo potłuczono. Przed wejściem na teren nekropolii ustawiono tablice, na których widnieje informacja, że wstęp na teren cmentarza jest zabroniony ze względu na to, że niektóre grobowce grożą zawaleniem.

1	Surowa, cmentarz ewangelicki	1881
---	-------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Augusty Habermann. Płyta prostokątna. Piaskowiec, uszkodzony. W górnych rogach pola inskrypcyjnego ozdobne ornamenty roślinne. Język niemiecki. Italika. Wys.: 42 cm, szer.: 42 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 40 cm, szer.: 40 cm. Litery ryte, N-: 1,5-4,5 cm.

A
 Hier ruhet in Gott
 unsere iniggeliebte Tochter
 Auguste Clara

Habermann,
 geb(oren) d(en) 20. April 1860,
 gest(orben) d(en) 7. Nov(em)b(e)r 1881.
 B Der Mensch ist nur der Westgeh[---]
 Oft [---] er sort im besten Mühen.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasza najukochańsza córka, Auguste Clara Habermann, urodzona 20 kwietnia 1860 (roku), zmarła 7 listopada 1881 (roku) (A). Człowiek jest tylko [---], często zrobi wszystko, co w jego mocy (B).

2	Surowa, cmentarz ewangelicki	1888
---	------------------------------	------

Płyta nagrobna NN Vietz i Pauliny NN. Płyta prostokątna, uszkodzona. Piaszkowiec. Język niemiecki. Italika. Wys.: 44 cm, szer.: 45 cm. Litery ryte, N-: 1,5-4,5 cm.

Vietz geb(orene) Neumann
 Ehegattin des Häuslers
 Gottlieb Vietz allhier.
 geb(oren) d(en) 18. Aug(ust) 1856,
 gest(orben) d(en) 11. März 1888.
 [-] Tochter [---]
 Pauline M[-]
 geb(oren) d(en) 6. Mai [---]
 gest(orben) d(en) 30. Mai [---]

Tłum.: (Tu spoczywa) Vietz z domu Neumann, żona chałupnika Gottlieba Vietz tutejszego, urodzona 18 sierpnia 1856 (roku), zmarła 11 marca 1888 (roku). [-] córka [---], Pauline M[-] urodzona 6 maja [---], zmarła 30 maja [---].

3	Surowa, cmentarz ewangelicki	1899
----------	-------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Ernestiny Müller. Płyta prostokątna. Piaskowiec, marblit. W rogach i po bokach pola inskrypcyjnego ozdobne ornamenty. Język niemiecki. Italika. Wys.: 61 cm, szer.: 50 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 48 cm, szer.: 36,5 cm. Litera ryte, N-: 1,5-5,5 cm.

A	Hier ruhet in Gott unsere liebe Mutter Ernestine Emilie Müller geb(orene) Blobel, geb(oren) d(en) 3. Sept(em)b(e)r 1819, gest(orben) d(en) 15. Mai 1899.
B	Dort in jenen Himmelshöh'n Werden wir uns wiederseh'n.

Tłum.: tu spoczywa w Bogu, nasza kochana mama, Ernestine Emilie Müller z domu Blobel, urodzona 3 września 1819 (roku), zmarła 15 maja 1899 (roku) (A). Tam na tych niebiańskich wyżynach, znów się spotkamy (B).

4	Surowa, cmentarz ewangelicki	b.d.
----------	-------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Emila Schötzte. Płyta prostokątna zakończona owalnie, uszkodzona. Piaskowiec. W polu inskrypcyjnym na górze krzyż. Język niemiecki. Neogotyck. Wys.: 43 cm, szer.: 47,5 cm. Litera ryte, N-: 2-6,5 cm.

Hier ruhet in Gott
 mein lieber Mann
 der Mühlenbesitzer
 Emil Schötzte
 *11.8.1869,

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, mój kochany mąż, właściciel młyna, Emil Schötzte, urodzony 11 sierpnia 1869 (roku).

5	Surowa, cmentarz ewangelicki	b.d.
----------	-------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna NN. Płyta prostokątna. Marblit, pobity. Język niemiecki. Fraktura i italika. Wys.: 42 cm, szer.: 42 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 40 cm, szer.: 40 cm. Litery ryte, N-: 1,5-4,5 cm.

A	Erne(stine) geb(orene) [...] geb(oren) d(en) 21 [...] gest(orben) d(en) 26. M[...]
B	Schlaf wohl Du treues Mu[...] Schlaf wohl von Kummer u(nd) von[--] Wohl Dir, Du bist von alle u(nd) Sch[--] Nun in dem Grabe wohl geh[...]

Tłum.: (Tu spoczywa) Erne(stine), z domu [...], urodzona 21[...], zmarła 26 [...] (A). Śpij dobrze wierna [...], śpij dobrze z żalu i [--], Cieszę się, że jesteś ze wszystkimi i [---], cóż w grobie [...] (B).

6	Surowa, cmentarz ewangelicki	b.d.
----------	-------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna NN. Płyta prostokątna. Piaskowiec, uszkodzony. Język niemiecki. Italika. Wys.: 72 cm, szer.: 63 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 63 cm, szer.: 42 cm. Litery ryte, N-: 1,5-3 cm.

Oft betrübt in seinem Leben
 Lauf!
 Fortgerissen von der Erde
 Kummer,
 Fuhr er himmel[--] zum
 Vater auf.
 [-] sind[---] ge[---]
 von Schmerzen.
 An den [---] nun [---]

[---] stehn;
[---] Ruhe ihre
Herzen
Nur ein [---] Trost das
Wiedersehn.

Tłum.: Często w swoim życiu, oderwana od ziemskiego smutku, prowadźcie do ojca, [---] bólu. [---] spoczywaj Twoje serce, tylko jedno [---] pocieszenie na do widzenia.

7	Surowa, cmentarz ewangelicki	b.d.
---	------------------------------	------

Płyta nagrobna NN. Płyta prostokątna. Piaskowiec. Język niemiecki. Neogotyck. Wys.: 47 cm, szer.: 35,5 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 63 cm, szer.: 42 cm. Litera ryte, N-: 1-3 cm.

Friede sei mit deiner
Asche Trude!
Schmer, voll Mutter, gingst
du ein zur Ruh.
Denn der Erde Kampf [--]
Plage mude.
[---]test du der besser u(nd) he-
math in.
Mit dem Trost verließest
du die Deinen:
Gott wird uns im him-
mel neu vereinen.

Tłum.: Pokój niech będzie Twoim popiołom! Bolesna matka poszła odpocząć, bo ziemski walka [---], najlepsze i domowe [---], z komfortem jakim opuściłeś: Bóg pomoże nam w pełnym połączeniu.

8	Surowa, cmentarz ewangelicki	1903
----------	-------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Franza Schmidta. Płyta prostokątna. Piaskowiec, marblit. Nad polem inskrypcyjnym wypukły element ozdobny. Na około pola inskrypcyjnego ozdobne ornamenty. Język niemiecki. Fraktura i italika. Wys.: 67 cm, szer.: 53,5 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 45,5 cm, szer.: 34 cm. Litery ryte, N-: 1,5-4,5 cm.

A	Hier ruht in Gott mein lieber Mann, unser guter Vater, der Ausgedinger Franz Schmidt, geb(oren) d(en) 23. April 1839, gest(orben) d(en) 31. Okt(o)b(e)r 1903.
---	---

B	Wieviel hast Du in stiller Ruh Geduldet und ertragen. Bis Gott Dir schloss die Augen zu Und löste Deine Plagen.
---	--

Tłum.: tu spoczywa w Bogu, nasz kochany ojciec, emerytowany gospodarz, Franz Schmidt, urodzony 23 kwietnia 1839 (roku), zmarł 31 października 1903 (A). Ile tolerowałeś i zniosłeś w spokojnym pokoju. Dopóki Bóg nie zamknął waszych oczu I uwolnił wasze plagi (B).

9	Surowa, cmentarz ewangelicki	1916
----------	-------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Maxa Schulze. Płyta prostokątna, uszkodzona. Piaskowiec. Nad polem inskrypcyjnym wypukła figura-twarz Jezusa w wieńcu ozdobionym kokardą. Język niemiecki. Italika. Wys.: 104,5 cm, szer.: 65,5 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 67,5 cm, szer.: 52 cm. Litery ryte, N-: 2-5,5 cm.

Hier ruht in Gott
 unser lieber Sohn und Bruder

Max Schulze

Inf. Reg. Nr. 12¹., geb(oren) d(en) 6. Jan(ua)r 1891,
gest(orben) fürs Vaterland d(en) 21. Okt(ober) 1915

im Lazarett zu Mainz.

Zum ehrenden Gedächtnis unserer fürs
Vaterland gefallen lieben Söhne u(nd) Brüder

Kurt und Bernhard

Offizier Stellvertr(eter) Inf. Reg. Nr. 102.

Inf. Reg. Nr. 24. geb(oren) d(en) 23. Okt(ober) 1893,
geb(oren) d(en) 30. Aug(ust) 1889, gest(orben) d(en) 15. Febr(uar) 1916
gest(orben) d(en) 26. Mai 1916 bei Sapiigneulla
bei Chavonne [Frankreich] Neuville

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasz kochany syn i brat, Max Schulze, urodzony 6 stycznia 1891 (roku), oddał życie za Ojczyznę 21 października 1915 (roku) w szpitalu wojskowym w Moguncji. Na honorowe wspomnienie naszych poległych synów i braci za Ojczyznę Kurta zastępcy oficera urodzonego 20 sierpnia 1889 (roku), zmarłego 26 maja 1916 (roku) w Chavonne (Francja) i Bernharda urodzonego 23 października 1893 (roku), zmarłego 15 lutego 1916 (roku) w Sapiigneulla (Francja).

10	Surowa, cmentarz ewangelicki	1925
----	------------------------------	------

Płyta nagrobna Augusty i Ernsta Lange. Płyta prostokątna. Piaskowiec. Płyta zwieńczona ozdobnym frontonem. Język niemiecki. Neogotyck. Wys.: 100 cm, szer.: 83 cm. Litera ryte, N-: 2,5-8 cm.

A	Hier ruhen in Friden unsere lieben Eltern, Schwieger- und Grosseltern
Auguste Lange geb(oren) 22. September 1853, gest(orben) 29. Januar 1921.	Ernst Lange geb(oren) 17. Juni 1843, gest(orben) 25. Dezember 1925.

¹ Autorzy podejrzewają, że są tu numery jednostki, w której zmarły służył.

B

Die Leben die Der Tod getrennt.
Vereint der himmel wieder.

Tłum.: Tu spoczywają w spokoju nasi kochani rodzice, teściowie i dziadkowie, Auguste Lange urodzona 22 września 1853 (roku), zmarła 29 stycznia 1921 (roku) i Ernst Lange urodzony 17 czerwca 1843 (roku), zmarł 25 grudnia 1925 (roku) (A). Życie kończy się śmiercią. Ponownie zjednoczeni w niebie (B).

WŁOSTÓW

Włostów (niem. **Nissmenau**) – wieś położona w powiecie żarskim, w północno-wschodniej części gminy wiejskiej Żary. Wspólnie z Dąbrowcem stanowi jedno sołectwo. Po raz pierwszy wzmiankowana w 1381 r. jako własność rodów von Wiedebach i von Seltau. W kolejnych stuleciach Włostów wchodził w skład dóbr rodu von Rothenburg oraz rodziny Petri. W 1820 r. majątek kupił ród von Gritzner. Jego przedstawicielami byli Adolf – zm. w 1851 r. i Adolf Friedrich – zm. w 1859 r. Ziemie po zmarłym mężu odziedziczyła wdowa Sophie Eleonore Gritzner. Kolejnymi właścicielami Włostowa były rodziny von Massow i von Lucke, a od 1929 r. do 1945 r. ród von Zürn. W wiosce zachowały się ruiny pałacu wzniesionego w 1803 r. przy wykorzystaniu murów budynku z XV/XVI w. W jego pobliżu znajduje się kompleks parkowy z przełomu XVIII/XIX w.

Cmentarz ewangelicki znajdował się w miejscu dzisiejszego katolickiego. Wśród polskich nagrobków można dostrzec zarysy mogił niemieckich oraz tablic niestety już bez inskrypcji. Na zarysach mogił mieszkańcy ustawili drewniane krzyże zapewne w celu uczczenia pamięci o zmarłych.

ZŁOTNIK

Złotnik (niem. **Reinswalde**) – wieś położona w powiecie i gminie Żary. W miejscowości znajdują się ruiny kościoła z XIV-XV w. oraz spichlerz wraz z dworem sołtysim z XVIII w. Pod koniec II wojny światowej we wsi stacjonowała 36 Dywizja Grenadierów SS Dirlewangera, wcześniej brutalnie pacyfikująca powstanie warszawskie i Słowackie Powstanie Narodowe. O miejscowość toczyły się ciężkie boje z użyciem ciężkiej artylerii i lotnictwa. W pobliżu Złotnika zginął wysoki rangą oficer Armii Czerwonej za co w odwecie rozstrzelano kilkunastu żołnierzy SS.

Cmentarz ewangelicki znajduje się nieopodal ruin kościoła ewangelickiego. Współcześnie teren ten zagospodarowano na cmentarz katolicki, a ewangelickie płyty nagrobne byłych mieszkańców ustawiono jako lapidarium wraz z ufundowaną tablicą poświęconą przedwojennym mieszkańcom Złotnika. W pierwotnych miejscach pozostawiono zaledwie 4 groby. Między kościołem ewangelickim, a cmentarzem ustawiono pomnik poświęcony poległym złotniczom podczas I wojny światowej.

2	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1893
---	-------------------------------	------

3	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1896
----------	--------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Johanny Scheider. Płyta prostokątna. Piaskowiec, Marblit. Na frontonie ozdobne linie. Nad polem inskrypcyjnym ornament roślinny. Język niemiecki. Italika i fraktura. Wys.: 161 cm, szer.: 75 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 58 cm, szer.: 50 cm. Litera ryte, N-: 2,5-6 cm.

A	Hier ruhet in Gott meine liebe Frau, uns(ere) Mutter Johanne Christiane Scheider, geb(orene) Bräuniger, Ehefrau des Bauergutsbesitzers Traugott Scheider, geb(oren) d(en) 26. März 1827, gest(orben) d(en) 27. Mai 1896.
B	Leichentext: I Petri 1. V(ers) 3-4.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, moja kochana pani, nasza mama, Johanne Christiane Scheider, z domu Bräuniger, żona właściciela ziemskiego, Traugotta Scheider, urodzona 26 marca 1827, zmarła 27 maja 1896. List św. Pawła, rozdział 1, wers 3-4 (Gdy wybierałem się do Macedonii, prosiłem cię, żebyś pozostał w Efezie i żebyś pewnym ludziom przykazał, aby nie nauczali inaczej niż my. I nie zajmowali się baśniami i nie kończącymi się rodowodami, które przeważnie wywołują spory, a nie służą dziełu zbawienia Bożego, które jest z wiary) (B).

4	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1896
----------	--------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Johanna Hübner. Płyta prostokątna. Piaskowiec, marblit. Nad płytą krzyż z wypukłą głową Chrystusa. Język niemiecki. Italika i fraktura. Wys.: 170 cm, szer.: 62 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 42 cm, szer.: 37,5 cm. Litera ryte, N-: 1,5-5,5 cm.

Hier ruhet in Gott
 unser lieber Vater
 der Bauergutsbesitzer
 Johann Traugott
 Hüner,
 geb(oren) d(en) 2. Jan(uar) 1833,
 gest(orben) d(en) 2. Sept(em)b(er) 1896.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasz kochany ojciec, właściciel ziemski, Johann Traugott Hübner, urodzony 2 stycznia 1833 (roku), zmarł 2 września 1896 (roku).

5	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1896
---	-------------------------------	------

Płyta nagrobna Augusta Müllera. Płyta prostokątna. Marblit i piaskowiec. Płyta zwieńczona krzyżem z płaskorzeźbami kwiatów. W polu inskrypcyjnym w rogach gwiazdki. Język niemiecki. Italika i pismo humanistyczne. Wys.: 246 cm, szer.: 64 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 44,5 cm, szer.: 38 cm. Litery ryte, N-: 1,5-7,5 cm.

A Hier ruhet
 im Herrn seinem Erlöser
 unser inniggeliebter guter Gatte
 und Vater, der Bauergutsbesitzer
 und Kirchenvorsteher
 August Müller,
 geb(oren) d(en) 27. Februar 1850,
 gest(orben) d(en) 3. Dezember 1896.

B So ruh‘ ich nun meines Hirten Armen,
 Er kann u(nd) will mein ew’ger Friede sein,
 Mein Schmuck u{nd} Ehrenkleid ist sein Erbarmen
 Und sein Verdienst macht mich gerecht u(nd) rein.

C Du rufst ich solge gern
 Der Stimme meines Herrn,
 Schau aber auch die Waisen an,

Oh ich sie schon verlassen kan(n)t
Der übernim(m)st mit meiner Seele
Zugle ich, die true Vaterstelle,
O, Gattin, Kinder weinet nicht
Gott, selbs erfüllet ja, die Pflicht,
Die ich, hier noch erfüllen soll;
Nun, Gattin, Kinder, lebet wohl.

Tłum.: Tu spoczywa w Panu Zbawicielu, nasz drogi umiłowany mąż i ojciec, właściciel ziemski i kościelny, August Müller, urodzony 27 lutego 1850 (roku), zmarł 3 grudnia 1896 (roku) (A). Więc teraz odpoczywasz mój biedny pastorz, On może i chce być moim wiecznym pokojem. Moja biżuteria i ubiór honorowy są jego miłosierdziem i jego zasługi uczyniły mnie uczciwym i czystym (B). Nazywasz mnie szczęśliwym, Głos mojego pana, Ale spójrz też na sieroty, Och, nie mogę jej jeszcze zostawić, On przejmuje moją duszę, Trenuję, prawdziwe miejsce ojca, Żona, dzieci nie płaczcie, Sam Bóg wypełnia obowiązki, Które wciąż powinienem spełnić; Cóż, moja żono, dzieci, życie dobrze (C).

6**Złotnik, cmentarz ewangelicki****XX w.**

Krzyż. Granit. Język niemiecki. Italika. Wys.: 74 cm, szer.: 44 cm. Litery ryte, N-: 2-3,5 cm.

Ruhet sanft!

Tłum.: Spoczywaj w pokoju!

7**Złotnik, cmentarz ewangelicki****XX w.**

Płyta nagrobna rodziny Berthold. Płyta prostokątna. Marblit. Płyta zwieńczona owalnie. Język niemiecki. Italika, fraktura i pismo humanistyczne. Wys.: 50 cm, szer.: 30 cm. Litery ryte, N-: 1,5-4,5 cm.

Tłum.: Miejsce spoczynku rodziny właściciela gospodarstwa Berthold.

Tłum.: Miejsce spoczynku rodziny Hänsel.

[illegible]

Tłum.: Tu, [---], siostra, Ern[estine?], urodzona, zmarła (A). Kto wem nie wie-
rzy ma życie wieczne. Ewangelia wg św. Jana 6, wers 47 (B).

10	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1900
-----------	--------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Marie Müller. Płyta prostokątna. Marblit i piaskowiec. Płyta
zwieńczona figurą anioła (bez dłoni). Anioł trzyma gałązkę oliwną. Nad polem
inskrypcyjnym ozdobny ornament. Pod inskrypcją ozdobna linia. Język nie-
miecki. Italika i pismo humanistyczne. Wys.: 261 cm, szer.: 72,5 cm. Pole
inskrypcyjne: wys.: 46 cm, szer.: 41 cm. Litera ryte, N-: 1,5-7 cm.

A	Hier ruhet in Gott meine inniggeliebter Tochter, unsere gute Schwester, Jungfrau Marie Auguste Müller, geb(oren) d(en) 11. Mai 1876, gest(orben) d(en) 16. Juni 1900.
B	Gebeugt steh ich an deinem Grabe, Geliebte Tochter! Bitt'rer Schmerz Zerreisst das mütterliche Herz, Indem ich dich verloren habe!
C	Wenn [---] Him- mel [-] Die [---] [...]eht Kommst [---] Engel muder, Pflicht die [--] dieser [-] Trägt sich in [-] [...]ster Quelle Wo ertront das höchste Lied. Dass sie, dort in Gottes Nahe Ewig dustet, ewig blicht.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, moja najukochańsza córka, nasza dobra siostra,
panna Marie Auguste Müller, urodzona 11 maja 1876 (roku), zmarła

16 czerwca 1900 (roku) (A). Stoję oparta nad Twoim grobem kochana córko! Gorzki ból rozdziera matczyne serce, podczas gdy Cię straciłam! (B). [---] Gdzie rodzi się najwyższa pieśń. Że ona, tam blisko Boga, Wiecznie [...], wiecznie [...]. (C)

11	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1901
-----------	--------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Joh(anny) Rosiny Hänisch. Płyta prostokątna. Białe marblit i piaskowiec. Płyta zwieńczona owalnie. Nad tablicą krzyż. Język niemiecki. Neogotyck. Wys.: 179 cm, szer.: 52 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 42 cm, szer.: 33 cm. Litera ryte, N-: 2,5-6 cm.

A	Leichentext :
	Joha[...] 17,24.
B	Hier ruhet in Gott
	Frau
	Joh(anna) Rosina
	Hänisch
	geb(orene) Hohlier
	geb(oren) d(en) 11. Mai 1818,
	gest(orben) d(en) 13. Januar 1901.
C	Hier schlafst du Mutter
	nun im Frieden
	Und ruhst im kühlen Erden
	schoss.
	Gott hat den Friden dir
	beschieden.
	Nach langem Meh ein schön=
	nes Loos.
	Den lebten schweren kampf
	hast du vollbracht;
	O ruhe sanft in Grabesnacht!

Tłum.: Epitafium: Ewangelia św. Jana 17 wers 24: Ojcze, chcę, aby także ci, których Mi dałeś, byli ze Mną tam, gdzie Ja jestem, aby widzieli chwałę moją,

którą Mi dałeś, bo umiłowaleś Mnie przed założeniem świata (A). Tu spoczywa w Bogu, pani Johanna Rosina Hänisch z domu Hohlier, urodzona 11 maja 1818 (roku) zmarła 13 stycznia 1901 (roku) (B). Tu śpisz matko teraz w pokoju, i odpoczywasz w tym chodnym grobowcu. Bóg przydzieli Ci pokój. Po długim czasie piękny los. Życie było ciężką walką, do której byłeś gotowy. Spoczywaj w pokoju w grobowej nocy (C).

12	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1902
-----------	--------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Hermanna Scheider. Płyta prostokątna. Marblit. Język niemiecki. Italika, fraktura. Wys.: 27 cm, szer.: 22 cm. Litery ryte, N-: 1,5-5 cm.

Hier ruhet in Gott
F(rau) Hermann Gustav
Scheider,
Söhnlein d(er) Bauergutsbes(itzer)
Her(mann) Scheider,
geb(oren) d(en) 28. Dezember 1901,
gest(orben) d(en) 6. Februar 1902.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, Pan Hermann Gustav Scheider, synek właściciela ziemskiego, Hermanna Scheider, urodzony 28 grudnia 1901 (roku), zmarł 6 lutego 1902 (roku).

13	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1906
-----------	--------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Alfreda Lorenz. Płyta prostokątna. Piaskowiec, marblit. Płyta zwieńczona półowalnie. Język niemiecki. Italika. Wys.: 36 cm, szer.: 28 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 27 cm, szer.: 21 cm. Litery ryte, N-: 1,5-3,5 cm.

Hier ruht in Gott
unser lieber Sohn u(nd) Enkel
Alfred Lorenz
geb(oren) 20. Aug(ust) 1905,

gest(orben) 13. Mai

1906.

Schlaf wohl Liebling!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasz kochany syn i wujek, Alfred Lorenz, urodzony 20 września 1905 (roku), zmarł 13 maja 1906 (roku) (A). Śpij dobrze ukochany! (B).

14

Złotnik, cmentarz ewangelicki

1908

Płyta nagrobna Gustava Langnickel. Płyta prostokątna. Piaskowiec, marblit. Nad tablicą na nagrobku ozdobny wypukły liść z kokardą. Na płycie nad inskrypcją krzyż z napisem, ozdobny liść i z kokardą i róża. Język niemiecki. Italiła i fraktura. Wys.: 80 cm, szer.: 55 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 51,5 cm, szer.: 42 cm. Litera ryte, N-: 1,5-5 cm.

A

Ewiger Friede!

Hier

ruht in Gott

mein lieber Gatte,

unser guter Vater

der Bäckermeister

Gustav Langnickel

geb(oren) d(en) 3. Nov(em)b(e)r 1841,

gest(orben) d(en) 24. Dez(em)b(e)r 1908.

B

Tretet still zu meinem Grabe,

Stört mich nicht in meiner Ruh,

Denkt, was ich gelitten habe,

Gönnet mir die ew'ge Ruh.

Tłum.: Wieczny spoczynek! Tu spoczywa w Bogu, mój kochany małżonek, nasz dobry ojciec, piekarz, Gustav Langnickel, urodzony 3 listopada 1841 (roku), zmarł 24 grudnia 1908 (roku) (A). Zanurz się cicho w moim grobie, Nie przeszkadzaj mi w moim odpoczynku, Pomyśl, ile wycierpiałem, Daj mi wieczny odpoczynek (B).

15	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1909
----	-------------------------------	------

Płyta nagrobna Johanna Jäckel. Płyta prostokątna. Marblit. Płyta zwieńczona trójkątnie. Wokół pola inskrypcyjnego ozdobny ornament. Język niemiecki. Italika i fraktura. Wys.: 36 cm, szer.: 26 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 31,5 cm, szer.: 20 cm. Litera ryte, N-: 1,5-4,5 cm.

A	Hier ruht in Gott unser liebes Söhnchen Joh(ann) Paul Jäckel, geb(oren) 19. März 1909, gest(orben) 1. Nov(em)b(er) 1909.
B	Dein Engel freundlich mild Meines Gottes Ebenbild: Wohnt in meiner Seele still wie Gott es will.

Tłum.: Tu, spoczywa w Bogu, nasz kochany synek, Johann Paul Jäckel, urodzony 19 marca 1909 (roku), zmarł 1 listopada 1909 (roku) (A). Twój anioł jest łagodny, Obraz mojego Boga: Mieszka w mojej duszy, tak jak chce Bóg (B).

16	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1910
----	-------------------------------	------

Płyta nagrobna Augusta Peterk. Płyta prostokątna. Piaskowiec, marblit (uszkodzony). Nad płytą krzyż. Na każdym ramieniu krzyża liść. Nad krzyżem gołębicza z gałązką. Na krzyżu ozdobne kwiaty. Tablicę okalają ozdobne linie i liście dębu. Na tablicy po prawej stronie wizerunek anioła oraz ozdobne kwiaty, liście i bluszcz. Język niemiecki. Fraktura, pismo humanistyczne i italika. Wys.: 236 cm, szer.: 90 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 50,5 cm, szer.: 35,5 cm. Litera ryte, N-: 2-7 cm.

- A
 Hier
 ruht in Gott
 unser inniggeliebter
 Gatte u(nd) Vater
 August
 Peterk,
 geb(oren) d(en) 18. Mai
 1857,
 gest(orben) d(en) 7. Febr(uar)
 1910.
- B
 Vater ich will dass, wo ich bin,
 auch die, bei mir seien, die
 die du mir [---] geben hast.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasz najukochańszy mążonek i ojciec, August Peterk, urodzony 18 maja 1857 (roku), zmarł 7 lutego 1910 (roku) (A). Ojczy, chcę tego, gdzie jestem, nawet Ci, którzy są ze mną, dałeś mi [---] (B).

17	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1910
----	--------------------------------------	------

Płyta nagrobna Auguste Hänisch. Płyta prostokątna. Marblit i piaskowiec. Płyta zwieńczona owalnie. Na frontonie wypukłe rzeźby roślin. Język niemiecki. Italika. Wys.: 65 cm, szer.: 53 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 46 cm, szer.: 37,5 cm. Litera ryte, N-: 1,5-5 cm.

- A
 Hier ruht in Gott
 meine liebe Frau,
 uns(ere) treusorgende Mutter,
 die Hebamme
 Auguste Hänisch
 geb(orene) Beckzeh,
 geb(oren) d(en) 3. Juli 1856,
 gest(orben) d(en) 26. Febr(uar) 1910.
- B
 Ach, nur zu früh verliesest Du die Deinen,
 Die jetzt am stillem Grabe um Dich weiner.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, moja kochana pani, nasza troskliwa mama, położna/akuszerka, Auguste Hänisch z domu Beckzeh, urodzona 3 lipca 1856 (roku), zmarła 26 lutego 1910 (roku) (A). Ah, za szybko straciliśmy Ciebie, Teraz stoimy nad Twoim cichym grobem płacząc (B).

18	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1911
-----------	--------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Marthy Schober. Płyta prostokątna. Piaskowiec, marblit. Płyta zwieńczona półowalnie. W rogach pola inskrypcyjnego ozdobne elementy. Język niemiecki. Italika, fraktura. Wys.: 50 cm, szer.: 45 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 40 cm, szer.: 36 cm. Litery ryste, N-: 1,5-3 cm.

A	Hier ruht in Gott unser liebes Tochterchen Martha Schober, geb(oren) 6. Febr(uar) 1910, gest(orben) 22. Aug(ust) 1911.
---	---

B	Unschuldsvoll und hold uns rein, Gingst Du in den Himmel ein.
---	--

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasza kochana córeczka, Martha Schober, urodzona 6 lutego 1910 (roku), zmarła 22 sierpnia 1911 (roku) (A). Pełna niewinności i miła i czysta, poszłaś do nieba.

19	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1913
-----------	--------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Johann Bräunig. Płyta prostokątna. Marblit. Płyta zwieńczona owalnie. Nad polem inskrypcyjnym ozdobne elementy. W górnych rogach pola inskrypcyjnego ozdobne kwiaty. Pod polem inskrypcyjnym kwiat z liśćmi. Język niemiecki. Italika, fraktura. Wys.: 51 cm, szer.: 39 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 37,5 cm, szer.: 29 cm. Litery ryste, N-: 1,5-5 cm.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, mój kochany mąż, nasz dobry tato, strażnik Wilhelm Gutt, urodzony 28 sierpnia 1878 (roku), zmarł 22 sierpnia 1916 (roku) (A). Godzina śmierci przychodzi za szybko, ale to Pan Bóg decyduje (B).

21	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1918
-----------	--------------------------------------	-------------

Pomnik poległych podczas I wojny światowej. Płyta prostokątna. Piaskowiec. Pomnik zwieńczony wypukłymi płaskorzeźbami krzyży. Na jednej stronie rzeźba – hełm i liście dębu. Inskrypcja (G) umieszczona w ozdobnej tablicy. Język niemiecki. Italika. Wys.: 281 cm, szer.: 132 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 169 cm, szer.: 80 cm. Litery ryte, N-: 4-6,5 cm.

A

1914

Paul Wolf

Hermann Otte

Hermann Sommer

Ernst Wolf

1915

Hermann Sandm[...]

Gotthelf Tzscha[...]

Wilhelm Sch[...]

Ernst Sch[...]

Paul Leh[...]

Paul Schultz

August [...]

August [sch]

B

Wenn auch das Grab im fremden Land

Sind wir doch in des Herren Hand

Ihr schlummern frei von altem Leid

Entgegen ew'ger Seligkeit!

C

1916

Emil Blobel

Hermann Schulz

Hermann Scheider

Ernst Schulze

	Ernst Sandmann
	Gotthold Schoben
	Theodor Schneider
	August Nietschke
	Wilhelm Sch[...]
	Gerhard Hoffmann
	1917
	Theodor Wein[...]
	Paul Leitloff
	Paul Hein[...]
D	Vergiss. die treuen Toten nicht!
E	1917
	August Hübner
	Karl Hänisch
	Martin Wundke
	1918
	Emil Lämpel
	Gotthold Tzschentke
	Hermann Hübner
	Gustav Geissle
	Paul Borisch
	Ervin Lindner
	Hermann Mielisch
	Adolf Pfennig
	Gotthard Müller
	Vermist. Gotthelf Wolf
F	Sie gaben ihr alles ihr Leben
	ihr Blut
	Sie gaben e shin mit heiligen
	Mut
	Für uns!
G	Für
	das Vaterland
	getreu

bis in den Tod

1 Joh. 3.16

Tłum.: 1914, Paul Wolf, Hermann Otte, Hermann Sommer, Ernst Wolf, 1915, Hermann Sandm[...], Gotthelf Tzscha[...], Wilhelm Sch[...], Ernst Sch[...], Paul Leh[...], Paul Schultz, August [...], August [sch] (A). Chociaż grób w obcym kraju, Bądźmy w ręku Pana, Twój sen wolny od starego smutku, Wbrew wiecznemu szczęściu! (B). 1916, Emil Blobel, Hermann Schulz, Hermann Scheider, Ernst Schulze, Ernst Sandmann, Gotthold Schoben, Theodor Schneider, August Nietschke, Wilhelm Sch[...], Gerhard Hoffmann, 1917, Theodor Wein[...], Paul Leitloff, Paul Hein[...] (C). Nie zapomnij drogich poległych (D). 1917, August Hübner, Karl Hänisch, Martin Wundke, 1918, Emil Lämpel, Gotthold Tzschentke, Hermann Hübner, Gustav Geissle, Paul Borisch, Ervin Lindner, Hermann Mielisch, Adolf Pfennig, Gotthard Müller, niezapomniany Gotthelf Wolf (E). Dali jej swoje życie, swoją krew. Poświęcili się z błogosławioną odwagą (F). Dla wiernych ojczyźnie aż do śmierci (G).

22	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1918
-----------	--------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Joh(anny) i Friedricha Bärtner. Płyta prostokątna. Marblit. Płyta zwieńczona owalnie. Po bokach pola inskrypcyjnego ornamenty ozdobne. Język niemiecki. Italika. Wys.: 63 cm, szer.: 48 cm. Litera rzymska, N-: 1,5-4,5 cm.

A

Hier ruhen in Gott
unsere lieben Eltern
Frau Joh(anna) Dorothea
Bärtner geb(orene) Wolf,
*26. Juni 1842, +18. Aug(ust) 1910
und deren Ehegatte
der Ausgedinger
Friedrich Bärtner
*6. Aug(ust) 1840, + 16. Aug(ust) 1918.

B

Durch Gottes Gnade, seid Ihr gerecht
u(nd) Erben des Ewigen Lebens. Fitum 3,7.

Tłum.: Tu spoczywają w Bogu, nasi kochani rodzice, pani Joh(anna) Dorothea Bärtner z domu Wolf, (urodzona) 26 czerwca 1842 (roku), (zmarła) 18 sierpnia 1910 (roku) i jej małżonek, gospodarz Friedrich Bärtner, (urodzony) 6 sierpnia 1840 (roku), (zmarł) 16 sierpnia 1918 (roku) (A). Dzięki Bożej łasce jesteście sprawiedliwi i spadkobiercami życia wiecznego¹

23	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1921
-----------	--------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Liny Wolf. Płyta wielokątna. Marmur. Język niemiecki. Italika. Wys.: 37 cm, szer.: 45 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 29 cm, szer.: 45 cm. Litera ryte, N-: 1,5-5,5 cm.

A

Hier ruht in Gott
meine geliebte Tochter,
unsre gute Schwester
Lina Alwine
Wolf
geb(oren) 6. Febr(uar) 1913,
gest(orben) 18. Aug(ust) 1921.

B

Ewig unvergeßlich!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, moja najukochańsza córeczka, nasza dobra siostra, Lina Alwine Wolf, urodzona 6 lutego 1913 (roku), zmarła 18 sierpnia 1921 (roku) (A). Wiecznie niezapomniana! (B)

24	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1925
-----------	--------------------------------------	-------------

Płyta nagrobna Paula Flöter. Płyta prostokątna. Piaskowiec. Płyta zwieńczona półkolem. Nad polem inskrypcyjnym wypukła róża. Język niemiecki. Italika. Wys.: 91 cm, szer.: 59,5 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 70 cm, szer.: 40 cm. Litera ryte, N-: 1,5-5 cm.

¹ Autorzy nie wiedzą, jaki to skrót z Pisma Świętego.

- A
Hier ruht in Gott
unser lieber Sohn
und
Bruder,
der Elektrotechniker
Paul Flöter
*7.11.1905,
+14.8.1925.
- B
Durch Unglücksfall
In deiner schönsten Jugendzeit
Rief dich Gott zur Ewigkeit.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasz kochany syn i brat, elektrotechnik, Paul Flöter, (urodzony) 7 listopada 1905 (roku), (zmarł) 14 sierpnia 1925 (roku) (A). Przez przypadek, w Twojej najpiękniejszej młodości Bóg powołał Cię do wieczności (B).

25	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1926
----	--------------------------------------	------

Krzyż Gustava Hänisch. Płyta prostokątna. Żeliwo. Na płycie krzyż. Język niemiecki. Italika. Wys.: 153 cm, szer.: 86 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 18 cm, szer.: 23 cm. Litera ryte, N-: 0,5-2,5 cm.

Gustav
Hänisch
geb(o)r(en) 8.12.1857
gest(orben) 15.8.1926

Tłum.: Gustav Hänisch, urodzony 8 grudnia 1857 (roku), zmarł 15 sierpnia 1926 (roku).

26	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1926
----	--------------------------------------	------

Płyta nagrobna Ernetine Borisch. Płyta prostokątna. Piaskowiec. Język niemiecki. Italika. Wys.: 59 cm, szer.: 40 cm. Litera ryte, N-: 2-5,5 cm.

Hier ruht in Gott
Ernetine Borisch
geb(orene) Müller
*11.8.1848,
+20.10.1926.
Ruhe sanft!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, Ernestine Borisch, z domu Müller, (urodzona) 11 sierpnia 1848 (roku), (zmarła) 20 października 1926 (roku). Spoczywaj w pokoju!

27	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1931
----	--------------------------------------	------

Płyta nagrobna Karla Scheider. Płyta prostokątna. Piaskowiec, marblit. Płyta zwieńczona frontonem. Na frontonie wypukła gwiazda z liniami oraz elementy roślinne. Język niemiecki. Italika i fraktura. Wys.: 166,5 cm, szer.: 76,5 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 57,5 cm, szer.: 50 cm. Litera ryte, N-: 2-5 cm.

A	Ruhestatte der Familie Heinze.
	Hier ruht in Gott
	unser lieber Vater u(nd) Grossvater,
	der Bauerausgedinger
	Karl Traugott
	Scheider,
	geb(oren) d(en) 26. Juli 1826,
	gest(orben) d(en) 15. Februar 1903.
B	Leichtentext: Ev. Lucas 2,V(ers) 29-32.
C	[---] Tode [---]
	im Leben.
	Hat [---] Gottes=

land.
[---]
[---]
[---]
das Scheiden
[-] Liebe blicht [-] Ster-
nen[-]
Und [---] Nach
[---]leiden
[---]frohes Wiedersehn.

Tłum.: Miejsce spoczynku rodziny Heinze. Tu spoczywa w Bogu, nasz kochany ojciec i dziadek, gospodarz dożywotni, Karl Traugott Scheider, (urodzony) 26 lipca 1826 (roku), (zmarł) 15 lutego 1903 (roku). Epitafium: Ewangelia św. Łukasza, rozdział 2, wers 29-32 (Teraz puszczasz sługę swego, Panie, według słowa swego w pokoju, Gdyż oczy moje widziały zbawienie twoje, Które przygotowałeś przed obliczem wszystkich ludów: Światłość, która oświeci pogan, i chwałę ludu twego izraelskiego) (B). Za mało słów żeby przetłumaczyć wiersz (C).

28	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1931
----	-------------------------------	------

Płyta nagrobna Gustava Weinerta. Płyta prostokątna. Piaskowiec. Płyta zwieczona półkolem. Nad polem inskrypcyjnym kwiat. Język niemiecki. Italika. Wys.: 70 cm, szer.: 42,5 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 67,5 cm, szer.: 38 cm. Litery ryte, N-: 2-5,5 cm.

Hier ruht in Gott
mein geliebter Mann,
unser guter Sohn
Gustav Weinert
*13.9.1900,
+26.3.1931.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, mój najukochańszy mąż, nasz dobry syn, Gustav Weinert, (urodzony) 13 września 1900 (roku), (zmarł) 26 marca 1931 (roku).

29	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1935
----	--------------------------------------	------

Płyta nagrobna Augusty Berthold. Płyta prostokątna. Marblit. Język niemiecki. Italika, fraktura. Wys.: 39,5 cm, szer.: 30 cm. Litera ryte, N-: 1,5-4,5 cm.

Hier ruht in Gott
meine liebe Frau,
unsere gute Mutter
Auguste Bethold
geb(orene) Jäckel,
*19. Juli 1857,
+17. Juli 1935.
Ruhe sanft!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, moja kochana żona, nasza dobra mama, Auguste Berthold z domu Jäckel, (urodzona) 19 lipca 1857 (roku), (zmarła) 17 lipca 1936 (roku). Spoczywaj w pokoju!

30	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1935
----	--------------------------------------	------

Płyta nagrobna Fritza Richter. Płyta prostokątna. Marblit. Język niemiecki. Italika. Wys.: 39 cm, szer.: 30 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 36 cm, szer.: 27 cm. Litera ryte, N-: 1,5-4,5 cm.

Hier ruht in Gott
mein lieber Mann,
unser guter Vater
Maurer
Fritz Richter
*18.März 1878,

+16. Sept(em)b(er) 1935.

Ruhe sanft!

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, mój kochany mąż, nasz dobry ojciec, murarz Friezt Richter, (urodzony) 18 marca 1878 (roku), (zmarł) 16 września 1935 (roku). Spoczywaj w pokoju!

31	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1938
----	-------------------------------	------

Płyta nagrobna Hermanna Müller. Płyta prostokątna. Granit. Płyta zwieńczona owalnie. Nad polem inskrypcyjnym krzyż i ozdobne kwiaty. Język niemiecki. Italika. Wys.: 68,5 cm, szer.: 43 cm. Litery ryste, N-: 2-5 cm.

A	Hier ruht in Gott unser lieber Vater u(nd) Großvater Hermann Müller *2. Sep(tem)b(er) 1857, +27. Nov(ember) 1938.
B	Ich bin die Auferstehung und das Leben. Joh. 11.25.

Tłum.: Tu spoczywa w Bogu, nasz kochany tato i dziadek, Hermann Müller, (urodzony) 2 września 1857 (roku), (zmarł) 27 listopada 1938 (roku) (A). Ja jestem zmartwychwstaniem i życiem. Ewangelia wg św. Jana rozdział 11, wers 25 (B).

32	Złotnik, cmentarz ewangelicki	1941
----	-------------------------------	------

Płyta nagrobna Gustava i Emmy Neumann. Płyta prostokątna. Marmur. Płyta zwieńczona półkolem. Język niemiecki. Italika. Wys.: 110 cm, szer.: 66 cm. Pole inskrypcyjne: wys.: 74 cm, szer.: 48 cm. Litery ryste, N-: 2,5-6 cm.

Hier
ruhen in Gott
unsere liebe Eltern
Gustav Neumann
*29.6.1871
+24.11.1941
Emma Neumann
geb(orene) Hoffmann
*9.12.1880²

Tłum.: Tu spoczywają w Bogu, nasi kochani rodzice, Gustav Neumann, (urodzony) 29 czerwca 1871 (roku), zmarł 24 listopada 1941 (roku), Emma Neumann, z domu Hoffmann, urodzona 9 grudnia 1880 (roku).

² Prawdopodobnie nie została pochowana wraz z mężem. Zapewne jest to przypadek, gdy małżonkowie chcieli być razem pochowani i zawczasu wyryto inskrypcję żyjącej żony.

ZAKOŃCZENIE

Wraz z upływem lat wzrasta świadomość lokalnych społeczności, której świadectwem są dawne, opuszczone, zdewastowane i zniszczone cmentarze ewangelickie oraz pomniki poległych żołnierzy niemieckich z okresu I wojny światowej. Stanowią one bowiem dowód nie tylko trudnych relacji polsko-niemieckich, ale także burzliwej historii ziem zachodnich, które od 1945 r. znajdują się w Polsce, a którymi przez setki lat władało państwo niemieckie.

Historia zapisana na tablicach nagrobków pozwala ukazać historykom, miłośnikom historii, regionalistom i społecznikom spojrzeć na dawne cmentarze jako źródło pamięci tych ziem. To właśnie one pozwalają zrozumieć kim byli dawni mieszkańcy wiosek i osad, w których my współcześnie żyjemy, czym się trudnili, jacy byli i skąd pochodzili. Wielokrotnie spotykana barwność napisów i sentencji na pomnikach pozwala zauważyć jak wielkim uczuciem darzono te osoby. Nad wyraz często spotyka się na dawnych nekropoliach groby dzieci, których utrata była dla rodziców największym bólem.

Cmentarze ewangelickie to nie tylko „ludzki” i sentymentalny wymiar historii i samych miejsc, ale także doskonały materiał badawczy dla naukowców. Historykom pozwalają one przybliżyć np. procesy demograficzne, migracyjne, wielkość miejscowości i zamożność obywateli. Socjologom są w stanie przeanalizować chociażby relacje i postawy międzyludzkie jakimi w danych okresach cechowali się mieszkańcy, a język i przekaz treści podlega zainteresowaniom językoznawców.

Ostatnie lata pozwalają utwierdzać badaczy w przekonaniu, że znacznie zmianie uległo postrzeganie dawnych niemieckich nekropolii. Coraz częściej z zachowanych płyt tworzone są lapidaria, a tam gdzie nie jest to możliwe powstają obeliski, które nad wyraz często zawierają sentencję „byłym mieszkańcom – obecni”. Naturalny proces niszczenia płyt postępuje bardzo szybko i należy zrobić wszystko, aby możliwie jak najwięcej z nich danych udało się utrwalić na innych nośnikach. Kartki papieru, na których powstała owa książka mają właśnie temu służyć.

Alfabetyczne zestawienie nazwisk zmarłych

Cmentarz ewangelicki w Biedrzychowicach Dolnych (niem. Friedersdorf)

Nazwisko	Nazwisko rodowe	Imię (I)	Imię (II)	Data urodzenia	Data śmierci	Nr płyty
Dietrich		Ernst		09.01. 18XX	26.01. XXXX	4
Dietrich	Bogisch	Ernestine		XX.XX. XXXX	XX.XX. XXXX	4
Hoffmann		Marie		10.11. 1862	10.11. 1930	6
Schwag		Johanna	Ernestine	15.09. 1818	21.08. 1897	2
Sündermann		Carl	Traugott	16.05. 1846	13.09. 1899	3
Sünd(ermann)	Neumann	Martha		20.01. 1872	15.07. 19XX	5

Cmentarz ewangelicki w Bieniowie (niem. Benau)

Nazwisko	Nazwisko rodowe	Imię (I)	Imię (II)	Data urodzenia	Data śmierci	Nr płyty
Aisch		Ida		26.09. 1881	04.01. 1886	5
Boemack		Bruno	Karl	16.08. 1908	31.XX. 1909	12
Flöter		Karl	Friedrich	25.03. 1831	04.12. 1892	6
Flöter	Rattke	Auguste		13.03. 1857	25.07. 1922	14
Gross		August		XX.XX. XXXX	XX.XX. XXXX	3
Gross	Blobel	Emma		01.05. 1843	24.02. 1893	7
Gross	Flöter	Pauline		03.09. 1869	15.07. 1910	13
Köhler	Lieske	Friedericke		03.05. 1789	13.03. 1877	4
Lehmann	Hoffmann	Ernestine		26.05. 1855	07.10. 1925	15

Rattke		Elsa		12.09. 1893	04.07. 1894	10
Rauten- strayen	Rabiger	Pauline		06.09. 1857	01.04. 1930	16
Schültz- Lupitz		Albert		XX.XX. XXXX	XX.XX. XXXX	9
Seidel		Traugott		XX.XX. XXXX	XX.XX. XXXX	8
Sündermann		Gottfried		02.03. 1855	02.02. 1939	18
Sündermann		Ernestine		02.03. 1855	02.02. 1939	18
Wolf	Grosse	Christiane		26.03. 1854	30.06. 1934	17

Cmentarz ewangelicki i pomnik poległych w I wojnie światowej
w Bogumiłowie (niem. Reichenau)

Nazwisko	Nazwisko rodowe	Imię (I)	Imię (II)	Data urodzenia	Data śmierci	Nr płyty
Giersch	Wiehlich	Anna		07.04. 1865	30.04.18 92	10
Hantke		Franz		XX.XX. XXXX	15.11.19 14	12
Hantke		Fritz		XX.XX. XXXX	03.09.19 14	12
Hoffmann	Kettner	Johanna	Rosina	06.07. 1818	16.03.18 74	6
Jakob		Louis		02.12. 1844	02.12.19 24	14
Jakob	Preuss	Pauline		18.04. 1844	02.02.19 28	15
Klos		Otto		XX.XX. XXXX	30.05.19 18	12
Kugler		Johann	Carl	24.02. 1796	02.11.18 75	7
Laehr	Sauermann	Florentina	Sophie	05.02. 1819	17.03.18 61	5
Langnickel		Otto		XX.XX. XXXX	05.11.19 15	12
Muche	Schneider	Anna	Rosina	30.11. 1821	24.01.18 87	9

Noack		Otto		XX.XX. XXXX	09.09. 1914	12
Schindler		Ernsta		23.06. 1837	12.05. 1886	8
Schulz		Oskar		XX.XX. XXXX	04.09. 1918	12
Schulz		Paul		XX.XX. XXXX	16.09. 1916	12
Suckert		Max		XX.XX. XXXX	01.01. 1915	12
Tschentke	Schulze			XX.XX. XXXX	XX.XX. XXXX	16
Trautmann	Kreya	Elisabeth		17.06. 1871	01.03. 1920	13
Winz		Gottlob		17.10. 1817	03.10. 1907	11
Witzmann		Benno		XX.XX. XXXX	17.09. 1914	12
Witzmann		Otto		XX.XX. XXXX	22.09. 1916	12
Wonneberger		Paul		XX.XX. XXXX	14.10. 1914	12

Cmentarz ewangelicki w Dąbrowcu (niem. Königsdubrau)

Nazwisko	Nazwisko rodowe	Imię (I)	Imię (II)	Data urodzenia	Data śmierci	Nr płyty
Blau		Marie	Christiane	XX.XX. XXXX	XX.XX. XXXX	1

Pomnik poległych w I wojnie światowej w Drozdowie (niem. Ziebern)

Nazwisko	Nazwisko rodowe	Imię (I)	Imię (II)	Data urodzenia	Data śmierci	Nr płyty
Haprich		Otto		XX.XX.XXXX	15.07.1918	1
Hänsel		Willy		XX.XX.XXXX	07.03.1916	1
Kugler		Benno		XX.XX.XXXX	11.07.1915	1
Menzel		Paul		XX.XX.XXXX	01.04.1918	1
Nieschalk		Otto		XX.XX.XXXX	12.08.1915	1
Thiel		Ewald		XX.XX.XXXX	24.08.1914	1
Witzmann		Otto		XX.XX.XXXX	22.09.1916	1

Cmentarz ewangelicki i pomnik poległych w I wojnie światowej w Grabiku
(niem. Grabig)

Nazwisko	Nazwi- sko rodowe	Imię (I)	Imię (II)	Data urodzenia	Data śmierci	Nr płyty
Blobel		Gerhard		XX.XX. XXXX	08.06. 1916	2
Blobel		Julius		XX.XX. XXXX	XX.XX. XXXX	2
Blobel		Karl		XX.XX. XXXX	XX.XX. XXXX	2
Blobel		Paul		XX.XX. XXXX	27.03. 1918	2
Blobel		Paul		XX.XX. XXXX	08.11. 1918	2
Bräunig		Paul		XX.XX. XXXX	04.11. 1914	2
Eichner		Paul		XX.XX. XXXX	19.09. 1914	2
Fischer		Fritz		XX.XX. XXXX	04.10. 1918	2
Giersch		Oskar		XX.XX. XXXX	09.01. 1915	2
Jannasch		Eduard		XX.XX. XXXX	07.10. 1918	2
Jentsch		Gust(av)		XX.XX. XXXX	04.12. 1914	2
Jentsch		Wilhelm		XX.XX. XXXX	04.06. 1917	2
Kardula		Paul		XX.XX. XXXX	06.10. 1915	2
Jungnick		Paul		XX.XX. XXXX	10.11. 1914	2
Kliem		Ernst		XX.XX. XXXX	09.08. 1917	2
Kresse		Otto		XX.XX. XXXX	18.09. 1914	2
Kretschmar		Paul		XX.XX. XXXX	30.08. 1915	2
Kretschwar		Goth (lieb)		XX.XX. XXXX	23.10. 1916	2

Kühnel		Oswald		XX.XX. XXXX	24.07. 1917	2
Lehmann		Max		XX.XX. XXXX	24.04. 1917	2
Lehmann		Paul		XX.XX. XXXX	01.07. 1917	2
Lehmann		Wilh(elm)		XX.XX. XXXX	06.09. 1915	2
Martin		Aug(ust)		XX.XX. XXXX	07.10. 1915	2
Munske		Gust(av)		XX.XX. XXXX	10.11. 1914	2
Müller		Gustav		XX.XX. XXXX	20.05. 1915	2
Müller		Paul		XX.XX. XXXX	21.03. 1918	2
Nicklaus		Adolf		XX.XX. XXXX	27.06. 1915	2
Prasse		Otto		XX.XX. XXXX	22.08. 1918	2
Pursche		Willy		XX.XX. XXXX	22.03. 1918	2
Ribback		Max		XX.XX. XXXX	06.07. 1918	2
Richter		Gust(av)		XX.XX. XXXX	30.05. 1918	2
Richter		Otto		XX.XX. XXXX	16.06. 1817	2
Schulz		Fritz		XX.XX. XXXX	10.10. 1915	2
Schulze		Alfred		XX.XX. XXXX	24.01. 1915	2
Schulze		Ernst	Herrmann	10.08. 1845	17.01. 1882	1
Schulze		Max		XX.XX. XXXX	24.07. 1917	2
Schulze		Max		XX.XX. XXXX	15.09. 1918	2
Schulze		Richard		XX.XX. XXXX	24.07. 1917	2
Schulze		Wilh(elm)		XX.XX. XXXX	22.08. 1914	2

Schwarz		Paul		XX.XX. XXXX	04.06. 1919	2
Thiel		Franz		XX.XX. XXXX	06.07. 1915	2
Wiehner		Paul		XX.XX. XXXX	25.09. 1917	2
Wieland		Fritz		XX.XX. XXXX	11.04. 1918	2
Wieland		Max		XX.XX. XXXX	09.10. 1916	2

Cmentarz ewangelicki w Janikowie (niem. Jenkendorf)

Nazwisko	Nazwisko rodowe	Imię (I)	Imię (II)	Data urodzenia	Data śmierci	Nr płyty
Odermann		Karl		02.12.1843	19.09.1917	1

Cmentarz ewangelicki w Kadłubii (niem. Goldbach)

Nazwisko	Nazwisko rodowe	Imię (I)	Imię (II)	Data urodzenia	Data śmierci	Nr płyty
Apelt		Gothell		20.11.1861	01.11.1921	3
Nitschke		Hermann		28.11.1851	18.11.1922	5
Nitschke	Schiller	Anne		10.06.1855	08.04.1941	5
Pfeifferr	Geißler	Clementine		19.03.1844	20.10.1920	2
Rietschel		August		17.10.1840	15.01.1920	1
Rietschel	Fiedler	Ernestine		16.08.1848	29.03.1917	1
Schafler	Türke	Emma		11.03.1903	16.06.1933	4
Woithe		Bernhard		13.09.1865	20.08.1912	6
Woithe	Goy	Martha		25.02.1866	23.10.1943	6

Cmentarz ewangelicki w Kunicach (niem. Kunzendorf)

Nazwisko	Nazwisko rodowe	Imię (I)	Imię (II)	Data urodzenia	Data śmierci	Nr płyty
Bellmann		Adolf		14.12.1869	27.03. 1923	14
Borisch		Oswald		22.08.1875	24.04. 1917	9
Clemens		F.		XX.XX. XXXX	XX.XX. XXXX	2

Frenzel		August		09.03.1847	22.08. 1922	13
Girke		Av.		XX.XX. XXXX	XX.XX. XXXX	4
Girke		W.	Arthur	29.11.1877	27.03. 1895	17
Girke		Ernst		27.11.1848	14.01. 1927	17
Girke	Menzel	Caroline	Ernestine	10.05.1844	18.08. 1901	17
Girke		Johann	Theodor	24.02.1847	03.07. 1883	7
Girke	Lohan	Johanne	Ernestine	18.06.1849	28.12. 1903	7
Jäkel		Max		XX.XX. XXXX	XX.XX. XXXX	3
Najork		Wilhelm		XX.XX. XXXX	XX.XX. XXXX	1
Ringel		Gustav		18.02.1862	25.11. 1918	16
Ringel	Wärtisch	Therese		26.02.1855	30.09. 1925	16
Schulz		August		25.08.1852	20.07. 1922	12
Schulzke		Wolfgang		09.05.1940	14.08. 1942	18
Quos		Johann	Carl	19.10.1826	10.03. 1885	8
Quos	Schulz	Pauline	Ernestine	27.10.1838	20.12. 1907	8
Quos		Ernst	Emil	26.06.1886	03.12. 1887	8
Quos		Ehrich	Curt	06.10.1888	07.04. 1889	8
Quos		Erich	Alfred	16.03.1890	14.06. 1890	8
Quos	Bräunig	Ernestine		20.04.1865	26.05. 1891	8
Quos		Traugott	Walter	07.05.1891	20.01. 1894	8
Quos		August		06.04.1844	03.02. 1921	11

Quos	Lohan	Pauline		18.07.1849	10.08.1888	11
------	-------	---------	--	------------	------------	----

Cmentarz ewangelicki w Lubanicach (niem. Laubnitz)

Nazwisko	Nazwisko rodowe	Imię (I)	Imię (II)	Data urodzenia	Data śmierci	Nr płyty
Benzler	Müller	Auguste		16.10.1820	28.07.1894	7
Benzler		Hans		XX.XX.1892	XX.XX.1944	11
Benzler		Hermann		07.10.1849	02.05.1921	10
Hermann	Krelschmann	Auguste	Christiane	12.02.1864	02.10.1889	6
Kunzke		Julius		XX.XX.XXXX	XX.XX.XXXX	4
Meisner		Gustav		XX.XX.XXXX	XX.XX.XXXX	3
Lehmann		Ernst	Luis	XX.XX.1831	XX.XX.1912	8
Lehmann		Julius		XX.XX.XXXX	XX.XX.XXXX	1
Lehmann	Brucke	Marie	Dorothea	02.03.1826	10.07.1888	5
Schefter		Paul		19.02.1846	13.11.1918	9
Siegmund				XX.XX.XXXX	XX.XX.XXXX	2

Cmentarz ewangelicki w Marszowie (niem. Marsdorf)

Nazwisko	Nazwisko rodowe	Imię (I)	Imię (II)	Data urodzenia	Data śmierci	Nr płyty
Pfennig		Siegund		19.12.1938	2X.XX.1939	3
Rönsch		Anne		14.12.1887	07.05.1919	1
Schiller		Hermann		17.01.1863	15.10.1933	2

Cmentarz ewangelicki w Miłowicach (niem. Mildenau)¹

Nazwisko	Nazwisko rodowe	Imię (I)	Imię (II)	Data urodze- nia	Data śmierci	Nr płyty
Brandt		Mathilde		XX.XX. XXXX	XX.XX. XXXX	1
Bräuniger	Schulz	Johanne	Ernestine	XX.XX. XXXX	XX.XX. XXXX	2*
	D(...)			13.08. 1870	18.04. 1926	15
Handtke	Otte	Julianne	Caroline	XX.XX. XXXX	XX.XX. XXXX	1*
Hantke	Bergmann	Emilie		02.12. 1857	13.10. 1933	17*
Herold		Otto		25.06. 1880	10.05. 1910	14*
Herold		Robert		07.11. 1858	15.10. 1922	16
Herold	Klauke	Pauline		22.02. 1852	19.01. 1927	16
Hübner	Großmann	Karoline		15.10. 1840	17.01. 1919	11
Jähde		Wilhelm	Ernst	31.08. 1850	03.02. 1892	4
Jähde	Fichner	Auguste	Pauline	24.02. 1858	19.01. 1892	3
Jäkel	Böhin	Auguste		29.01. 1839	13.03. 1912	8
Jeschke	Urban	Auguste		10.12. 1852	25.03. 1933	19
Kluge		August		03.08. 1833	23.05. 1902	5
König		Friedrich		28.04. 1847	11.02. 1931	17
Langnickel	Lauschke	Marie		31.07. 1846	XX.XX. XXXX	7*
Menzel	T (...)	Dorothe		27.04. XXXX	22.XX. XXXX	2

¹ Numery płyt oznaczone gwiazdką zostały opracowane przez współautora rozdziału Michała Dalidowicza.

Möbus		Wilhelm		06.01. 1852	27.04. 1935	18*
Neumann		Ernst		15.08. 1870	03.02. 1925	14
Otte		Ferdinand		09.07. 1870	18.05. 1936	19*
Rietschel	Schulze	Auguste		02.01. 1849	10.03. 1919	12
Rothe		Ernst		31.08. 1832	13.03. 1915	10
Schro(...)		August		25.08. XXXX	06.06. 1914	9
Schulz	Braümiger	Emma		28.02. 1865	15.08. 1903	11*
Schulz		Max		14.12. 1902	03.02. 1906	12*
Schultz	Hantke	Auguste		25.10. 1845	08.03. 1924	13
Thiele	Gebhardt	Anne		16.04. 1863	22.09. 1919	15*
Thiele		August	Lothar	16.06. 1936	20.12. 19XX	20
Thiele		Hedwig		18.07. 1910	24.05. 1931	18
von Vahl		Hermann		30.07. 1868	23.01. 1910	7
Weber		Emma		12.08. 1900	18.11. 1900	6

Cmentarz ewangelicki i płyty nagrobne
przy kościele w Mirowsztowicach Dolnych (niem. Bra Ullersdorf (Nieder))

Nazwisko	Nazwisko rodowe	Imię (I)	Imię (II)	Data urodze- nia	Data śmierci	Nr płyty
Arlt				XX.XX. XXXX	XX.XX. XXXX	3
Gross		Johanna		10.06. 1846	23.08. 1925	4
Herkner				XX.XX. XXXX	XX.XX. XXXX	1

Marschner		Friedrich	Wilhelm	24.06.18 58	31.06.1884	6
Schulze		Carl	August	09.12.18 27	21.XX.1885	5

Cmentarz ewangelicki w Olszyńcu (Wellersdorf)

Nazwisko	Nazwisko rodowe	Imię (I)	Imię (II)	Data urodzenia	Data śmierci	Nr płyty
(...)ebe		Gustav		XX.06. 1869	XX.XX.1909	6
Girke		Emma		15.08. 1866	XX.XX.1927	9
Helbig		August		14.03. 1843	01.04.1912	7
Liebich		Bernhard		03.09. 1851	05.07.1935	12
Liebich		Emilie		01.05. 1859	01.05.1928	12
Müller		Heinrich		17.04. 1846	XX.08.1906	5
Pinnon		Adolf		24.06. 1889	27.07.1927	10
Pinnon	Krüger	Mathilde		02.07. 1893	08.05.1929	11
Wussmann	Mutisch	Ernestine		20.03. 1856	09.06.1912	8

Cmentarz ewangelicki w Sieniawie Żarskiej (niem. Schönwalde)

Nazwisko	Nazwisko rodowe	Imię (I)	Imię (II)	Data urodze- nia	Data śmierci	Nr płyty
Nowok				XX.XX. XXXX	XX.XX.XXXX	1
Schmiechan		Wilhelm		19.09.1879	25.08.1928	2

Cmentarz ewangelicki w Siodle (niem. Zedel)

Nazwisko	Nazwisko rodowe	Imię (I)	Imię (II)	Data urodzenia	Data śmierci	Numer płyty
Arlt	Apelt	Pauline		02.01.1865	03.04.1921	10
Großmann		Hermann		28.11.1845	23.11.1920	9
Kammler	Purschel	Emilie		10.07.1857	04.12.1934	17
Löbel	Erförth	Auguste		12.01.1857	03.12.1921	11
Löbel	Erfarth	Auguste		18.XX. 1857	23.12.1927	15
Meissner		N(...)		XX.XX. XXXX	XX.XX.XXXX	4
Mendel		Karl		04.02.1850	20.06.1922	13
Menzel	Lange	Auguste		09.08.1891	08.02.1920	8
N(...)		Friedrich		XX.XX. XXXX	XX.XX.XXXX	3
Penkert		August		23.05.1853	22.05.1939	19
Penkert	Sinke	Otilie		04.05.1861	19.09.1935	19
Röhnisch	Menzel	Pauline		28.09.1849	12.07.1935	18
Schade		August		20.06.1848	23.08.1913	6
Standke		Marie		31.12.1855	04.04.1927	14
Stehn	Schubert	Ernestine		04.10.1857	16.08.1934	16
Strumpf		Leokadie		15.10.1849	06.12.1921	12
Tschirge	Pen(...)	Lena		03.07. 188X	XX.10.19XX	5
Weisl		Adolf		09.08.1891	08.02.1920	7
Wendel	Schetter	Auguste		11.06.1861	20.09.1937	19

Cmentarz ewangelicki w Surowej (niem. Syrau)

Nazwisko	Nazwisko rodowe	Imię (I)	Imię (II)	Data urodzenia	Data śmierci	Nr płyty
Habermann		Auguste	Clara	20.04. 1860	7.11.1881	1
Lange		Auguste		22.09. 1853	29.01.1921	10
Lange		Ernst		17.06. 1843	25.12.1925	10

M(...)		Pauline		6.05. XXXX	30.05.XXXX	2
Müller	Blobel	Ernestine	Emilie	3.09.1819	15.05.1899	3
Schmidt		Franz		23.04. 1839	31.10.1903	8
Schötze		Emil		11.08. 1869	XX.XX. XXXX	4
Schulze		Bernhard		23.10. 1893	15.02.1916	9
Schulze		Kurt		30.08. 1889	26.05.1916	9
Schulze		Max		6.01. 1891	21.10.1915	9
Vietz	Neumann			18.08. 1856	11.03.1888	2
		Ernestine		21.XX. XXXX	26.XX. XXXX	5

Cmentarz ewangelicki i pomnik poległych w czasie I wojny światowej
w Złotniku (niem. Reinswalde)

Nazwisko	Nazwisko rodowe	Imię (I)	Imię (II)	Data urodzenia	Data śmierci	Nr płyty
Bärtner		Friedrich		6.08.1840	16.08. 1918	22
Berthold					XX.XX. XXXX	7
Bethold	Jäckel	Auguste		19.07. 1857	17.07. 1935	
Borisch	Müller	Ernestine		11.08. 1848	20.10. 1926	26
Borisch		Paul			1918	21
Blobel		Emil			1916	21
Bräunig	Aland	Johanne		26.03. 1863	13.08. 1913	19
Flöter		Paul		7.11. 1905	14.08. 1925	24
Geissle		Gustav			1918	21
Gutt		Wilhelm		28.08. 1878	22.08. 1916	20

Hänisch	Beckzeh	Auguste		3.07.1856	26.02. 1910	16
Hänisch		Gustav		8.12.1857	15.08. 1926	25
Hänisch	Hohlier	Johanna	Rosina	11.05. 1818	13.01. 1901	10
Hänisch		Karl			1917	21
Hänsel					XX.XX. XXXX	8
Hein[...]		Paul			1917	21
Hoffmann		Gerhard			1916	21
Hübner		August			1917	21
Hübner		Gottlieb		24.01. 1829	22.06. 1893	2
Hübner		Hermann			1918	21
Jäckel		Johann	Paul	19.03. 1909	1.11. 1909	14
Langnickel		Gustav		3.11.1841	24.12. 1908	13
Lämpel		Emil			1918	21
Lindner		Ervin			1918	21
Leh[...]		Paul			1915	21
Leitloff		Paul			1917	21
Lorenz		Alfred		20.08. 1905	13.05. 1906	12
Mielisch		Hermann			1918	21
Müller		August		27.02. 1850	3.12. 1896	5
Müller		Gotthard			1918	21
Müller		Hermann		2.09.1857	27.11. 1938	31
Müller		Johann	Traugott	2.01.1833	2.09. 1896	4
Müller	Auguste	Marie		11.05. 1876	16.06. 1900	17
Müller	Hoffmann	Emma		9.12.1880	XX.XX. XXXX	32
Neumann		Gustav		29.06. 1871	24.11. 1941	32
Nietschke		August			1916	21
Otte		Hermann			1914	21

Peterk		August		18.05. 1857	7.02. 1910	15
Pfennig		Adolf			1918	21
Richter		Fritz		18.03. 1878	16.09. 1935	30
Sandmann		Ernst			1916	21
Sandm[ann]		Hermann			1915	21
Scheider		Hermann		28.12. 1901	6.02. 1902	11
Scheider		Hermann			1916	21
Scheider	Bräuniger	Johanne	Christine	26.03. 1827	27.05. 1896	3
Scheider		Karl	Traugott	26.07. 1826	15.02. 1903	27
Schneider		Theodor			1916	21
Schober		Gotthold			1916	21
Schober		Martha		6.02.1910	23.08. 1911	18
Sch[...]		Ernst			1915	21
Sch[...]		Wilhelm			1915	21
Sch[...]		Wilhelm			1916	21
Schultz		Paul			1915	21
Schulz		Hermann			1916	21
Schulze		Ernst			1916	21
Sommer		Hermann			1914	21
Tzschentke		Gotthold			1918	21
Tzscha[...]		Gotthelf			1915	21
Wein[ert]		Theodor			1917	21
Weinert		Gustav		13.09. 1900	26.03. 1931	28
Wolf		Ernst			1914	21
Wolf		Gotthelf			XXX	21
Wolf	Alwine	Lina		6.02.1913	18.08. 1921	23
Wolf		Paul			1914	21
Wolf	Scheifer	Pauline		18.[.]. 1872	XX.XX. XXXX	1
Wundke		Martin			1917	21
[...]ss		August			1915	21
[...]sch		August			1915	21

Zdjęcia płyt i terenów cmentarzy ewangelickich

Biedrzychowice Dolne (otoczenie)

Bieniów (płyta nr 12)

Bogumiłów (cmentarz w lesie)

Dąbrowiec (cmentarz w lesie)

Drozdów (kawalek szklanej płyty)

Drożków (grobowiec)

Grabik (płyta nr 1)

Janików (jedna zachowana płyta)

Kadlubia (zarysy mogił)

Kunice (grobowiec – płyta nr 2)

Lubanice (grobowiec – płyta 5,6,7)

Lubomyśl (pozostałe dwa cokoly)

Marszów (plyty przy murze)

Miłowice (płyty przed kościołem)

Mirostowice Dolne (grobowiec – płyta 1)

Miostowice Dolne (cokoły przy kościele)

Olbrachtów (grobowiec przy kościele)

Olszyniec (plyta nr 7 i w tle grobowiec)

Sieniawa Żarska (nagrobek 2)

Siodło (grobowiec)

Surowa (plyta 9)

Włostów (niemiecki grób pośród polskich)

Złotnik (płyta nr 18)

Pomniki poległych podczas I wojny światowej

Bogumiłów

Drozdów

Grabik

Lubanice

Łukawy

Złotnik

BIBLIOGRAFIA

Opracowania:

Białkowski A., *Kamienie pamięci, kamienie niepamięci. Cmentarze ewangelickie województwa łódzkiego*, Łódź 2011.

Cmentarz ewangelicki przy ulicy Młynowej w Białymstoku, red. M. Karczewska, M. Karczewski, Białystok 2013.

Cmentarz ewangelicki w Brójcach: Przyszłość i pamięć, red. M. Tureczek, Brójce-Zielona Góra 2012.

Cmentarz ewangelicko-augsburski w Częstochowie: przewodnik biograficzny, oprac. J. Sętowski, Częstochowa 2006.

Cmentarz ewangelicko-augsburski w Warszawie: zmarli i ich rodziny, oprac. E. Szulc, Warszawa 1989.

Cmentarze ewangelickie województwa lubuskiego 1815-1945: Powiat zielonogórski; red. A. Górski, zeszyt 1, t.1, Zielona Góra 2013.

Cmentarze ewangelickie województwa lubuskiego 1815-1945: Powiat zielonogórski; red. A. Górski, zeszyt 2, t.1, Zielona Góra 2015.

Cok M., *XIX-wieczne cmentarze rodowe gmin Niegosławice i Szprotawa – analiza wybranego przykładu i wytyczne do rewaloryzacji*, „Lubuskie Materiały Konserwatorskie” 2010, t.7.

Corpus Inscriptionum Poloniae, t. X Województwo lubuskie, red. J. Zdrenka, z 5. Powiat zielonogórski, oprac. A. Górski, P. Karp, Toruń 2012.

Dąbrowski M., *Cmentarze z lat I wojny światowej w Galicji Zachodniej*, Warszawa 1985.

Duda O., *Cmentarze I Wojny Światowej w Galicji Zachodniej*, Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu. Narodowa Instytucja Kultury. Studia i Materiały. Cmentarze I Wojny Światowej, t. 2, Warszawa 1995.

Forstner D., *Świat symboliki Chrześcijańskiej. Leksykon*, Warszawa 2001.

Garbacz K., *Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, tom 1*, Zielona Góra 2011.

Garbacz K., *Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego. T. 2, Powiaty: żarski, żagański, nowosolski, wschowski*, Zielona Góra 2012.

Górski A., *Projekt – „Inwentaryzacja cmentarzy ewangelickich na terenie obecnego województwa lubuskiego”*, „Lubuskie Materiały Konserwatorskie” 2012, nr 9.

Jankowiak S., *Przemiany narodowościowe na „Ziemiach Odzyskanych” po II wojnie światowej*, [w:] *„Ziemie Odzyskane” po drugiej wojnie światowej*, red. Cz. Osękowski, G. Strauchold, Zielona Góra 2015,

Jaworski T., *Żary - 1000-lecie stolicy polskich Łużyc*, Żary 2005.

Kmiecik R., Makowicz-Kmiecik A., *Cmentarz ewangelicki w Złotniku jako przykład wiejskiej kultury sepulkralnej XIX i XX wieku*, [w:] *Historia. Badania i Rozwój Młodych Naukowców w Polsce*, red. J. Nyckowiak, J. Leśny, Poznań 2017.

Kronika Ziemi Żarskiej. Jasień, Lubsko, Łęknica, Żary, Brody, Lipinki Łużyckie, Przewóz, Trzebień, Tuplice, red. K. Bytnar, Żary 1999.

Lehmann R., *Geschichte der Niederlausitz*, Berlin 1965.

Łabęcki W., *Cmentarze Ziemi Gubińskiej*, „Gubin i okolice” 2011, nr 4 (15).

Makarska-Lesiak M., *Łużyce w nowożytnych dziejach Europy Środkowej* (Konferencja w Zielonej Górze 27-28 X 1992 r.), „Zeszyty Łużyckie” 1992, t. 5.

Makowicz A., *Cmentarze ewangelickie w gminie Żary w świadomości mieszkańców*, [w:] *Architektura i urbanizacja. Badania i Rozwój Młodych Naukowców w Polsce*, red. J. Nyckowiak, J. Leśny, Poznań 2017.

Makowicz A., *Ku czci walczących – niemieckie epitafia żołnierzy poległych w czasie I wojny światowej na przykładzie województwa lubuskiego. Stan zachowania wybranych obiektów*, [w:] *Architektura i urbanizacja. Badania i Rozwój Młodych Naukowców w Polsce*, red. J. Nyckowiak, J. Leśny, Poznań 2017.

Makowicz-Kmiecik A., *Komunikat o stanie zachowania cmentarzy ewangelickich na terenie gminy Pszczew*, [w:] *Ziemia Międzyrzecka w przeszłości. t. XIII*, red. B. Mykietowa, M. Tureczka, Międzyrzecz-Zielona Góra 2014.

Makowicz-Kmiecik A., *Wieloaspektowość wykorzystania niemieckich cmentarzy ewangelickich w badaniach społecznych, demograficznych i genealogicznych na przykładzie nekropolii z powiatu zielonogórskiego*, [w:] *Wieloaspektowość antropologii kulturowej. Polityka, kościół, kultura*, red. K. Łukomiak, Łódź 2018.

Małachowicz E., *Krajobraz i architektura cmentarzy wileńskich*, Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu. Narodowa Instytucja Kultury, Studia i Materiały. Dziedzictwo kulturalne za granicą, Cmentarze 5 (8), Warszawa 1996.

Moczulski T., *Zasady inwentaryzacji cmentarzy*, Warszawa 1989.

Ochrona cmentarzy zabytkowych, Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu. Narodowa Instytucja Kultury. Studia i Materiały, Cmentarze 1 (4), red. A. Michałowski, Warszawa 1994.

Olej-Kobus A., Kobus K., Rembas M., *Nekropolie. Zabytkowe cmentarze wielokulturowe polski*, Warszawa 2009.

Osekowski Cz., *Otwarta granica pomiędzy NRD i Polską w latach siedemdziesiątych. Wymiar polityczny, gospodarczy i społeczny*, [w:] *Przyjaźń nakazana? Stosunki między NRD i Polską w latach 1949-1990*, red. B. Kerski, A. Kotula K. Wóycicki, Szczecin 2003.

Osekowski Cz., *Ziemie Odzyskane w latach 1945-2005. Społeczeństwo-władza-gospodarka*, Zielona Góra 2006.

Ostrowski G., *Cmentarze ewangelickie województwa lubuskiego 1815-1945: Powiat krośnieński, Gmina Gubin, zeszyt 1, t.3*, Zielona Góra 2017.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, Poznań 2002.

Różycki B. W., *Zachodnie Kresy Rzeczypospolitej. Wzdłuż granicy na Odrze i Nysie*, Pruszków 2011.

Sanocka-Tureczek K., *Cmentarze na obszarze obecnego województwa lubuskiego w latach 1945-1975*, [w:] *Ziemia Międzyrzecka. Studia z historii i kultury. t. VI*, red. B. Mykietów, M. Tureczek, Międzyrzecz-Zielona Góra 2008.

Szulc E., *Cmentarze ewangelickie w Warszawie*, Warszawa 1989.

Traszcuk I., *Dziedzictwo kulturowe niemieckich i polskich Żydów na terenie środkowego Nadodrza*, Konferencja naukowa „Żydzi w dziejach pogranicza polsko-niemieckiego”, Zielona Góra-Międzyrzecz (4-5 VI 2013 r.), „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2013, nr 68 z. 3.

Tureczek M., *Ziemia Lubuska. Społeczny wymiar dialogu o przeszłości i tożsamości*, Międzyrzecz-Wschowa-Zielona Góra 2014.

Wokół niemieckiego dziedzictwa kulturowego na Ziemiach Zachodnich i Północnych, red. Z. Mazur, Poznań 1997.

Wspólne dziedzictwo? Ze studiów nad stosunkiem do spuścizny kulturowej na Ziemiach Zachodnich i Północnych, red. Z. Mazur, Poznań 2000.

Zdrenka J., *Cmentarz wojenny w Złotowie*, Złotów 2014.

Zybura M., *Pomniki niemieckiej przeszłości. Dziedzictwo kultury niemieckiej na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, Warszawa 1999.

Żary: polskie Dolne Łużyce, red. T. Jaworski, Bydgoszcz 2005.

Strone internetowe:

Błażejowski M., *Zamki, dwory i pałace województwa lubuskiego*, <http://www.lwkz.pl> [dostęp 10.09.2017].

Molenda L., *Nazwy dawnych zawodów i statusów*, <http://www.wtg-gniazdo.org> [dostęp 11.05.2017].

Stare mapy, <http://www.amzpbig.com> [dostęp 15/08/2015].

ALEKSANDRA
MAKOWICZ-KMIECIK

BŁAŻEJ
GRYSZTAR

CMENTARZE EWANGELICKIE
I POMNIKI POLEGŁYCH
PODCZAS I WOJNY ŚWIATOWEJ
W GMINIE ŻARY

(...) Tematyka cmentarzy ewangelickich na zachodnich terenach Polski przez wiele lat nie była podejmowana w literaturze przedmiotu. Nie przeprowadzano także szerszych prac inwentaryzacyjnych, a te dokonywane ograniczano jedynie do pobieżnych czynności. Dopiero w ostatnich latach historycy Uniwersytetu Zielonogórskiego pod kierownictwem prof. Joachima Zdrenki podjęli się wnikliwej próbie zinwentaryzowania napisów wykonanych w materiale twardym do 1815 r. w ramach aktualnych granic administracyjnych województwa lubuskiego. Wynikiem prac jest seria wydawnicza *CORPUS INSCRIPTIONUM POLONIAE*. Powstała jednak luka czasowa w tematyce przedmiotu nieobejmująca okresu między 1815 a 1945 rokiem, którą autorzy niniejszej publikacji postanowili wypełnić. (...)

ZE WSTĘPU

ISBN: 978-83-66035-33-1
ISBN: 978-83-66035-34-8